

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ОДЕСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ
МІЖНАРОДНОЇ АСОЦІАЦІЇ СТУДЕНТІВ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

IV НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

ЧОРНОМОРСЬКІ ПОЛІТОЛОГІЧНІ ЧИТАННЯ

11-12 грудня 2015 року

Одеса

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ:

Голова – **Завальнюк Володимир Васильович** – к.ю.н., професор, перший віцепрезидент, ректор Національного університету «Одеська юридична академія»;

ЧЛЕНИ ОРГКОМІТЕТУ:

Афанасьєва М.В. – д.ю.н., професор, проректор з наукової роботи Національного університету «Одеська юридична академія»;

Яковлев Д.В. – д.політ.н., професор, декан факультету правової політології та соціології Національного університету «Одеська юридична академія»;

Вітман К.М. – д.політ.н., професор, декан магістратури державної служби Національного університету «Одеська юридична академія»;

Івакін О.А. – д.філос.н., професор, завідувач кафедри філософії Національного університету «Одеська юридична академія»;

Наумкіна С.М. – д.політ.н., професор, завідувач кафедри політичних наук і права Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського;

Лісієнко О.В. – д.соціол.н., професор, декан історико-філософського факультету Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського;

Каменська Т.Г. – д.соціол.н., професор, професор кафедри соціології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова;

Шамша І.В. – к.філос.н., доцент кафедри філософії Національного університету «Одеська юридична академія».

Калінін Володимир – к.політ.н., почесний член Міжнародної асоціації студентів політичної науки (Україна);

Пробачай Юлія – голова Одеського відділення Міжнародної асоціації студентів політичної науки.

Чорноморські політологічні читання: матеріали IV науково-практичної конференції (м. Одеса, 11-12 грудня 2015 р.) / за загальною редакцією д.політ.н., професора Д.В. Яковлева. – Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2015. – 180 с.

УДК 32.001(063)

ББК 66.0я43

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Кіцул Л.В.

Гібрис-синдром у сучасній політичній психології:

теоретичний та прикладний аспекти 7

Муляр В.І.

До питання про політичні погляди М.Т. Ціцерона..... 10

Ханстантинов В.О.

Радикалізм і проблема меж толерантності..... 13

Чернышенко С.А.

Теоретические основы концепции сетевой войны 16

Шквира О.М.

Політико-правове вчення І. Канта..... 21

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Арабаджиєв Д.Ю.

Використання фокусованих групових інтерв'ю на міжелекторальному етапі

громадського моніторингу виборчого процесу в Україні 24

Босва С.С.

Теоретичні аспекти дослідження позапарламентської опозиції..... 26

Васильченко О.М.

Оптимізація зовнішньополітичної стратегії України в сучасних умовах 31

Вінникова Н.А.

Інклюзивні форми громадянської партисипації в ухваленні політичних рішень ... 34

Грабіна Г.В.

Контент-аналіз в системі методів дослідження субкультури влади 38

Діброва А.О.

Загальні підходи до визначення та типології політичного лідерства 41

Дідук В.М.

Політичне життя як інтегративна категорія

політичної антропології та її основні виміри 44

Дунець В.Б.

Соціалізуючий вплив закордонних подорожей на політичну культуру молоді..... 47

Івасечко О.Я., Лагода О.Б.

Миротворча діяльність України: нові виклики та можливості..... 50

Каравайцева О.В.

Проблеми постсоціалістичних країн Балканського півострову
при реформуванні виборчих систем..... 54

Ключник Р.М.

Аналітичні центри як інструмент вирішення політичних криз..... 57

Лисенко Л.Г., Карасевич А.О.

Реформування місцевого самоврядування
як наслідок децентралізації системи влади в Україні 59

Матухно Г.Р.

Проблема миграции в странах Европы: политический аспект..... 64

Меженська О.В.

Крайні форми політичного насилля як негативний наслідок
державного перевороту 66

Перегида Є.В., Донченко К.А.

Про пріоритети політики децентралізації в Україні 69

Смірнова С.О.

Україна в умовах кризи: перспективи розвитку 73

Шачковська Л.С.

Інституційне розуміння політичних партій..... 76

Шабанов М.О.

Міський політичний режим: сутність та перспективи розвитку..... 80

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ**Абызова Л.В.**

Агенты власти в процессе манипулирования общественным мнением 84

Валюшко І.О.

Інформаційний чинник у міжнародних відносинах..... 87

Ветоха А.О.

Політична культура – як невід’ємний елемент функціонування суспільства..... 89

Врадій О.С.

Вплив політичної трансформації ЄС на формування стратегічного
партнерства з іншими акторами міжнародних відносин..... 93

Герасимович В.А.

Політичне лідерство як феномен сучасного суспільства 97

Грабіна Г.В.

Субкультура влади в проблемному полі суспільствознавства 98

Дмитрієв В.В.

Роль парламентаризму у демократичній політиці..... 102

Долженков О.О.	
Демократія як суспільна реальність та категорія політичної науки.....	104
Забєліна І.О.	
Прийняття політичних рішень як інструмент управління політичними кризами.....	107
Кавилін О.А.	
Політична участь молоді: перспективи інституалізації	110
Капустіна Н.Б.	
Класичне уявлення про владу доби Нового часу та Просвітництва	112
Коломієць А.Є.	
Політична відповідальність: етичний аналіз	115
Климончук В.Й.	
Стан дослідження політичних свобод у сучасній вітчизняній політичній науці	119
Лакішик Д.М.	
Стратегічні підходи США в сфері безпеки та оборони	122
Лендел Р.А.	
Особливості формування та впровадження етнонаціональної політики в Україні.....	126
Малиха М.І.	
Франція та Німеччина в умовах глобалізації: міграційні аспекти розвитку	128
Наумкіна С.М.	
Реформи в системі влади країн Центральної та Східної Європи на шляху посткомуністичної трансформації	131
Омельченко В.Ю.	
«Культурні війни»: зіткнення «картин світу» чужих чи інших? Політико-правова культура у контексті актуальних смислів філософії права Г. Гегеля	134
Погорська І.І.	
Глобальна потужність США: китайський «стратегічний виклик»	138
Пугачова Д.В.	
Збройні сили Королівства Данії у військовій структурі Північноатлантичного альянсу.....	142
Сурмин Ю.П.	
Управление ценностями как проблема современной Украины.....	144
Фуга Р.В.	
Роль громадянського суспільства у процесі модернізації	149

Хотинська-Нор О.З.

Ідеологія як джерело реформування судової системи в Україні..... 152

Шабанов М.О.

Революційний потенціал антропологічного чинника у політичному вимірі 155

Яковлев Д.В.

Контури теорії політичного вибору..... 158

**ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ
ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

Басняк Ю.А.

Внутрішньоєвропейські суперечності як стримуючий чинник
інтеграції України до Європейського безпекового геопростору..... 161

Кацин М.Ю.

До питання про сутність поняття «економічна глобалізація» 165

Лисенко Л.Г., Шачковська Л.С.

Діяльність ОБСЄ в зоні конфлікту на сході України..... 169

Позняк О.В.

Перспективи розвитку співпраці Індії та США
за прем'єрства Нарендра Моді 173

Самойленко М.Ю.

Національний інтерес як механізм формування
геополітичного іміджу Польщі 177

Кіцул Л.В.

студентка

Чорноморського державного університету імені Петра Могили

ГІБРИС-СИНДРОМ У СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ПСИХОЛОГІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТИ

Вплив властивостей особистості політиків на їх професійну діяльність є актуальною проблемою для таких гуманітарних наук, як філософія, політологія і психологія. Це пояснюється тим, що володіння владою може сприяти як проведенню адекватної, так і неадекватної політики, що визначається в першу чергу характером самого політика – його ставленням до себе, людей і своєї справи.

У книзі «Історія хвороби. Недуги державотворців останнього століття» Девід Оуен аналізує зв'язок між психічним станом світових лідерів і проведеною ними політикою [4].

Він упевнений, що володіння владою часом викликає професійну деформацію особистості – Гібрис-синдром (Hubris syndrome), сліпу, ворожу здоровому глузду самовпевненість. Диктатори, які страждають зарозумілістю – Сталін, Гітлер, Мао, Пол Пот, мугамба явно мали Гібрис-синдром, за словами Оуена [1].

Актуальність проблеми Гібрис-синдрому обумовлена тим, що даний концепт являє собою не тільки предмет дослідження філософії та політології, а й психологічний феномен. Якості особистості політика, а також стан його психіки здатне бути одним з факторів, що впливають на проведену ним політику; в їх числі і Гібрис-синдром – професійна деформація особистості та характеру політичного лідера, що виражається в трансформації особистісних якостей. Це скоріше придбана патологія, що має тимчасовий характер, тобто ознаки Гібрис-синдрому виявляються тільки, коли людина знаходиться безпосередньо у влади, а з її втратою зникає [2].

Слово «Гібрис» не є медичним терміном. У найпростішому своєму значенні воно використовувалося в Древній Греції стосовно дій людини, наділеної владою, яка насолоджується нею і спричиняє моральний тиск на всіх з образливою зарозумілістю.

Ключовими зовнішніми факторами синдрому виступають:

- надзвичайно великий успіх в досягненні і утриманні влади;
- політична ситуація, максимально сприятлива для зміцнення особистого авторитету лідера;
- тривалість перебування при владі [5].

Суттєвими зовнішніми факторами, що приводять до такого стилю поведінки можуть бути надання надлишкової влади і відсутність механізмів її обмеження, а також період, під час якого людина бажає залишатися при владі. Поведінкові прояви Гібрис-синдрому зазвичай виражені тим більше, чим довше лідер перебуває на своєму посту. Такий діагноз може бути поставлений, якщо у політика спостерігається більше трьох симптомів із наступного зразкового списку:

- нарцисична схильність розглядати навколишній світ переважно як арену своєї влади і наживу особистої слави, а не джерело проблем, які вимагають прагматичного підходу, що не допускає концентрації уваги на власній персоні;

- тяжіння до дій, які покажуть політика в хорошому світлі, поліпшать його політичний імідж;

- непомірну увагу до свого громадському образу, створюваному враженню;

- месіанський тон при обговоренні власних звершень, схильність до самозвеличення;

- ототожнення себе з державою, а свого світогляду та інтересів – з поглядами і інтересами всього суспільства;

- звичка говорити про себе в третій особі або використовуючи королівське «ми»;

- непомірна переконаність у своїх судженнях і зневага до порад або критики;

- надмірна віра в себе, що граничить з відчуттям всемогутності;

- упевненість в тому, що лідер може бути судимий не так земним судом побратимів-політиків чи громадської думки, скільки вищим судом – Історії або Бога;

- відсутність найменших сумнівів у тому, що вищий суд його виправдає;

- тривожність, необачність, імпульсивність;

- втрата почуття реальності, часто супроводжується зростаючою самоізоляцією;

- прихильність своєму «широкому погляду», його моральній чистоті, що затьмарює всі інші аспекти, такі як практичність, витрати і ймовірність небажаних наслідків; вперте небажання змінювати політичний курс;

- політична некомпетентність, яку можна назвати гібридною [5].

Варто відзначити, що з позиції теорії рис особистісні особливості відображають індивідуальність лідера, способи реагування на різні ситуації і грають немало важливу роль у професійній діяльності політика. Виділення цих психологічних факторів привело до опису в політології політичних стилів, які відображають мотиваційний компонент поведінки лідера, його реакцію на події та процеси, а також характер взаємодії з оточенням. На сьогоднішній день виділяють п'ять політичних стилів залежно від переваги тих чи інших якостей [4, с. 189].

Перший стиль – параноїдальний, він характерний для підозрілих, недовірливих, спраглих влади особистостей, які не визнають іншої точки зору крім своєї і розділяють світ по типу «біле» – «чорне» [3, с. 46]. Такий

стиль лідерства часто буває характерний для представників авторитарного або тоталітарного типів політичного устрою. До них можуть бути віднесені такі політики, як лідер Камбоджі Пол Пот, екс-президент Іраку Саддам Хуссейн, президент Уганди Іді Амін, канцлер Німеччини Адольф Гітлер і т. Д. Зміцнення режиму особистої влади вони поєднують з контролем над різними сферами суспільства, приходять до влади в результаті революцій чи державних переворотів. Як правило, вони насильно усувалися від влади, або вмирили насильницькою смертю в спробах її зберегти [2].

Другий тип – демонстративний. Відповідно до нього політик відрізняється зовнішньою театральністю, прагненням подобатися оточуючим і залучати їх увагу [3, с. 54]. Багато політиків в демократичних країнах відповідають цьому типу: Тоні Блер, Ніколя Саркозі, Джордж Буш-мол., Барак Обама. Для них характерне прагнення до самопіару, месіанська риторика і т. д. На відміну від першого типу, вони в меншій мірі схильні до проявів авторитаризму, налаштовані більш демократично. Ризик Гібрис-синдрому також присутній, але пом'якшується факторами-противагами: політична конкуренція, тиск ЗМІ, фактор громадської думки тощо.

Третій стиль – компульсивний. Політичний діяч, якому властивий цей тип, намагається все зробити найкращим чином. Він стурбований, дріб'язковий, занадто пунктуальний і педантичний [3, с. 71]. Лідер-перфекціоніст здатний домогтися значних успіхів, але його прихильність контролю та пошуку досконалості здатний позначитися на проводиться ним в тому числі і негативно. Лідер, що володіє четвертим, депресивним стилем, не має чіткого політичного курсу і способів вирішення проблем. Політичну реальність сприймає насторожено і песимістично, і тому намагається об'єднуватися з людьми, здатними йому допомогти [3, с. 45]. До таких лідерів можуть бути віднесені генеральні секретарі ЦК КПРС Михайло Горбачов і Леонід Брежнєв в пізній час свого правління, президент Франції Франсуа Міттеран і прем'єр-міністр Італії Сільвіо Берлусконі.

І нарешті, п'ятий стиль – Шизоїдальний. Такий політик не володіє політичною відповідальністю і намагається самоізолюватись і самоусунутися від участі в конкретних подіях, займаючи позицію пасивного спостерігача [3, с. 56]. Цьому типу особистості відповідають останні імператори Росії і Китаю – Микола Другий і Пу І, відповідно. Відстороненість від влади і нездатність лідерів цього типу виконувати свої лідерські функції може привести до серйозних соціально-економічних та політичних криз [2].

Таким чином, особистості, які вибирають для себе один з політичних стилів, в тій чи іншій мірі схильні до появи Гібрис-синдрому. Проте варто зазначити, що представлені типи є «ідеальними» і в чистому вигляді зустрічаються досить рідко.

На сьогоднішній день можна виділити три основні аспекти можливої профілактики розвитку Гібрис-синдрому:

- політичний – відсторонення політика від влади у разі погіршення стану фізичного або психічного здоров'я;
- медичний – контроль стану здоров'я політика з боку лікарів;

- юридичний – видання спеціальних законів, що обмежують право перебування при владі певним терміном, а також розпорядчі відкритість інформації про здоров'я лідера [6].

Беручи до уваги ускладнення сучасної ситуації в світовій політиці, можна зробити висновок про те, що психологічне навантаження на лідерів, так само як і число стресових чинників у їх професійній діяльності, будуть збільшуватися. Отже, теоретична і практична значимість дослідження феномена Гібрис-синдрому збережуться.

Література

1. Ваша М. Гибрис-синдром – профессиональная деформация политических лидеров [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://style.news.am/rus/news/11691/gibris-sindrom-%E2%80%94professionalnaya-deformaciya-politicheskikh-liderov.html>

2. Вялых В. Психологические и политические аспекты гибрис-синдрома [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://sibac.info/14904>

3. Конфисахор А. Психология власти. Спб, 2009

4. Оуэн Д. История болезни: недуги мировых политических лидеров XX века. М: Амфора, 2011.

5. Оуэн Д. Гибрис-синдром – профессиональная деформация политических лидеров [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://psyfactor.org/lib/hubris.htm>

6.Шестопал Е. Политическая психология: Учебник для вузов. М: ИНФРА-М, 2002. – 448 с.

Муляр В.І.

*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри гуманітарних і соціальних наук
Житомирського державного технологічного університету*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ М.Т. ЦІЦЕРОНА

Серед плеяди видатних громадян стародавнього Риму особливе місце належить Марку Тулію Ціцерону (лат. Marcus Tullius Cicero, 3.01.106 до н. е., Арпінум – 7.12.43 до н. е., Формія) – політику, оратора, філософу, політичному мислителю. Відомо, що він народився в родині римського вершника такого самого імені, яка належала до давнього аристократичного роду міста Арпіна і отримала римське громадянство в 188 р. до н. е. В 15-річному віці батько перебрався до Риму, щоб допомогти синам зробити гідну кар'єру. М. Ціцерон здобув найкращу на той час освіту, а його вчителями були в основному греки. Завдяки освіті та своєму таланту він дуже досить швидко увійшов до еліти римського суспільства. В 33 роки М. Ціцерон став

членом сенату, а ще за 10 років – консулом. До кінця свого життя залишався одним з найвпливовіших прибічників республіканської форми правління в Римі. За це поплатився життям – в 43 р. до н. е. був убитий прибічниками другого триумвірату (М. Антоній, Октавіан і М. Лепід).

На думку Ціцерона держава може функціонувати на основі царської влади, аристократичної та демократичної. Це три засадні варіанти державного правління. Однак жоден з них не може і не здатен бути досконалим. Це зумовлено тим, що жодна з таких держав не володіє достатнім набором об'єктивних підстав, які гарантують оптимізацію інтересів усіх рівнів суспільства. Так, царська (монархічна) держава може вражати своєю монолітністю, але нерідко вироджується в деспотію. Аристократична держава потужна правлячою елітою, її розумом та компетентністю, однак існування такої держави супроводжується корупцією, неприкритим цинізмом окремих груп аристократії, запеклими міжгруповими конфліктами, які доводять життя суспільства до крайньої межі. Демократична ж держава частіше всього характеризується некомпетентністю, тому рано чи пізно життя в такій державі завершується хаосом і анархією. Це дає підстави стверджувати, що ідеальною державою може бути лише змішана. Така держава має поєднувати в собі найкращі сторони царської, аристократичної та демократичної. Зокрема, від першої з них вона успадковує єдність і монолітність влади, від другої – розум та компетентність, від третьої – підтримку широких верств громадян. «Заслугує найбільшого схвалення, так би мовити, четвертий вид державного ладу, оскільки він утворений шляхом рівномірного поєднання трьох видів, названих мною раніше», – так підсумовує М. Ціцерон свою думку щодо кращої форми державного правління [3. с. 52].

Ціцерон відомий в історії політичної думки як один із засновників теорії правової держави. В основі такої його теорії лежало розуміння природного права, яке одержало свій розвиток і дійшло до наших часів. За Ціцероном, передусім існує універсальний закон, суть якого полягає в здоровому глузді. «Існує лише одна справедливість, яка і закріплює суспільний зв'язок: вона випливає з єдиного закону здорового глузду, за яким повинно бути визнано виняткове право веліти і забороняти. Був чи не був цей закон коли-небудь писаний, той, хто його не знає або насмілюється порушити, несправедливий,» – писав М. Ціцерон [2. с. 9]. Тому, як вважав видатний римлянин усі люди в своїй діяльності мають керуватися здоровим глуздом – це є вічною і незмінною вимогою людських спільнот. Ні сенат, ні народ не в силі звільнити нас від обов'язку коритися цьому закону, і він не потребує нікого, щоб його проголошували чи тлумачили. Він не диктуватиме одне правило в Римі, а інше в Афінах чи одне сьогодні, а інше завтра. Навпаки, має бути один закон, вічний і незмінний, даний усім народам раз і назавжди. І має бути один господар і володар над людьми, а саме Бог – автор цього закону, його тлумач і піклувальник. Людина, яка йому не підкоряється,

втрачає кращу частину свого єства, а відмовившись від істинної людської природи, тим самим зазнає найсуворішої кари.

За законом природного права всі люди є рівними, їм усім притаманна одна й та сама здібність сприймати світ, однаковою мірою набувати життєвого досвіду, відрізнати правду від кривди. Звідси випливає право кожного на людську гідність і повагу, кожен належить до вселюдського братства, а не перебуває поза ним. Таким братством і є держава як моральна спільнота насамперед: вона належить усім людям і створена в першу чергу для етичних цілей. Якщо державу не підтримують моральні засади, то вона приречена на виродження. «Держава, – писав Ціцерон, – є власністю народу, а народ не будь-яке зібрання людей, що якимось чином згурталися, а зібрання багатьох людей, пов'язаних між собою згодою в питаннях права та спільністю інтересів. Першою причиною для такого зібрання людей є не стільки їхня слабкість, скільки вроджена, так би мовити, потреба жити разом. Бо людина не схильна до усамітненого існування і самотнього блукання, але створена для того, щоб навіть при рясоті всього необхідного не віддалятися від подібних собі» [3, с. 48]. Держава за Ціцероном – це корпоративна організація, членство в якій належить усім громадянам, а сама вона існує для того, щоб забезпечити своїм громадянам переваги взаємодопомоги і справедливого врядування. Влада в такій державі делегується народом, має функціонувати винятково на підставі закону і може бути виправдана тільки моральними чинниками. «Якщо держава, – зазначав Ціцерон, – буде керуватися випадковістю, вона загине... Тому, коли вільний народ вибере людей, щоб довірити їм себе, – а вибере він, якщо тільки піклується про своє благо, лише найкращих людей, – то благо держави, безумовно, буде вручене мудрості найкращих людей – тим більше, що сама природа влаштувала так, що не тільки люди, які переважають інших доблестю й мужністю, повинні верховодити над слабкішими, але й ці останні охоче підкоряються першим» [3, с. 54].

Література

1. Муляр В. І. Політологія : навч. посібник В. І. Муляр. – 4-е вид., перероб. і доп. – Житомир: ЖДТУ, 2014. – 336 с.
2. Цицерон Марк Туллий. Мысли и высказывания / Под. Ред. В. П. Бутромеева, В. В. Бутромеева. – М. : ОЛМА Медиа Групп, 2011. – 304 с.
3. Цицерон Марк Тулій. Про державу; Про закони; Про природу богів / Пер. з латин. Володимир Литвинов. – К. : Основи, 1998. – 476 с.

Ханстантинов В.О.

*доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри економічної теорії і суспільних наук
Миколаївського національного аграрного університету*

РАДИКАЛІЗМ І ПРОБЛЕМА МЕЖ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Тривожним симптомом останнього часу в світі стала активізація радикалізму, що несе безпосередню загрозу мирному життю і являє собою такий глобальний виклик, на який потрібно знайти адекватну консолідовану відповідь з боку цивілізованого людства. Одночасно спостерігається інший тренд: ХХ – початок ХХІ ст. ознаменувались подальшим рухом до свободи особистості, її вивільнення від пут віджилих традицій, долученням до шляху демократичного розвитку все нових народів. Зіткнення даних духовних рухів всередині вчорашніх автократій призвело до глибокого суспільного розмежування в них, суттєвого послаблення устоїв державності і виникнення збройних конфліктів. На тлі цієї нестабільності саме фундаменталізм заявив про себе як про захисника споконвічних цінностей віри, традицій і виступив як агресивний супротивник толерантності.

В умовах прямих терористичних атак або їх загрози та у зв'язку з масовою міграцією біженців західні держави постали перед проблемою більш чітко визначати межі припустимого в політиці толерантності з огляду на її органічний зв'язок з інститутами свободи й прав людини і необхідність не порушуючи цих основоположних принципів демократії сформулювати деякі загальні правила поведінки з носіями нерезидентних соціо-культурних практик.

Аналіз співвідношення терпимого/ нетерпимого здійснювався в працях багатьох мислителів. Дж. Локк, К. Поппер, Дж. Роулз, Г. Маркузе, інші вчені дану проблему розв'язують за принципом «нетерпимий заслуговує на нетерпимість». Однак на практиці, в безлічі різноманітних життєвих реалій, впевнено й однозначно маркувати простір толерантного ставлення виявляється доволі складно. Натомість робити це треба. «Визначення кордонів сфери дії принципу толерантності слід розглядати як умову можливості утвердження її в якості моральної цінності. Саме межі толерантності не дозволяють їй перетворитися на свою протилежність, дійти до виправдання всетерпимості» [1, с. 592]. Усе вказане вище надає неабиякої теоретичної актуальності дослідженню цього питання.

Зазначимо, що визначення підстав для толерування певного об'єкта передбачає з'ясування того, наскільки він «вписується» у вимоги моралі, відповідає прийнятим уявленням про добро. Однак одразу кидається в очі багатоманітність підходів стосовно даного поняття, яку Дж. Мур пояснював тим, що зміст добра визначається через постановку питання: «Що позначає добро?» При цьому пропоновані судження будуть завжди синтетичними і

ніколи не аналітичними [2, с. 43–44]. Наслідком такої логічної процедури стає неусталеність, відносність змісту поняття добра, пов'язаність його із духом певного історичного часу та своєрідністю соціокультурного буття, впливом чинних матриць ментальності тощо. Підкреслимо також, що умовність добра і зла полягає в їх залежності від ситуації, коли щось спочатку виглядає як добро, але з часом може обернутися на зло, і навпаки. Оцінка чогось як добра чи як зла для людини здійснюється на основі характеру зв'язку з її життям, потребами, бажаннями.

Не можна не помітити, що у величезному масиві різнопланових, часто суперечливих суспільних подій ніхто не може гарантувати правильність своїх ідей і хибність чужих на підставі лише того, що сьогодні прийнято вважати саме так. Тому в політиці мудрішою завжди є толерантна позиція. І в моральному плані вона є більш обґрунтованою і, як попереджає Т. Негел, ми не повинні нав'язувати іншим людям устрій, інституції чи вимоги, якщо вони можуть їх відхилити на раціональних підставах, і це він називає фундаментальною моральною ідеєю [3, с. 375].

Отже, мораль лише у загальному плані окреслює межі толерантності, вихід за які вже не дозволятиме в принципі розглядатиме щось як терпиме. Тому часто для ідентифікації того, що не може бути толерованим, наводиться перелік конкретних проявів нетерпимого, а саме:

- терористична діяльність;
- спроби насильницької зміни основ конституційного ладу і руйнації цілісності країни;
- різноманітні форми протиправного насилля;
- підлив суспільної безпеки;
- розпалення соціальної, расової, національної чи релігійної ворожнечі і здійснення у зв'язку з цим актів насилля і вандалізму;
- приниження національної гідності;
- різні форми соціальної несправедливості;
- порушення прав і свобод людини і громадянина [4, с. 17 – 18].

Погоджуючись з вище наведеним, вважаємо за можливе конкретизувати наші уявлення про межі терпимого, пов'язавши їх розглядом з тим чи іншим рівнем і особливостями характеру міжсуб'єктної взаємодії. З огляду на це підкреслимо, що на рівні міждержавних відносин в ситуації толерантності доцільно визначатися, виходячи з норм і уявлень, прийнятих ООН, її спеціалізованими органами – ЮНЕСКО, МОП та іншими, навіть попри претензії будь-якого із взаємодіючих суб'єктів отримувати преференції з огляду на його соціокультурну специфіку, психотип, ментальність тощо.

На регіональному рівні таких відносин, наприклад, в Європі, всі випадки конфліктних зіткнень представників різних культурно-цивілізаційних утворень, доречно оцінювати на предмет толерування, виходячи з чинних загальноєвропейських угод і міждержавних договорів.

Щодо розмежування терпимого і нетерпимого при взаємодії суб'єктів всередині певного локального культурно-цивілізаційного утворення – у межах однієї чи групи держав, то варто орієнтуватися на властиві його нормативно-ціннісній системі специфічні моральні уявлення, культурні традиції, релігійні норми, правові прецеденти, зважати на вплив існуючих стереотипів. Тому вихід особи, взаємодіючої з інакшістю, за межі попереднього рівня, відповідно, потребує з її боку безумовної орієнтації на властиві цьому новому рівню межі терпимого.

Визначення меж толерантності залежить як від загального ціннісно-нормативного регулювання, так і від контексту соціокультурних обставин оточення, в якій перебуває людина і здійснюється її реальна поведінка. Тому у складі нетерпимого ми виділяємо його модуси – абсолютно, відносно і модально нетерпиме. Абсолютно нетерпимим є все те в міжлюдських взаєминах, що (хоча й не синхронно, не одразу в повному обсязі) вже отримало всезагальний осуд в людській цивілізації як по часовій вертикалі, так й по просторовій горизонталі буття. Приміром, йдеться про людські жертвоприношення, політику геноциду, рабство, скоєння вбивств, педофілію та інші тяжкі злочини проти людяності.

Відносно нетерпимою є інакшість, яка перебуває за межами морально-правової реальності соціальної системи і яка суперечить її засадничим принципам. Поняття морально-правової реальності позначає сукупність усіх зв'язаних між собою феноменів моралі і права, що перебувають у соціальному просторі локальної чи всесвітньої цивілізації і що органічно включена у притаманний їм загальний нормативно-ціннісний континуум [5, с. 199]. До числа відносно нетерпимих має увійти решта кримінальних злочинів, все, що спричиняє інтенсивну соціальну ентропію.

Модальна нетерпимість стосується інакшості, наслідки функціонування якої у суспільстві не призводять до взаємної дезадаптації людей, не спричиняють істотних змін усталеного порядку підтримання людської солідарності та паттернів символічного світу, не долають меж приватного простору індивіда і не претендують на публічну легітимацію. Будь-яке просування цієї інакшості вже в публічну сферу потребує, однак, згоди і попереднього громадського обговорення при дотриманні принципів поступовості, добровільності, гарантії прав і свобод всіх його учасників.

У підсумку зазначимо, що політичний радикалізм, який на озброєння бере ідеї групової виключності, монополії на істину, ворожнечу до світоглядних позицій своїх опонентів, нав'язує силою свою систему культурно-ментальних орієнтирів і суспільних практик, не може розглядатися як об'єкт толерування і постає як явище нетерпиме в цивілізованому світі. Продуковані політичним радикалізмом настрої нетерпимості не можуть залишатися без реагування на предмет їх відповідності загальнолюдським цінностям, принципам верховенства права і рівності всіх перед ним. Політика толерантності не має нічого спільного із

споглядально-пасивним ставленням до будь-яких проявів екстремізму, адже, як свідчить досвід, це неодмінно призводить до численних людських жертв. Проте, сказане не означає відмову від ліберально-демократичних принципів організації сучасного суспільного життя, функціонування держави, характеру відносин в системі «громадянин-влада». Варто ще раз наголосити на необхідності гуманізації суспільних відносин, формуванню на основі конструктивного позитивного досвіду попередніх поколінь уявлень про добро як загальне благо для всіх людей, що й втілюється в фундаментальні норми моралі, знайшло відображення в інституті прав людини.

Література

1. Словарь философских терминов / [науч. ред. проф. В. Г. Кузнецова]. – М. : ИНФРА, 2004. – 731 с.
2. Мур Дж. Э. Природа моральной философии / Мур Дж. Э. – М. : Республика, 1999. – 351 с.
3. Негел Т. Моральный конфликт і політична законність // Сучасна політична філософія: антологія ; [пер.з англ. – упоряд. Я. Кіш]. – К. : Основи, 1998. – С. 368 – 398.
4. Толерантность / [общ. ред. М.П. Мчедлова]. – М. : Республика, 2004. – 416 с.
5. Бачинин В. А. Этика. Энциклопедический словарь / В. А. Бачинин. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2005. – 288 с.

Чернышенко С.А.

аспирант кафедры политологии

Одесского национального университета имени И.И. Мечникова

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ КОНЦЕПЦИИ СЕТЕВОЙ ВОЙНЫ

Глобальное развитие современного политического процесса характеризуется изменением методов ведения войн, трансформацией системы воздействия государств друг на друга, возрастанием роли негосударственных структур в военно-политической области, что требует новых подходов к изучению данных проблем.

В эпоху индустриального общества война проходила преимущественно в форме вооруженных столкновений на сухопутных, морских и воздушных театрах боевых действий, и главной целью были территории и ресурсы.

Но при переходе к информационному обществу виртуальное пространство Интернета становится стратегическим полем боя, коренным образом меняя геополитические и военно-политические приоритеты.

А главной целью войны новой эры является информационное доминирование.

Появление микроэлектроники, которая открыла возможности для массовой коммуникации, в сочетании с информационными технологиями породило сетевые информационные структуры, а вместе с ними и концепции информационной и сетевой войны. Оружием ведущих держав в борьбе за доминирование становятся современные технологии, подкрепленные информационным, экономическим и военным превосходством. Периодически провоцируются локальные военные конфликты применением собственно военных средств войны.

Сегодня войны ведутся на уровне сознания и идей, и только там и таким образом достигаются наиболее полные победы. Информация и информационные потоки могут использоваться как в благоприятных, так и деструктивных целях. Конечным продуктом таких технологий является заданное состояние человеческого и национального сознания.

В 1996 году под редакцией двух ведущих специалистов корпорации РЭНД (RAND) американцев Дэвида Ронфельдта и Джона Аркилла вышел труд: «Сети и сетевые войны: будущее террора, преступлений и вооруженной борьбы» («Networks and Netwars: The Future of Terror, Crime, and Militancy»). Эта работа явилась системным изложением нового стратегического концепта ведения войн шестого поколения, войн XXI в. [1].

Что же авторы понимают под терминами «сетевые системы» и «сетевые войны»? «Это информационная революция – все новые технологии, способы мышления и действия – сделают невероятно мощным интернет-пространство и сделают обычную жизнь тяжелым с точки зрения традиционных иерархий» [4].

Ронфельдт и Аркилла решили использовать термин «netwar» («сетевые войны»), чтобы привлечь внимание мировой общественности к новой вспышке конфликтов и противостояний с помощью информационных технологий. «Сетевые войны – это важный атрибут информационной эпохи, в которой мы находимся. Сетевые войны превращаются в новую «столетнюю войну», не самая тяжелая в мире за всю историю, потому что нападающий впервые стал невидимым» [4]. Примером таких конфликтов являются такие как – между государством и негосударственными структурами, конфликт между государством и системной террористической структурой, либо банд-партизанскими движениями. Для обозначения подобных структур появился специальный термин «Сегментированная, Полицентрическая, Идеологически интегрированная Сеть» (Segmented, Polycentric, Ideologically integrated Network – SPIN) [1].

Ронфельдт и Аркилла отмечают, что сетевая война имеет двойную природу. С одной стороны, находятся антиобщественные элементы – преступники, террористы, радикальные националисты, а с другой – активисты гражданского общества. Сетевую войну как форму конфликта

отличает сетевая организационная структура ее участников (многие группы на самом деле даже действуют без лидеров) и гибкость – способность быстро организовывать и осуществлять роевые атаки. Понятие кибервойны и сетевой войны отражают новый спектр конфликтов, и возникает с наступлением информационной эпохи.

Основные характеристики сетевой войны: использование географически распределенной силы; высокий интеллектуальный уровень задействованных сил; наличие эффективных коммуникаций между объектами в военном пространстве. Внешнеполитические стратегические действия США после событий 11 сентября некоторые эксперты рассматривают как практическую реализацию концепции сетевой войны [4].

Существенным отличием концепции сетевой войны от предшествовавшей ей доктрины «традиционной» войны является возможность ее реализации в любых видах конфликтов, как высокой, так и низкой интенсивности, а также и в целях осуществления разного рода подрывных действий, в том числе при инспирировании «цветных революций» [2, с. 65]. Это значит: когда наступает время «Ч» и отдается приказ, в ход идут не только высокоточные управляемые бомбы, ракеты и снаряды, атакуются при этом и компьютерные терминалы противника, разворачивается полноформатная информационная война и реализуются «высокогуманные» психологические операции.

Суть данной концепции та же, как и у всех войн – экспансия, захват политической власти в государствах и установление над ними экономического контроля. Однако эта экспансия реализуется в новых условиях, в новых формах и с помощью новых технологий, причем ее форма не предусматривает обязательную прямую оккупацию. Данная концепция сетевых войн – это постмодернистский аналог колониальной экспансии [2, с. 64].

Аркуилла и Ронфельдт приходят к выводу, что вооруженные силы, как огромная иерархически построенная и функционирующая организация, в современную эпоху не только не обладают какими-либо преимуществами, а, наоборот, обречены на поражение. Общая тенденция общественного развития по пути разукрупнения, организационного распада больших структур и социальных образований требует соответствующих изменений в военной сфере. Институциональные организации и сознание противника могут быть разбиты сетевыми структурами [3].

Сетевая война представляет собой сложный информационный конфликт на стратегическом и оперативном уровне. В сетевой войне страна-«жертва» сталкивается с действиями противника в виде роя «вроде бы не связанных» друг с другом действий (провокаций, дезинформации, дипломатических демаршей), действий фондов, комитетов в защиту определенных ценностей и конкретных лиц (как правило знаковых), преступных группировок, политических движений, телеканалов, Интернет-сайтов. Здесь нет линии

фронта и фронтов, есть только многомерное пространство сетевой войны: войны в политике, армии, культуре и экономике, в технологиях, на улицах городов и в идеологии. Это такая война, где противник ведет против страны-жертвы трансформируется в тотальную, сплошную, процессуальную многофункциональную и многофункциональную агрессию [3].

Объектами сетевой войны могут быть руководство страны, слои населения, армия, МВД, СБ, элита общества (все по отдельности и одновременно). Она может включать в себя дипломатию, пропаганду и психологические кампании, политические и культурные диверсии, введение в заблуждение или вмешательство в деятельность местных средств массовой информации, внедрение в компьютерные сети или базы данных, поддержку диссидентских и оппозиционных движений [3].

Сетевая война разворачивается во всем диапазоне экономических, политических, социальных и чисто военных аспектов. Например, в экономических сетевых войнах все усилия концентрируются на подрыве сферы производства и распределения товаров; в политических – на руководстве и институтах власти в стране; в информационных – на дезинформации, форматировании нужной психики, подмене ценностей [3].

Согласно доктрине Пентагона ядро такой войны находится на пересечении социальной, физической, информационной и когнитивной областей. Если информация еще связана с определенной инфраструктурой, то когнитивная сфера наименее материальна из всех четырех областей, потому что существует в сознании человека. Она связана с обучением, опытом, общественным мнением, убеждениями, ценностями и пониманием обстановки. Но самое главное, когнитивная сфера – это та область, где принимаются решения, и она непосредственно связана с интеллектуальными возможностями [5].

Суть «сетевой войны» состоит в том, что она ведется постоянно и преследует цель – овладения сознанием и достижение всестороннего управления всеми действующими силами. Это может означать, что внедрение «сети» представляет собой лишение даже целых стран, народов, армий и правительств какой бы то ни было самостоятельности, суверенности, – превращение их в управляемые, запрограммированные механизмы. Тот, кто занимает нейтральную позицию, по сути, заведомо подчиняется навязанному сценарию, и действуют уже не по своей воле.

Американский эксперт Дэвид Альбертс, исследующий феномены сетевых войн, считает, что целью сетевой войны является людской разум. Сама же война будущего, как писал Альбертс (то, что происходит сейчас), состоит из трех основных типов действий: 1) это совершенствование традиционного сражения; 2) это эволюция того, что было названо нетрадиционными миссиями, то есть довольно разнообразный набор действий, включая гуманитарную помощь, специальные операции и конфликты малой интенсивности, миротворческие операции и акции,

направленные на предотвращение распространения оружия; 3) зарождение уникальной для информационной эпохи формы войны [5].

Национальные государства или комбинации национальных государств не являются единственно возможными игроками в таких конфликтах. Негосударственные акторы (политические, этнические и религиозные группы, организованная преступность, международные и транснациональные организации и даже отдельные лица, оснащенные информационными технологиями) способны организовывать информационные атаки и строить информационные стратегии для достижения желаемых целей[5].

Сетевая война – это «война нового поколения», и ведется она не прямыми военными действиями, а иными методами:

- наблюдения за ситуацией в стране противника;
- перемещения подконтрольных объектов или физических лиц на соответствующие позиции в механизме его государственного управления;
- моделирования и программирования необходимых процессов, ситуации и результатов в государстве противника через средства информационного инструментария.

В такой войне враждебная сеть охватывает противника со всех сторон. Обычные феномены войны – партизанская война, диверсии, дезинформация, провокация и мятежи, – теперь объединяются и преобразуются в новую форму сетевой войны.

Сетевая война – многофункциональное понятие, в которое входит также создание угрозы продовольственной, экологической, политической, религиозной, информационной и других видов безопасности для противника невоенным путем.

Литература

1. Арквіллі Дж. Мережі і мережні війни. Майбутнє терору, злочинності та бойових дій./пер. з англ. А. Іщенко; Дж. Арквіллі, Д. Ронфельдт.//– К: Видовничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – 352 с.(8.)

2. Голдин П. Ф. К вопросу о понятийном аппарате и сущностной концепции «Сетевых войн». [Электронный ресурс]/П. Ф. Голдин//Издания ПГЛУ. Теодицея: альманах./Политология и социология.-2010.– Вып. № 1.– 63-67 с. -Режим доступа: http://pglu.ru/editions/teodicy/detail.php?SECTION_ID=383&ELEMENT_ID=5358

3. Добренев В. И. Сетевой войны.[Электронный ресурс]/В.И. Добренев, П.В. Агапов. // Война и безопасность России в XXI веке.М: Академический Проект, Альма Матер, 2011. – 218 с. – Режим доступа: <http://www.oboznik.ru/?p=14225>

4. Дроздовський Д. Кіберсвіт, або Перл Харбор, якого ви не бачили. [Электронный ресурс]/Д. Дроздовський//Інтерв'ю з американськими експертами з питань держбезпеки та кібервоєн доктором Джоном Арквіллою та доктором Девідом Ронфельдтом/Український журнал іноземної літератури

Всесвіт.-2007.-№11-12. – 166-169. с. – Режим доступу: http://www.vsesvit-journal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=368&Itemid=41

5. Савин Л. Бесконтактные и сетевые войны.[Электронный ресурс./ Л. Савин//Информационно-аналитический проект «Однако». -18.04.2013. [odnako.org](http://www.odnako.org) -Режим доступа: <http://www.odnako.org/magazine/material/beskontaktnie-i-setevie-voyni/>

Шквира О.М.

студентка

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

ПОЛІТИКО-ПРАВОВЕ ВЧЕННЯ І. КАНТА

Особливе місце в історії політичної думки належить родоначальнику німецької класичної філософії І. Канту, який продовжив традиції прогресивних просвітницьких концепцій щодо розуміння суспільства, держави та права.

Період активної філософської діяльності Канта збігається з розвитком подій Великої французької революції. Кант відгукнувся на неї розробкою проблем права та держави, а також моральної філософії. У 1795 році Кант опублікував широко відомий трактат «До вічного миру», де запропонував свій більш обґрунтований погляд на право. Це стало можливим завдяки тому, що мислитель поклав в основу як пізнання, так і поведінки принцип особистості, або принцип суб'єктивності. Вихідним пунктом його теорії стало уявлення про людську особистість як про істоту, яка сама здатна робити моральний вибір і тому не потребує ніякої зовнішньої опіки при здійсненні нормативного вибору. Лише тоді людина стає здатною протистояти будь-якій чужій волі, зведеної в закон.

Людина, за Кантом, з одного боку, емпіричне явище (феномен), з іншого – трансцендентальна сутність (ноумен). Як емпірична істота, людина підпорядкована зовнішній необхідності. Вся поведінка людини – це сукупність необхідних причинно-слідчих зв'язків, а отже, її вчинки теж не вільні. Але, з іншого боку, людині притаманна свобода, її вчинки є актом свободи волі, незалежної від зовнішнього світу.

Отже, воля одночасно є і моральним законодавцем і добровільним виконавцем моральних правил. Ця думка присутня у вченні Канта про категоричний імператив.

Категоричний імператив – це безумовна моральна настанова про належну поведінку людини як розумної істоти, що володіє свободою волі. Виконання цього розпорядження є абсолютно необхідним, незалежно від того, отримує чи в результаті цього людина для себе користь чи ні. Всі

імперативи Кант підрозділяє на дві групи – гіпотетичні і категоричні, що характеризують різні сторони людського духу.

Під гіпотетичними імперативами він мав на увазі вимоги, яких слід дотримуватися в якості необхідних умов, щоб досягти поставлених цілей. Вчинки, що здійснюються під дією цих імперативів, І. Кант кваліфікує не як моральні, а як легальні, тобто цілком прийнятні і навіть схвалювані суспільством, що не суперечать його інтересам і завданням розвитку цивілізованих відносин.

Зовсім інакше – з категоричними імперативами. Для Канта категоричний імператив – це моральний закон. Він не нав'язаний людині ззовні, але перебуває в нього самого. Як закон він володіє такими якостями: об'єктивністю, абсолютно, необхідністю, універсальністю. У якості такого він забороняє робити людям щось, що, ставши загальною правилом поведінки, призвело б до руйнування основ цивілізованого співжиття.

Розуміння Кантом права тісно пов'язане з його розумінням свободи як єдиного природженого права. У той же час філософ допускає, що, незважаючи на наявність у свідомості кожного розумного індивіда морального закону, людина може чинити всупереч йому. Така свобода волі розуміється в негативному сенсі, це здатність особи діяти на власний розсуд.

Кант ділить право на природне і позитивне. Природне право, вважає він, за своїм походженням апіорно – існує до всякого досвіду і базується на вимогах розуму. Іншими словами, за Кантом, природне право – це право, яким воно має бути згідно з вимогами практичного розуму. Позитивне право – це лише історично існуюче право, яке необхідно перетворити у відповідності до вимог права природного.

Важливим поняттям кантовської філософії права є також поняття правопорядку. Правопорядок – це «порядок свободи». Він є умовою надійності правовідносин. «Величезна проблема для людського роду, вирішити яку його змушує природа, – досягнення всезагального правового громадянського суспільства» [1, с. 12].

Згідно Канту, правопорядок ґрунтується на таких апіорних принципах: свободи кожного члена суспільства як людини; рівності його з кожним іншим як підданого; самостійності кожного члена суспільства як громадянина. «Лише в суспільстві, і саме в такому, в якому членам його надається велична свобода, лише в такому суспільстві може бути досягнута найвища ціль природи: розвиток всіх її задатків, закладених у людстві; при цьому природа бажає, щоб цю ціль, як і всі інші назначені йому цілі, воно саме здійснило. Ось чому таке суспільство, в якому максимальна свобода під зовнішніми законами поєднується з нездоланим примусом, тобто зовсім справедливим громадянським устроєм, повинно бути найвищим завданням для людського роду, бо лише через виконання цього завдання природа може дістатись інших своїх цілей у відношенні нашого роду» [1, с. 13].

В основі цих принципів лежить поняття автономії особистості, яке розділяється на такі види: моральна, утилітарна та громадянська автономії. Моральна автономія припускає, що людина сама здатна розуміти, що є добро і що є зло. Отже, вона не має потреби в державі, яка має бути виведена з моральної сфери. Моральна сфера стає справою громадянського суспільства. Утилітарна автономія припускає, що людина сама знає, що для нього добре і що погано, що вигідно і що ні. Отже, держава не повинна примушувати людей. Громадянська автономія передбачає, що людина погоджується жити тільки за такими законами, у складанні яких вона брала участь.

Одним природним правом людини Кант вважає свободу морального вибору, з якої випливають моральні якості людей. У додержавний період діють і суб'єктивні природні права: на життя, приватну власність. На думку Канта, суспільний договір є лише ідея розуму, яка має безперечну практичну діяльність, регулятивний принцип. Державу Кант визначає як поєднання багатьох людей, підкорених правовим законам, а ознакою держави він вважає верховенство закону. «Історію людства в цілому можна розглядати як виконання тайного плану природи – втілити внутрішнє і для цієї цілі також зовнішній вдосконалений державний устрій як єдиний стан, і якому вона може повністю розвинути всі задатки, закладені нею в людство» [1, с. 18-19].

Розглядаючи ідеал держави, він підкреслює, що вона повинна будуватися на засадах суспільного договору і народного суверенітету та має забезпечувати чисті принципи права і гарантувати стійкий правопорядок.

«Але поки держави витрачають свої сили на досягнення марнославної і насильницьких завойовних цілей не можна очікувати будь-якого покращення в сфері моралі. Так як для цього необхідне довге внутрішнє вдосконалення кожного суспільства заради виховання своїх громадян» [2, с. 18].

Отже, І. Кант, використовуючи надбання своїх попередників, створив свою власну політично-правову концепцію, яка здійснила вплив на майбутнє покоління філософів, та не втратила своєї актуальності й до сьогодні.

Література

1. Кант И. Идея всеобщей истории во всемирно-гражданском плане / Соч. в 6 т. – М: Мысль., 1965 – 543с. т. 4.
2. Кант И. Основоположение к метафизике нравов / Соч. в 6 т. – М: Мысль., 1965 – 654с. т. 3.
3. Петрушенко В. Л. Філософський словник: терміни, персоналії, сентенції : для студентів вищих навчальних закладів; М-во освіти і науки України. – Львів : Магнолія, 2011. – 349 с.

Арабаджисєв Д.Ю.

*доктор політичних наук, професор кафедри соціальної роботи
Запорізького національного технічного університету*

ВИКОРИСТАННЯ ФОКУСОВАНИХ ГРУПОВИХ ІНТЕРВ'Ю НА МІЖЕЛЕКТОРАЛЬНОМУ ЕТАПІ ГРОМАДСЬКОГО МОНІТОРИНГУ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Зростання інтересу до здійснення громадського моніторингу виборів в Україні є однією з характерних особливостей сучасного етапу розвитку політології.

Основним методом, використовуваним під час моніторингової діяльності на всіх етапах є, беззаперечно, метод спостереження. Але на різних етапах моніторингу для реалізації його завдань застосовується низка інших методів: на міжелекторальному етапі, з метою вивчення політичного поля, – опитувальні методики (масові, експертні опитування), case-study, круглі столи, консультації та фокус-групи.

Останній метод – метод фокусованих групових інтерв'ю – в Україні досить рідко виступає об'єктом теоретичних розробок. Дедалі нагальнішою стає потреба у дослідженні можливостей цього методу з точки зору політології, у розробці науково обґрунтованих процедур контролю за надійністю фокус-групової інформації, тощо.

Метод фокус-груп або метод фокусованого групового інтерв'ю чи метод групового глибинного інтерв'ю належить до так званих «якісних» методів соціологічного дослідження [1; 2].

Є багато визначень фокус-групи в літературі, але такі функції, як організоване обговорення [5], колективна діяльність [8], соціальні події і взаємодія [5] дозволяють визначити основні особливості, що відрізняють фокус-групи від інших методів прикладних політичних досліджень.

Фокус-групи є формою групового інтерв'ю, але важливо розрізняти ці два методи досліджень. Групове інтерв'ю передбачає інтерв'ювання певної кількості людей, при цьому акцент робиться на питаннях і відповідях, що їх отримує дослідник від учасників (тобто важливим є зв'язок дослідник – учасники інтерв'ю). В рамках фокус-групи, на відміну від групового інтерв'ю, акцент зроблено на взаємодії в рамках групи, заснованої на темах, які «підкидає» дослідник [6, с. 12]. Звідси ключовою характеристикою, яка відрізняє фокус-групи, є взаєморозуміння і дані, отримані в результаті взаємодії між учасниками фокус-групи.

Основна мета фокус-групових досліджень – це отримання даних завдяки використанню відносин, почуттів, переконань, досвіду і реакцій респондентів у такий спосіб, в який це не було б можливим при використанні інших методів, наприклад, спостереження, індивідуального інтерв'ю або анкетування. Ці відносини, почуття і переконання можуть бути частково залежні від групи або соціального середовища, але якнайкраще вони можуть бути виявлені саме за допомогою соціальної взаємодії, що передбачає перебування у фокус-групі.

Прикладом застосування методу фокус-груп у контексті громадського моніторингу виборчого процесу може стати дослідження, яке проводилося ГМ «ОПОРА» [3] в 2011 році в міжелекторальний період в складі Громадського консорціуму виборчих ініціатив і стосувалося найбільш проблемних питань виборчих перегонів 2012 року.

Так, у м.Запоріжжі в жовтні 2011 року було організовано фокус-групу в рамках проекту «Сприяння подальшому зміцненню виборчих процесів в Україні».

Учасники фокус-групи: представники політичних партій, представники дільничних (територіальних або окружних) виборчих комісій, представники Відділів ведення Державного реєстру виборців, представники місцевих органів виконавчої влади, кандидати у депутати, довірені особи кандидатів у депутати, депутати місцевих представницьких органів влади, представники НУО, журналісти.

У фокус-групі були обговорено такі теми: доцільна виборча система для формування національного парламенту, законодавство у сфері організації та проведення виборів до ВРУ у 2012 році, відповідність виборчого законодавства міжнародним стандартам і рекомендаціям міжнародних організацій.

Як свідчать результати громадського моніторингу виборів до Верховної Ради України, висновки цього дослідження цілком підтвердилися в частині загроз для демократичності й відповідності законодавству виборчого процесу.

Узагальнюючи, можна сказати, що метод фокус-груп, репрезентуючи думку експертів з окремого питання, які стосуються виборчого процесу, використовується як джерело якісної надійної компетентної інформації, яка слугує для попередження порушень під час виборів, формування стратегій громадського моніторингу, вдосконалення чинного законодавства та ін.

Література

1. Белановский С. А. Метод фокус-групп / С. А. Белановский. – М.: Издательство Магистр, 1996. – 272 с
2. Белановский С. А. Методика и техника фокусированного интервью / С. А. Белановский. – М.: Наука, 1993. – 214 с.

3. Офіційний сайт Всеукраїнського громадського об'єднання Громадянська мережа «ОПОРА» oporaua.org/.
4. Gibbs A. Focus Groups [Electronic Source] / Anita Gibbs. – Access Mode: <http://sru.soc.surrey.ac.uk/SRU19.html>.
5. Kitzinger J. The methodology of focus groups: the importance of interaction between research participants / J. Kitzinger // *Sociology of Health*. – 1994. – № 16(1). – Pp. 103-21.
6. Morgan D.L. Focus groups as qualitative research / David L. Morgan. – London: Sage, 1999. – 88 p.
7. Merton R.K. Focused Interview / Robert K. Merton. – London: Free Press, 1990. – 200 p.
8. Powell R.A. Focus groups / Powell R.A. and Single H.M. // *International Journal of Quality in Health Care*. – 1996. – № 8 (5). – P. 499-504.

Боєва С.С.

здобувач

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЗАПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ОПОЗИЦІЇ

Зарубіжні та вітчизняні вчені активно почали аналізувати та вивчати рівень впливу непарламентських сил на сучасні політичні процеси в суспільстві. Дана тематика постала актуальною завдяки активізації діяльності суспільно-політичних рухів і організацій, альтернативних традиційним офіційним структурам. Ця діяльність виявляється у збільшенні числа демонстрацій, мітингів та страйків. Стає очевидним, що позапарламентські сили є ініціаторами і діяльними учасниками соціальних і політичних трансформацій, тому необхідно досліджувати їх роль та вплив на політичну систему.

Але проблематика позапарламентської опозиції досі залишається порівняно маловивченою, причому це стосується як зарубіжної науки, так і вітчизняної політології. І це незважаючи на те, що одне з перших визначень опозиції відноситься ще до XVIII століття і належить авторству англійського лорда Болінгбрука. Хоча з того часу всі дослідники незмінно підкреслюють важливість значення опозиції як інституту політичної демократії, тим не менш, інтерес до неї носить в більшій мірі обмежений характер, пов'язаний з аналізом діяльності саме парламентської опозиції. Праці фундаментального характеру з позапарламентської опозиції є рідкістю і належать більше дослідникам західних країн, де вона як політичний інститут утвердилася давно і має порівняно тривалу історичну традицію функціонування.

Витоки позапарламентської опозиції можна простежити вже з появою руху громадянської непокори часів Англійської революції. Ідеолог англійських діггерів Дж. Уінстенлі (XVII ст.) в численних своїх памфлетах доводив доцільність та справедливість громадянських протестів [8].

В свою чергу, британський філософ Дж. Локк заявив правомірним і необхідним повстання народу проти тиранічної влади, яка посягає на природні права і свободу людини [3].

Американський письменник та суспільний діяч Г. Торо (XIX ст.) обґрунтував в есе «Про обов'язок громадянської непокори» необхідність вираження громадянської незгоди щодо урядових рішень [7].

Прихильники перших теоретиків громадянського протесту не просто обґрунтовували право громадян на опір, вони доводили його природність і необхідність, показували на практиці і вкорінювали у свідомість людей ідею доцільності протистояння несправедливим рішенням держави.

Відлік сучасних досліджень феноменів опозиції і опозиційності в західній політичній науці можна вести починаючи з 1957 р., коли була опублікована стаття О. Кіркхаймера «Ослаблення опозиції в західних демократіях», що дала поштовх подальшим дослідженням у цьому напрямку [11]. Ідеї О. Кіркхаймера стимулювали ряд провідних західних дослідників на чолі з Р. Далем до створення масштабного компаративістського аналітичного опису моделей опозиції в західних країнах. Американський вчений проаналізував відношення влади та опозиції в таких країнах, як Великобританія, США, Швеція, Бельгія, Норвегія, Нідерланди, Німеччина, Австрія, Франція, Італія. На аналізі стосунків між опозицією та урядом він сформулював такі моделі: парламентська модель (вестмінстерська), президентська республіка (американська модель), змішана республіка (французька напівпрезидентська модель), німецька модель, скандинавська модель і т.д. [10]. Це перше масштабне дослідження опозиції в багатьох країнах, в якому детально розглядалась діяльність опозиційних партій та їх відносин з владою.

Надалі західні дослідники перейшли до вивчення структурних характеристик опозиції, виділивши основні фактори політичного середовища та особливості політичного режиму, що детермінують її організаційні форми. Такими вченими, як А. Лейпхарт, Д. Сарторі, О. Кіркхаймер та інші, були запропоновані класифікації політичної опозиції з точки зору її політичних можливостей, обґрунтовані такі параметри типології, як організаційна згуртованість, цілі, засоби і стратегії опозиції.

Починаючи з 1970-х рр. магістральні дослідження політичної опозиції вже цілком переміщуються в сферу транзитології. Важливий внесок у її вивчення, без якого важко зрозуміти і місце проблематики транзиту в політичній науці, і взаємозв'язок її з проблематикою політичної опозиції, внесли такі вчені, як Х. Лінц і А. Степан, Т. Карл, Г. О'Доннелл, Д. Растоу, Ф. Шміттер.

В свою чергу, оксфордський професор Т.Аллан аналізував проблему громадянського протесту з правової точки зору та доводив, що непокора, протест є невід'ємним правом громадян [1].

У той же самий час кількість ненасильницьких громадянських протестів, яка зросла за останні двадцять років, значною мірою пов'язана з діяльністю відомого сучасного теоретика ненасильницької боротьби – Джина Шарпа [9]. Він перевів ненасильницьку громадянську непокору зі сфери релігії і моралі у сферу політики. Американський політолог перетворив ненасильницький опір в ефективну політичну технологію зміни неугодних адміністрації США політичних режимів. Сьогодні Д. Шарп очолює інститут Альберта Ейнштейна в Бостоні, що здійснює фінансову, ідеологічну, а також теоретико-практичну підтримку опозиційних сил у багатьох країнах світу. Стратегія непокори Д. Шарпа не ставить перед собою завдання обґрунтувати легітимність застосування ненасильницьких акцій в боротьбі з несправедливим політичним режимом. Свою увагу цей дослідник фокусує на розробці політичних технологій повалення урядових режимів шляхом застосування тактики громадянської непокори.

Таким чином, зарубіжні вчені перші почали розробляти поняття «опозиція», аналізували та описували витoki позапарламентської діяльності, створили масштабну теоретичну базу щодо понять «політична опозиція», «парламентська опозиція», визначили функції, типи опозиції, обґрунтували, яке значення мають опозиційні сили в політичній системі та в країні в цілому. Позапарламентську опозицію більшість вчених розглядали в якості рухів громадянської непокори та протесту, або як тип політичної опозиції.

Російська література по політичній опозиції, безумовно, бідніша, що пов'язано з тим, що офіційно політологія була визнана в СРСР лише в 1989 р. Хоча традиція політичних досліджень відновилася вже в 1960-і рр., вони істотно стримувалися як відсутністю інституційного утвердження політичної науки, так і ідеологічними обмеженнями.

Починаючи з 1990-х, ситуація швидко змінюється в кращу сторону. Слід відзначити і праці, присвячені критичному осмисленню ролі опозиції в межах сучасних транзитологічних теорій. Серед них особливе місце займають монографічне дослідження і статті А. Мельвіля, а також ряд статей В. Гельмана, в яких автор зробив вдалу спробу з'єднання транзитологічних моделей та регіональної проблематики.

За даною проблематикою у 1996-2005 рр. російськими вченими було захищено кілька дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (роботи М. Джунусова, Г. Саєнко, Л.Тімофєєвої), і кандидата наук (роботи В. Гельмана, Л.Мусіної, К. Пономарьова, А. Танової, Т.Граєвої). Найбільш ретельно пророблену в теоретико-методологічному відношенні потрібно визнати роботу В. Гельмана, де найбільш широко використана зарубіжна література, але дослідження російських опозиційних сил автор свідомо обмежив лише демократичною опозицією [2]. Великий інтерес

представляють дослідження В. Гельмана тим, що він розробив концептуальну карту політичної опозиції в сучасній Росії, що дозволяє цілком адекватно класифікувати російську опозицію з урахуванням її своєрідних характеристик.

Таким чином, можна зробити висновок, що російські вчені розробляли і вивчали феномен опозиції з різних боків: з історичного, соціологічного, психологічного, в рамках відносин влади і опозиції, виділили типи, моделі опозиції, розглядали протестні та антисистемні рухи.

В українській політичній науці проблематика опозиції розкрита не повністю і мало вивчена. Наразі ж, в Україні, можна спостерігати циклічну актуалізацію вивчення політичної опозиції, фактично пов'язану з виборчими загостреннями політичної боротьби. Це питання було актуалізовано в 1996 році, коли, вперше в Україні, з множини політичних відносин чітко виділилося протистояння між владою та опозицією.

Умови діяльності опозиції в Україні досліджуються в роботах М. Михальченка, О. Балакіревої, О. Яременко, А. Біденко, В. Бушанського. Так, М. Михальченко виділяє системну опозицію, позасистемну та «гру в опозицію» (коли політичні сили сьогодні оголошують себе опозицією, а завтра стають друзями влади) [4]. Також він розглядає опозицію як елемент демократії та приходиться до висновку, що опозицію формує народ, відмовивши в довірі владі. Також взаємовідносини влади та опозиції в своїх статтях розглядають так вчені як Е. Прегуда, О. Романюк, І. Поліщук, С. Рябов, Г. Золотухін, Н. Наталіна. Зокрема, С. Рябов обґрунтував думку про те, що єство опозиції обумовлене протистоянням суспільства та державної влади. Детермінантою функціонування опозиції має бути не партійна конкуренція і боротьба за владу, а вираження множини суспільних інтересів, їх представництво й захист перед лицем влади, забезпечення діалогу з приводу їх реалізації, домагання певного курсу у здійсненні влади, генерування, в разі необхідності, політики, альтернативної щодо урядової [5].

Значний внесок в розвиток поняття «опозиція» в Україні, необхідності правового врегулювання її діяльності та його форм внесла О.Совгіря. В цьому сенсі важливе значення мають її дисертаційне дослідження, монографія та численні статті, в яких з правових позицій в країнах розвиненої демократії визначається необхідність правової регламентації статусу парламентської опозиції в Україні. О.Совгіря провела ґрунтовне порівняльне дослідження різних моделей прав та повноважень опозиції [6].

Українські вчені вивчають поняття політичної опозиції взагалі та акцентують свою увагу на парламентській опозиції. Позапарламентська опозиція розглядається лише як тип політичної. Західні вчені вивчають непарламентські сили в якості громадянської непокори та протестних рухів, російські дослідники досліджують антисистемні сили та опозиційні організації, які знаходяться поза парламентом. Але ґрунтованих досліджень та монографій про явище позапарламентського руху не має. Тому є

необхідним подальший аналіз позапарламентської опозиції та її ролі в процесах демократизації суспільства.

Література

1. Аллан Т.Р.С. Незгода і непокора /Т.Р.С. Аллан //Аллан Т. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права.– К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».-2008.– С.108-145.
2. Гельман В.Трансформация политического режима и демократическая оппозиция в посткоммунистической России: Автореф. дис. канд.полит. наук / В. Гельман. – Санкт-Петербург, 1997. – 21с.
3. Локк Дж. Два трактата о правлении. Кн. 2./ Дж.Локк // Локк Дж.Сочинения: В 3 т.: Пер. с англ. и лат. – М.: Мысль, 1988. – Т. 3. – С.135-409.
4. Михальченко М. Позиції опозиції. Хто є хто в Україні/ М. Михальченко// Віче. – №3. – 2002. – С.3-11.
5. Рябов С. Опозиція як джерело альтернативної політики/ С.Рябов // Вибори та демократія – 2005. – № 4 (6). – С. 8-21
6. Совгиря О. Правовий статус парламентської опозиції/ О.Совгиря. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 263 с.
7. Торо Г. О гражданском неповиновении/Г. Торо// Торо Г.Высшие законы: Пер. с англ./ Под общ. Ред. Покровского Н. – М.: Республика, 2001. – 412 с.
8. Уинстенли Дж. Новый закон справедливости [Электронный ресурс]/ Дж.Уинстенли. – Режим доступа: http://www.vostlit.info/ Texts/Dokumenty/Engl/XVII/1640-1660/Proklamacii_prizvyvy/text4.phtml?id=4883
9. Шарп Д. От диктатуры к демократии. Концептуальные основы освобождения [Электронный ресурс] / Д.Шарп.– Режим доступа: <http://psyfactor.org/lib/sharp.html>
10. Dahl R. Political Oppositions in Western Democracies/ R.Dahl. – New Haven and London: Yale University Press.– 1966, 458 p.
11. Kirchheimer O. The Waning of Opposition in Parliamentary Regimes / O. Kirchheitner//Social Research. – 1957. – Vol. 24. – Summer. – № 2. – P. 127-156.

Васильченко О.М.

студентка

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ОПТИМІЗАЦІЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Суспільні та зокрема військово-політичні трансформації в Україні, що пов'язані із східними областями та територією Криму, зумовлюють нагальну необхідність внесення змін до існуючої лінії поведінки держави. На цьому тлі пріоритетною метою стає виявлення шляхів оптимізації стратегії національної безпеки України у зовнішньополітичній сфері. Задля її реалізації варто поставити наступні завдання. Спершу оцінити наявне зовнішньополітичне середовище. Потім виокремити основні слабкі сторони наявної стратегії. Надалі запропонувати альтернативну модель стратегії національної безпеки у сфері зовнішньої політики. Відповідно, врешті потрібно буде здійснити її оцінку.

Щодо особливостей зовнішнього середовища України, то першочергово має бути зазначений той зсув у параметрах міжнародного порядку, що відбувся внаслідок дії Російської Федерації. Втрата національним урядом контролю над значними територіями української держави, відсутність можливості дієвого застосування норм міжнародного права, потужний інформаційний вплив, що в результаті призводить до зміни картини світу як української, так і світової спільноти – все це і не тільки є чинниками, що не дозволяють досягти конструктивних рішень щодо оптимізації існуючої ситуації. Підриг старого типу зв'язків та відсутність закріпленості нових правил поведінки черговий раз змушують Україну мати справу із хаотичною та анархічною природою міжнародних відносин. Враховуючи надалі те, що міжнародні відносини є проявом відносин соціальних, а в основі останніх лежать особливості сприйняття, усвідомлення та відповідних реакцій, нагальною стає потреба саме у виробленні того комплексу детермінуючих ідей та магістральних принципів діяльності внутрішньої та зовнішньої політики, які і має фіксувати у собі стратегія національної безпеки.

Однак спочатку необхідно виокремити ті недоліки, що були допущені у змісті нині діючої Стратегії національної безпеки (надалі – Стратегії) [1]. По-перше, мали місце недоробки у концептуалізації місії України як у внутрішньому, так зокрема і у зовнішньополітичному просторі. Будь-яка стратегія ж, в свою чергу, має закладати ті фундаментальні ключові напрямки діяльності, якими буде керуватися держава в особі усіх її органів та суб'єктів всіх аспектів діяльності. Саме тому відсутність у частині місії та цінностей конкретних й релевантних параметрів може вважатися первинною слабкістю цього документу. До вказаних параметрів відносимо роль громадян як суб'єктів реалізації внутрішньої та зовнішньої політики, роботу

з громадянським суспільством, консолідацію та захист національної, зовнішньополітичної та бажано навіть регіональної ідентичностей. Висвітлена хиба діючої Стратегії може впливати із чергового прорахування, а саме – неповної та недосконалої оцінки середовища, зовнішньополітичної ситуації, так само як і наявних мегатенденцій міжнародного та глобального розвитку. І, нарешті, окремо від оточуючого середовища загалом, не був прийнятий до уваги чи належним чином усвідомлений той комплекс пріоритетів та завдань, що ставлять перед собою інші суб'єкти, з якими безпосередньо взаємодіє Україна. Зокрема у її найближчому геополітичному оточенні, наприклад, Російська Федерація, Туреччина, Польща, Білорусь і т.д., а також ЄС, НАТО як цілісних акторів. Таким чином, внесення змін до координуючого зовнішню та внутрішню політику держави документа є цілковито обумовленими.

Саме тому, беручи до уваги існуючу військово-політичну обстановку та характерні недоліки діючої Стратегії, указом Президента України № 744/2014 згідно з рішенням РНБО було постановлено визначення нової Стратегії національної безпеки України [2].

Варто зауважити, що сьогодні існує досить велика кількість моделей стратегій як зовнішньої так і внутрішньої політики України, до кола авторів яких входять як елементи владних структур, так і неурядові експерти, представники академічної спільноти тощо. Серед одного з таких джерел наразі виокремимо документ під назвою «Стратегічний вибір: основні моделі національної безпеки та зовнішньої політики України». Він являє собою проект Центру дослідження міжнародних відносин, який було підтримано The Black Sea Trust for Regional Cooperation of the German Marshall Fund. У ньому висвітлюються наступні альтернативні варіанти для України: 1) неприєднання/нейтралітет; 2) європейська інтеграція без членства в НАТО (так звана «фінляндизація»); 3) двосторонні союзи та субрегіональне партнерство; 4) вступ до НАТО [3, с. 3].

Ступінь аналітико-прогностичної розробленості даних напрямків у вказаному документі дозволяє на їхній основі запропонувати наступний алгоритм оптимізації стратегії національної безпеки України у зовнішньополітичній сфері.

Перш за все, відповідно з метою виправлення недоліків у частині Стратегії щодо місії та цінностей, необхідно втілити наступне. Закласти в основу смислове повідомлення (меседж) щодо України як «держави-партнера», згідно із поглядами, висловленими В. Андрусівом. А така модель суспільної організації передбачає значну роль громадянського суспільства з усвідомленою громадянською свідомістю та національною ідентичністю. Саме в такому разі будуть належним чином реалізовані положення Статті 65 Конституції стосовно того, що захист Вітчизни, її територіальної цілісності, а також повага до її національних символів є обов'язком громадян України [4].

Будь-які завдання, що ставляться чи можуть бути поставлені перед Україною в контексті забезпечення її національної безпеки у будь-якій сфері об'єктивно не зможуть бути ефективно виконані за відсутності у її громадян достатнього рівня усвідомлення власної до них причетності. Розуміння на боці громадян України власних прав та обов'язків щодо забезпечення та захисту національної безпеки держави, а також позитивної та негативної відповідальності в даному контексті є запорукою успішності у розробці та імплементації кожної стратегії. Так ЗУ «Про основи національної безпеки» небезпідставно вказує громадян в якості суб'єктів забезпечення нацбезпеки [5]. До того ж, оскільки згідно зі Статтею 5 Конституції України «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ» [4], то відповідно він є і основним носієм національної ідентичності. Остання ж, в свою чергу, є фундаментом для ідентичності зовнішньополітичної, яка детермінує більшою мірою поведінку інших акторів щодо держави. Тож можна прийти до усвідомлення того, що засади формування та впровадження оновленої Стратегії для України все ж значною мірою знаходяться у її внутрішньому середовищі.

Однак, після того як буде досягнуто достатнього рівня визначеності із національною громадянською свідомістю та ідентичністю, необхідно буде перейти до безпосередньої реалізації практичних кроків у зовнішньополітичній сфері. У даному контексті пропонується наступний порядок. Спершу, керуючись цілями короткотермінової перспективи, що зосереджені навколо потреб захисту територіальної цілісності та існування української державності як такої, необхідно обрати шлях двостороннього партнерства. Воно має включати в себе активізацію співробітництва та допомоги з боку існуючих та нових партнерів, що буде здобуто (в т.ч., міжнародних організацій, недержавних суб'єктів міжнародних відносин). Після стабілізації зовнішньополітичної оперативної обстановки можна буде перейти до моделі поведінки на кшталт «фінляндизації». Даний варіант дозволить налагодити конструктивні відносини з Російською Федерацією та, за вдалих дипломатичних зусиль, вирішити широкий ряд питань двосторонніх відносин зі згаданою та іншими державами пост-радянського простору. Врешті може бути втілена модель позаблоковості чи нейтралітету, в залежності від внутрішньополітичних та внутрішньоекономічних умов, що визначатимуть можливості здійснення політики у сфері оборони та ВТС.

В результаті такої поступової оптимізації Стратегії національної безпеки України згідно з поточними зовнішньополітичними умовами, а також вимогами внутрішнього законодавства, зможуть бути досягнуто принципів та правил міжнародної взаємодії, які б гарантували сталий розвиток як окремих акторів, так і регіональної й світової спільноти в цілому.

Література

1. Указ Президента України №389/2012 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України»[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14823.html>
2. Указ Президента України №744/2014 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 серпня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/18125.html>
3. Стратегічний вибір: основні моделі національної безпеки та зовнішньої політики України/ ред. М.Капітоненко/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cs.cirs.kiev.ua/images/stories/2014/Strategychni_alternatyvy.pdf
4. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/content/chapter02.html>
5. Закон України «Про основи національної безпеки» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

Вінникова Н.А.

*кандидат політичних наук, доцент кафедри політології
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

ІНКЛЮЗИВНІ ФОРМИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПАРТИСИПАЦІЇ В УХВАЛЕННІ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ

Тенденції розвитку сучасних суспільно-політичних процесів, а саме: трансформація ієрархічних моделей реалізації влади під впливом полісуб'єктності суспільних відносин, маркетизація і технократизація політичного представництва призводять до втрати державою монополії на виробництво політичних рішень і заміщення традиційних практик громадянської партисипації, що, у свою чергу, обумовлює зміну уявлень про місце і роль громадянина в системі політичного управління.

Громадянська участь щільно пов'язана з сучасним розумінням демократії та її конвенціонально-легальними формами. Водночас акцентуація на неполітичному характері громадянського суспільства як посередника між державою і суспільством не уявляється більше адекватною характеристикою наявних форм громадських об'єднань та їхнього місця у полікотворчих процесах. Як зазначають науковці, «різниця між державою, політичною партією і представником з одного боку, та суспільством і громадянином з іншого, сьогодні все більше втрачає очевидність, якою вона традиційно володіла» [1, с. 12].

Оцінюючи «демократію за участю громадськості» як найвищу стадію демократичної еволюції, О. Гьофе вказує, що в такому політичному режимі існують різноманітні (нормативно-інституційні й напівінституціоналізовані) механізми включення громадян у вироблення політичних рішень: консультативні ради і комітети при органах державної влади, громадянські форуми, дебати на телевізійних ток-шоу і дискусійні майданчики в онлайн-мережах тощо [2, с. 103-104].

Розуміння необхідності залучення громадян у процеси політичного управління обумовило впровадження в соціальній практиці певних форм взаємодії органів влади і неурядових організацій, що інституціоналізує співучасть громадян у процесі вироблення політико-управлінських рішень на різних рівнях урядування, у тому числі: моніторинг неурядовими організаціями реалізації політико-управлінських рішень, участь представників громадських об'єднань в обговоренні й здійсненні проєктів, активізація механізмів збору петицій і висунення громадянських ініціатив.

Залучення до публічної політики відбувається за рахунок зростання чисельності різноманітних громадських мереж до напрацювання й реалізації політичних рішень. Поширенню мережевих організаційних форм не тільки на державному, а й на глобальному рівні політичного управління сприяють сучасні інформаційні технології, які дозволяють здійснювати прямі обміни інформацією в режимі реального часу на неринкових і неієрархічних умовах.

Мережі забезпечують кумулятивні ефекти на основі використання горизонтальних форм взаємодії. «Спільні зусилля і цілі, спільні цінності й норми, постійна взаємодія і бажання домогтися колективної вигоди, якої не можна досягти, діючи окремо один від одного» [3, с. 38], утворюють нову форму політичної участі громадян та їхньої залученості у сферу публічної політики. Переваги мережевої організації порівняно з ієрархіями й ринками полягають у тому, що вони утворюються за рахунок створення кращих комунікацій. Механізми управління й координації мережевих форм об'єднань відрізняються від ієрархічних і ринкових тривалістю зв'язків між їхніми членами і регламентацією без контролю збоку владних інституцій.

Сучасні дослідження сфери політичного управління зосереджені на визначенні ефективності механізмів міжгалузевих партнерських відносин, що передбачає заміщення уряду (government) урядуванням (governance) на основі різноманітних мереж. Гнучкість, динаміка і різноманіття форм мережевих інклюзивних форм політичної партисипації сприяють урядуванню, врівноважуючи суспільно-політичні потреби і соціально-економічні можливості.

Більшість учених оцінюють політичні мережі з точки зору стабільності й зв'язків між безліччю суб'єктів, які забезпечують обмін інформацією, досвідом, довірою та іншими ресурсами. Отже мережі розглядаються як засіб вирішення політичних проблем у комплексному середовищі, оскільки сприяють уникненню дисфункціональних елементів ієрархічних систем і

ринків. Мережевий аналіз політики дозволяє виявляти зв'язки осіб, груп, органів виконавчої і представницької влади, визначати домінуючі позиції акторів у процесі вироблення й ухвалення рішень.

Розвитку мережевого підходу сприяє практика функціонування сучасної держави, обумовлена такими тенденціями як:

- передача міжнародним структурам частини державних повноважень і формування наднаціональних інститутів влади;
- розширення масштабів і напрямків залучення ресурсів зовнішніх акторів для виконання традиційно державних функцій;
- розвиток внутрішньої інтеграції, який відбувається як у сфері функціональних напрямків діяльності владно-управлінських інституцій, так і між основними рівнями урядування.

У свою чергу, серед основних джерел активізації подібних процесів є досягнення у сфері інформаційно-комунікаційних технологій і висунення громадянами спеціалізованих і одночасно високих вимог до результатів державного управління.

Хоча практики діяльності мережевих громадських об'єднань переважно є горизонтальними, однак організація взаємодії знизу на гору дозволяє не тільки отримувати інформацію про зміст політичних рішень, а й вимагати включати у порядок денний питання, які потребують широкого суспільного обговорення, як на державному, так і на глобальному рівні управління: «адвокатські рухи глобального громадянського суспільства є представниками, творцями та суддями глобальних цінностей і норм» [4, с. 300]. Міжнародні громадські мережі шляхом виробництва і розподілу інформації забезпечують легітимацію рішень щодо втручання у такі проблеми, як права людини, охорона довкілля, глобальна соціальна нерівність. Засоби онлайн-комунікацій дозволяють цим організаціям мати велику аудиторію, демократизувати дискусію, залучати громадськість до вирішення публічних проблем. Перепони для доступу громадян до вироблення рішень минулих часів, як то обмеженість матеріальних ресурсів і віддаленість від влади, знімаються з руйнуванням кордонів в інформаційному суспільстві. Користувачі Інтернет-мережі можуть бути членами одночасно декількох спільнот, отримувати інформацію з різних джерел.

Одним з інклюзивних механізмів політичної партисипації, який набув поширення і популярності завдяки онлайн-технологіям є краудсорсинг (англ. crowdsourcing). Особливість його реалізації полягає в тому, що органи влади орієнтуються на користувачів не тільки у питаннях формулювання потреб, але й у визначенні ефективних управлінських практик, які б задовольняли ці потреби. Краудсорсинг дозволяє інтегруватися членам громадських мереж в експертну політичну спільноту і продукувати інноваційні ідеї та проекти, орієнтовані на вироблення ефективних політико-управлінських рішень. Проте чи перетворює це громадян на повноцінних

учасників публічної політики і процесів вироблення політичних рішень та контролю за їх реалізацією?

На основі аналізу політичного виміру Інтернет-середовища, американський дослідник М. Хіндман зробив доволі скептичні висновки щодо потенціалу електронної демократії, як передового механізму розширення можливостей залучення громадян у вироблення політичних рішень. Учений виявив що, хоча онлайн-механізми і збільшують можливості включеності громадян у політичну дискусію, трансформуючи механізми організації і мобілізації груп інтересів, еліти все ще мають суттєвий вплив на конфігурацію, подання і доступність матеріалу в Інтернеті [5].

Поряд з очевидними перевагами електронні комунікації несуть спектр загроз, спрямованих на дестабілізацію суспільства. У політичній сфері з'являються нові можливості для маніпулювання суспільною свідомістю, політичними установками й орієнтаціями різноманітних соціальних груп. Дослідження онлайн-інклюзивних практик політичної партисипації виявляють, що електронні технології несуть із собою небезпеку втручання владою у приватне життя громадян. За таких умов «цифрова демократія» участі може перетворитися на «цифрову автократію» тотального контролю. Фактично Інтернет-комунікації посилюють новими механізмами впливу вузькі кола політичної еліти.

Домінування централізованих ресурсів може сприяти деформації мережевої взаємодії. Наближені до влади учасники мереж автоматично включаються в діяльність громадських комісій, комітетів, чим забезпечують собі доступ до центрів ухвалення рішень, водночас залишаючи поза політикотворчими процесами інші суспільні групи. Зазначимо, що поява громадських об'єднань і політичних сил, ізольованих від центрів ухвалення рішень, витіснених на периферію публічних взаємодій, може провокувати їх радикалізацію і пошук громадянами інших (протестних/революційних) форм політичної участі.

Література

1. Анкерсмит Ф. Р. Эстетическая политика. Политическая философия по ту сторону факта и ценности / Ф.Р. Анкерсмит; пер. с англ. Д. Кралечкина; под науч. ред. И. Борисовой; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2014. – 432 с.
2. Гьофе О. Демократія в епоху глобалізації / О. Гьофе. – К.: ППС-2002. – 2007. – 436 с.
3. Stoker G. Public-private Partnerships and Urban Governance / G. Stoker // Partnerships in Urban Governance. European and American Experience // Ed. By J. Pierre. – Basingstoke. – 1998. – P. 34–51.
4. Бек У. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / У. Бек. – К.: Ніка-Центр. – 2011. – 408 с.
5. Hindman M. The Myth of Digital Democracy/ M. Hindamn. – Princeton University Press. – 2008. – 198 p.

Грабіна Г.В.
аспірант кафедри політології
Інституту соціальних наук
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

КОНТЕНТ-АНАЛІЗ В СИСТЕМІ МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ СУБКУЛЬТУРИ ВЛАДИ

Тривалий досвід дослідження феномену влади представниками різних наукових напрямків та шкіл переконливо свідчить на користь того, що він виступає як неодмінна складова культури конкретного суспільства – її витвір і, одночасно, творець. Така подвійна («об'єкт – суб'єктна») природа влади взагалі і політичної влади, зокрема, дає підстави констатувати існування певної її субкультури, яка тлумачиться як: 1) частина політичної культури конкретного суспільства, що відповідає за творення (відтворення) «людини політичної» та 2) як «соціум влади», який виконує функції вироблення політичних рішень та їхньої імплементації на практиці.

Добре відома «закритість» політичного класу від уваги дослідників проблематизує пізнання сутності владних практик. Проблема долається за допомогою звернення науковців до особливостей мови політиків. Остання, як засіб комунікації та система кодування/декодування культурних сенсів привертала до себе увагу істориків (А. Людтке), лінгвістів (Р. Фрайтанг, В. Дікман), соціологів (Н. Смелзер) та політологів (А. Щлезінгер). Кожен із представників зазначених наук по-своєму підходив до вивчення сутності політичних наративів. Так, зокрема, наприкінці 1990-х рр. американці С. Уокер, М. Шафер та М. Янг запропонували використовувати для вивчення операційних кодів представників субкультури влади «системи дієслів в контексті», що містилися в текстах їхніх промов [Шестопал, психологический подход, с.80]. Відомий представник транзитології Р. Інглхарт запропонував методика вивчення систем політичних цінностей перехідних соціумів за допомогою звернення до тих ціннісних образів, які використовували в своїх виступах та промовах політики. Об'єктами аналізу виступали бінарні опозиції матеріалістичних та пост-матеріалістичних цінностей: автономія – патерналізм, ієрархія – рівність, традиціоналізм – інноваційність, західництво – нативізм, конформність – самостійність, демократизм – авторитаризм [Шестопал. Психологический поход. – С. 81].

Група російських вчених на чолі з О. Шестопал присвятила свої дослідження вивченню афективних та когнітивних компонентів особистостей політиків з використанням методу якісного контент-аналізу. В ролі текстів – об'єктів аналізу, були обрані інтерв'ю російських політиків, обсягом більш, ніж 1000 слів. Ця методика полягала в переводі текстової інформації в якісні показники з наступною інтерпретацією отриманих результатів. Вчені інтерпретували авторський текст як своєрідну проекцію

особистості, яка відображає особливості її психології [психологический подход, с. 79-80].

Апробована О. Шестопа́л методика здається автору даної статті цілком придатною для виявлення особливостей операційних кодів представників українського соціуму влади. За об'єкт дослідження були обрані інаугураційні промови українських Президентів, що характеризують уявлення провідних представників вітчизняної субкультури влади про суспільство, яким вони керують. Основними кластерами аналізу, здійсненого автором даної статті, були визначені універсальні складові політико-антропологічного проекту, реалізованого будь-яким соціумом влади: держава, влада, суспільство, людина, країна. Під «кластером» в даному разі розумілося об'єднання декількох однорідних елементів тексту, які утворювали синонімічний ряд з одним із центральних понять та виступали по відношенню до нього в ролі епітетів, характеризуючи повноту та образність уявлень політика про певну складову суспільного буття. Методом набуття потрібної інформації був обраний контент-аналіз, здійснений за допомогою програми «Word stat» та ручного опрацювання досліджуваних масивів тексту.

Обрання інаугураційних виступів українських Президентів для дослідження особливостей вітчизняної субкультури влади не було випадковим. Постаючи як лідери нації (принаймні на формально-юридичному рівні), вони, водночас, є зразком ефективного функціонування в просторі конкуренції елітарних груп. Одночасно, отримуючи певний рівень електоральної підтримки, ці особи є реперними носіями політичної культури «своєї спільноти». Відтак, їхні офіційні промови є інформаційно-насиченими і корисними для вивчення того політичного проекту, носіями, адептами і реалізаторами якого є і представники соціуму влади, і пересічні українці. Враховуючи когнітивні особливості аудиторії – реципієнта інформації, що міститься в інаугураційних промовах, останні повинні в специфічний спосіб передавати картину світу новообраного лідера, апелюючи і до еліт, і до мас.

Аналіз виступів українських Президентів (масив з шести текстів обсягом від 600 (промова В. Януковича) до 1550 (виступ Л. Кучми у 1999 р.) понять) дав змогу зробити наступні висновки:

1. Інаугураційні виступи майже всіх Президентів України (за винятком В. Януковича) свідчать на користь того, що лідери держави мали складну та комплексну політичну картину світу, яка містила в собі образи колективного минулого, колективного сьогодення та образи бажаного майбутнього українців, як великої соціальної групи.

2. В ціннісному коді Президентів основні кластери, за якими здійснювалося дослідження, представлені по-різному: так, Л. Кучма значно перевищив своїх колег по згадках про «Україну» (87 згадок), «суспільство» (85 конструкцій) і «державу» (46 згадок), а Л. Кравчук отримав беззаперечне лідерство по згадках про «державу» (75 конструкцій). В. Ющенко посів

почесне друге місце по згадках про «Україну» (69 одиниць аналізу) (центральный елемент його інаугураційного виступу). Третє місце за цим кластером посів нині діючий Президент (55 одиниць). Політична картина світу В. Януковича значно поступається за основними параметрами аналогічним показникам інших очільників держави. Центральними елементами в даному разі виступають «держава» (25 згадок) і «Україна» (24 лінгвістичні конструкції).

3. Попри загальні декларації про модернізацію, реформування та творення «політичної нації», що містилися в усіх проаналізованих текстах, своїм ціннісним кодом представники українського соціуму влади апелювали до спільноти якісно іншої етіології – до так званої «старої» або «етнічної» нації Європи. Образ «своїї» великої соціальної групи репрезентувався ними за допомогою нативістських, примордиальних епітетів, що підкреслювали убудованість спільноти в конкретний просторово-часовий континуум.

4. Досить помітний руральний синонімічний ряд, використаний Президентами країни в інаугураційних промовах, дає змогу констатувати, що суспільство в їхньому операційному коді є радше пасивним об'єктом управлінського впливу, аніж суб'єктом політичних процесів. Остання особливість групової свідомості представників вітчизняного політичного класу підсилюється образами, що змальовують архетипічний алгоритм існування українського соціуму: йдеться про певну подібність до Біблійного «виходу», колективну подорож через випробування до «землі обітованої» на чолі з певним колективним провідником – державою (читай – елітою – *Г. Грабіна*). Певні «відхилення» від такого патерналістського «порядку денного» для суспільства містяться лише в тексті інаугурації П. Порошенка. Це дає підстави для поміркованих сподівань на те, що у свідомості «умовно нової» групи правлячої еліти відбуваються зрушення від традиціоналістської картини світу у напрямку до її модерного варіанту із відповідною останньому системою політичних цінностей та життєвих настанов.

Література

1. Шестопа́л Е.Б. Психологический подход к анализу российских политических элит. /Е.Б. Шестопа́л //Вестник Московского университета. Сер.12 Политические науки. – 2011. – № 6. – С. 74-88.

Діброва А.О.

аспірант

Науковий керівник: Цокур Є.Г.

доктор політичних наук, професор кафедри політології

Запорізького національного університету

ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ТИПОЛОГІЇ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА

Система сучасних суспільних, політичних та інших відносин, а також модель світоустрою та цивілізаційного розвитку багато в чому базується на використанні феномену лідерства. Це робить його дослідження вкрай актуальними та науково важливими.

Лідерство знаходить прояв у всіх сферах суспільного життя – соціальній, економічній, духовній, та особливо яскраво проявляється у політичній сфері.

Політичне лідерство – це універсальне соціально-політичне явище, яке складається з багатьох компонентів. Політичними лідерами вважаються впливові особи, здатні мобілізувати суспільство та скерувати його на досягнення значимих цілей.

Сучасна політична наука визначає кілька критеріїв щодо визначення та типологізації політичного лідерства. Типи лідерства можуть залежати від ступеня зрілості всіх підсистем суспільства, рівня культури населення та політичного режиму.

Одна з перших та найбільш популярних типологій була розроблена Максом Вебером – одним із засновників соціології як науки, німецьким соціологом, економістом і правознавцем. В основу класифікації було покладено авторитет осіб, що здійснюють владу.

М. Вебер розрізняв:

- 1) традиційне лідерство, засноване на вірі у святість традицій;
- 2) раціонально-легальне, або бюрократичне лідерство, засноване на вірі в законність існуючого порядку;
- 3) харизматичне лідерство, засноване на вірі в надприродні здатності лідера.

За Вебером є три види внутрішніх виправдань, тобто підстав легітимності. По-перше, «традиційне» панування, як його здійснювали патріарх і патримоніальний князь старого типу. Далі, авторитет незвичайного особистого дару (харизми), повна особиста відданість і особиста довіра, викликана наявністю якостей вождя в людини. Нарешті, панування завдяки «легальності», в силу віри в обов'язковість легального встановлення і ділової «компетентності», обґрунтованої раціонально створеними правилами [2, с. 646-647].

Наступну типологію політичного лідерства запропонував американський політолог і теоретик комунікації Гарольд Лассуелл, вона пов'язана із стилем політики. Він виокремлював: лідерів-адміністраторів, агітаторів, теоретиків.

Агітатори прагнуть до влади, використовуючи своє красномовство або здатність письмового звернення до великих аудиторій, адміністратори майстерно координують політичні дії, а теоретики дають ідеологічні обґрунтування і виправдання політичних дій. Але можливі й «комбіновані» типи політиків, які однаково успішно проявляють себе в кожній із сфер політичної діяльності.

Лассуелл зазначає, що особистості, сконцентровані на владі, формуються з людей, які вважають, що владні позиції (ролі) є найкращим засобом для досягнення ними максимально високих ціннісних позицій [3, с. 293].

Типологію політичного лідерства також вивчав німецький філософ Карл Ясперс, який аналізуючи дії політичних лідерів, виділяв:

- 1) лідерів, що виражають ситуацію;
- 2) лідерів-демагогів;
- 3) лідерів силового плану, що володіють фактичною владою.

Ясперс зазначає, що справжній лідер, який протягом свого життя хоче вказувати шлях і може приймати рішення, з'являється лише там, де він знаходить підготовлений ґрунт [5, с. 346-347].

Значний внесок у вивчення лідерства зробив Жан Блондель – французький політолог, що вивчав компаративну політологію.

Відповідно до класифікації Ж. Блонделя політичні лідери поділяються на тих, хто виступає за:

1. Збереження існуючого положення («рятувальники», «заспокоювачі», «менеджери»).
2. Помірні зміни («патерналісти», «популісти», «переглядачі», «покращувачі»).
3. Широкомасштабні зміни («ідеологи», «реформісти», «новатори»).

Згідно теорії Блонделя політичне лідерство необхідно розглядати враховуючи, як особистісні характеристики лідерів; так й інституційні інструменти, якими вони користуються, а також брати до уваги дії лідерів і характеристики середовища, в якому відбуваються ці дії. Тому можна стверджувати, що сприйняття політичного лідера відбувається на двох рівнях: об'єктивному і суб'єктивному [1, с. 58-59].

Наступною розглянемо теорію сучасного американського політолога М. Херманн, яка виділяє чотири збірних образи лідерів: прапорonosця (або великої людини), служителя, торговця і пожежного.

Лідерів-прапорonosців відрізняє власне бачення дійсності. У них «ємрія», заради здійснення якої вони нерідко прагнуть змінити політичну систему.

Лідери-служителі керуються тим, у що вірять і чого потребують їхні виборці. Виборці формулюють ті завдання, які стають центральними для лідера.

Для лідера-торговця важлива здатність переконати. Завдяки їй конституенти «купують» його плани або ідеї, залучаються до їх здійснення.

Лідери-пожежні займаються гасінням пожеж – нагальні вимоги моменту визначають їх дії.

На практиці більшість лідерів використовують всі чотири образи лідерства в різному порядку і поєднанні [4, с. 91].

Отже, проаналізувавши типології політичного лідерства запропоновані знаними науковцями, можна зробити висновок, що існування політичного лідерства як феномена визначається об'єктивними потребами суспільства. Основними критеріями вибору певного типу лідерства зазвичай стають: традиції, ідеологія, харизма, професіоналізм. Проте слід враховувати, що так звані «чисті» типи лідерів у політиці зустрічаються доволі рідко, а на практиці, в основному, існують змішані типи, які проявляються через сполучення різних моделей лідерства.

Література:

1. Блондель Ж. Политическое лидерство: Путь к всеобъемлющему анализу / Жан Блондель ; пер. с англ. Г. М. Квашнина. – М.: Российская академия управления, 1992. – 135 с.
2. Вебер М. Избранные произведения / Макс Вебер ; сост., ред. Ю. Н. Давыдова; [пер. с нем. М. И. Левина, А. Ф. Филиппов, П. П. Гайденко]. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с. – (Социологич. мысль Запада).
3. Лассуэлл Г. Психопатология и политика / Гарольд Лассуэлл ; пер с англ Т. Н. Самсоновой, Н. В. Коротковой. – М.: РАГС, 2005. – 352 с. – (Антология зарубежной и отечественной мысли).
4. Херманн М. Стили лидерства в формировании внешней политики / Маргарет Херманн // Политические исследования. – 1991. – №1. – С.91–98.
5. Ясперс К. Смысл и назначение истории / Карл Ясперс ; [пер. с нем. М. И. Левина]. – М.: Политиздат, 1991. – 527 с. – (Мыслители XX в.).

Дідук В.М.

викладач кафедри політології

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ ЯК ІНТЕГРАТИВНА КАТЕГОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ ТА ЇЇ ОСНОВНІ ВИМІРИ

Потреба у гуманізації сучасної політичної сфери є нагальною та такою, що не викликає сумнівів. Політична антропологія як інтегративна наука надає певний інструментарій для організації та осмислення цього процесу. Таким інструментарієм в тому числі виступає і її категоріальний апарат. Поряд з такими поняттями як система, структура, держава, які представляють великі спільноти, інститути, а отже-виступають певними репресивними силами щодо людини, політична антропологія вивчає феномени, які репрезентують людське в людині, кодуючи ці феномени у певні категорії. Однією з останніх виступає категорія «політичне життя».

Дослідженням наукового бачення «життєвого» виміру політики займалися представники «філософії життя» (Ніцше, Шпенглер). Значний внесок у формулювання проблем життєвого виміру політики внесли роботи американських вчених Г.Лассуєла («Психопатология и политика», 1932) та Р.Лейна «Политическая жизнь. Почему люди вовлекаются в политику», 1959).

На думку Лассуєла, політична наука отримує доступ до цілковито непорушеного шару матеріалу, який міститься в біографіях конкретних людей. Безпосереднім джерелом подібного матеріалу він вважав дані, які містяться у психіатричних лікарнях, а також отримані добровільно від здорових людей...Отже, суспільній науці, щоб розширити свої горизонти і, врешті решт, правильно оцінити роль окремої людини, необхідно розглядати функціональну теорію держави як таку, що бере початок безпосередньо з інтенсивного дослідження реальних історій життя, що дозволяє зрозуміти значення політичних форм, коли вони розглядаються крізь призму особистого досвіду [3, с. 161)].

Методологія постструктуралізму також звертається до проблематики життєвого виміру політики і влади та визначає останню як найважливіший аспект життя (М. Фуко, П. Бурдьє).

Але, будучи життєвою категорією, влада постійно намагається вийти за межі, встановлені нею ж самою, таким чином, за висловом М. Фуко «спирається на протизаконності» і використовує неінституціоналізовані форми, як то вплив еліт, бюрократизм, використання культурних, інформаційних, конфесіональних ресурсів.

Концептуалізація категорії «політичне життя» відображена у поглядах російських вчених О.С. Панаріна та В.В. Ільїна («Філософія політики», «Політична антропологія»).

Як зазначає О.І. Демідов, «вона [категорія «політичне життя»] має своє специфічне значення, може служити ефективним методологічним інструментом для вимірювання найважливішої складової сучасної політики—людської, для «каталогізації» всього ірраціонального в політиці» [1, с. 159].

Необхідність цієї категорії постала відносно недавно і є результатом розвитку некласичної наукової традиції. В ній знаходять відображення такі явища як розуміння невідривності суб'єкта та об'єкта; полідетермінізм; активність, спонтанність світу, здатність до саморозвитку та самоорганізації; обмеженість раціонального пізнання цього світу та наявність в ньому того, що не вкладається у межі раціонального, але фіксується людською інтуїцією, психікою, культурою.

Життєва природа політики виражається не стільки її інституціоналізмованістю та структурованістю, скільки постійними намаганнями політики вийти за межі встановлених норм, правил. Пов'язано це саме зі спонтанними діями людини, спричиненими багатofакторною мотивацією та інш.

Отже, методологічна доцільність та виправданість введення категорії «політичне життя» до аналізу політики зумовлена наступними чинниками:

1. для відображення нелінійності, суперечливості, різноманітності політики та непередбачуваності форм її протікання, пов'язаних із фактором людської активності, потрібні категорії, здатні відобразити ці властивості політики.

2. розробка цієї категорії дозволить вийти за межі держави, інтересів, ідеології та відкриває шлях до використання розумових конструкцій, спроможних відобразити позаінституціональні форми політики, політичної поведінки, різноманітних типів її мотивації, політичної психології, аксіології, культури та ін.

3. необхідність утвердження життєвого світу як альфа і омега політики. В цьому випадку можна буде говорити не про її відірваність від суспільства, насильницький характер, а про кореспондування політики і суспільства.

4. необхідність утвердження підходу до політичного життя не як до експериментальної бази реалізації політичних програм, а як до сфери, яку політика має обслуговувати.

«Політичне життя» розглядається сучасною політичною наукою як інтегративна, узагальнююча, категорія, що включає в себе цілу низку вимірів.

На думку дослідника О.І.Демідова основною рисою політичного життя є те, що «воно не може бути розкладене на частини, зведено до відгороджених один від одного елементів; кожен його прояв тією чи іншою мірою містить всі інші феномени, підтримується за рахунок їх присутності і взаємодії». Але, додає О.І.Демідов, «існують явища, які ніби «стягують», концентрують в собі основні риси політичного життя, виникають в результаті взаємодії різноманітних його компонентів» [1, с. 156]. Такими компонентами є: нормативність і ненормативність, роль та вихід з неї, інститути та позаінсти-

туціональні феномени, порядок та неупорядкованість, участь та співучасть, індиферентність, традиції.

Якщо вдатись до категоризації цих властивостей політичного життя, то перед нами постає система субкатегорій, які умовно можна поділити на статусно-рольові (політичний статус та роль, політична ідентичність, політична мова) та діяльнісні (політичні цінності, політична діяльність, політична інновація) компоненти політичного життя.

Але, слід зазначити, що поділ на просторові та часові характеристики будь-якого феномену є чисто аналітичним. Тому, треба мати на увазі, що як і часові характеристики мають просторові прояви, так і просторові характеристики розгортаються в певному часі.

Отже, вихідною для ідентифікації просторово-часового континууму функціонування політичної антропології є категорія «політичне життя». Подальше кодування її властивостей дозволяє виявити субкатегорії, що і є найважливішим елементом обґрунтування політичної антропології як теорії, її евристичної та прогностичної спроможності. Серед таких категорій виділяємо наступні: політичний статус та роль, політична ідентичність, політична мова, політичні цінності, політичні традиції та інновації та інш. Всі вони складають життєву тканину політики та відображають все її просторово-часове розмаїття.

Процеси, які сьогодні відбуваються в Україні доводять, що нехтування законами життєвого світу політики (нелінійного, суперечливого, багатовекторного) призводить до некерованих процесів цього самого життя, і що «когеренція політики і життя—у звеличенні життя»[2,с.201], а не навпаки.

Література

1. Демидов А.И. Категория «политическая жизнь» как инструмент человеческого измерения политики // Полис. – 2002 – № 3. – с. 156-162
2. Ильин В.В., Бадковский Д.В., Панарин А.С. Политическая антропология. – М.: МГУ, 1995. – 254 с.
3. Короткова Н.В. Г.Д.Лассуэлл Методология исследования проблем политики// Политическая наука на рубеже веков. Проблемно-тематический сборник. – 2000. – № 4 – с. 155-178.

Дунець В.Б.

*аспірант кафедри політології та державного управління
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*

СОЦІАЛІЗУЮЧИЙ ВПЛИВ ЗАКОРДОННИХ ПОДОРОЖЕЙ НА ПОЛІТИЧНУ КУЛЬТУРУ МОЛОДІ

Відкритість політичної культури одного народу на пізнання політичних культур інших народів, а також їх взаємний обмін політичним досвідом свідчить про демократичне підґрунтя таких політичних культур. Дане твердження знаходиться в ідеалістичній площині, наближення до якого відіграло б фактор змістовного оновлення політичної культури українців. Такому твердженню все більше відповідає поведінка сучасних молодих українців, світогляд і діяльність яких не обмежується кордонами однієї держави. Пов'язано це, в першу чергу, з прагненням подорожувати, навчатися, отримувати досвід в інших зарубіжних країнах. У цьому контексті формується ряд актуальних проблем, зокрема, чи молоді українці повертатимуться на Батьківщину, а також, як закордонні подорожі можуть вплинути на збагачення їх новими політико-культурними цінностями. Якщо перша проблема компетентно відноситься до сфери державної політики, яка спрямована на створення належних умов для навчання, роботи та життя в Україні, тоді інша – знаходиться в полі зацікавлень науковців.

Проблематика, яка розглядається, в українській науковій думці висвітлена в незначній кількості праць. Окремо належить виділити філософа та політолога Ф. Рудича, який досліджує взаємозв'язок туризму і політології, зокрема, як туристичні подорожі впливають на «формування загальноцивілізаційних цінностей політичної еліти» [2, с. 115]. Натомість поза увагою згаданого науковця знаходиться молодь, яка з огляду на свій вік, фізіологічний та психологічний стан розвитку перебуває в активній фазі соціалізації, зокрема й політичної.

Особливого значення закордонним подорожам надавали аристократи ще з часів Відродження. Про це описує французький соціолог Б.Реу у статті «Велика подорож для молодих еліт», яка була опублікована у польській версії всесвітньовідомого французького суспільно-культурного місячника «*Le monde diplomatique*». Велика подорож, яка на французькій мові звучить як *grand tour*, – це була не просто подорож молодих еліт за кордон, а останній етап навчання дітей аристократів періоду Відродження. Отож, закордонні подорожі того часу були спрямовані на освітнє та культурне збагачення дітей аристократів, а також освоєння ними цінностей та досвіду, якого не можна було пізнати у рідній країні. Звичайно, після завершення подорожі молодь поверталася на Батьківщину. Наслідування аристократичних традицій спостерігається і в сучасну добу. Яскравим прикладом цього є Франція, зокрема Паризький інститут політичних студій.

У навчальному процесі останнього ще з давніх часів обов'язковою вимогою є закордонне навчання або стажування студентів на третьому курсі. Дотримання такого підходу відображається у ключовій засаді діяльності французького вищого навчального закладу: «У світі з все більш відкритими кордонами навчання повинно бути міжнародним». Французький соціолог також розрізняє простих іммігрантів та студентів згаданого вишу, звертаючись при цьому до напрацювань іншого соціолога А.Саяда. На його думку, французькі студенти перебувають у стані «подвійної присутності», оскільки отримують підтримку країни-походження, яка відповідно очікує на їх повернення. Іммігранти, в свою чергу, перебувають в стані «подвійної відсутності», оскільки довготривала відсутність в країні-походження виключає їх із суспільних відносин, а тому повернення останніх зумовлює необхідність пошуку ними свого місця у суспільстві [3, с. 36].

Такі безпосередні приклади з історії, як і сучасності, а також враховуючи, що Франція славиться своїми унікальними школами для підготовки майбутніх еліт, підтверджують наші міркування щодо того, наскільки важливими для молоді є закордонні подорожі (навчання, стажування або туризм) та як ефективно вони можуть вплинути на її свідомість. По-перше, виїзд закордон вимагає володіння іноземною мовою, яку особа удосконалює, перебуваючи в природньому іншомовному середовищі. По-друге, знайомство з новими людьми, представниками інших націй, формує міжетнічні зв'язки, які сприяють уникненню проявів ксенофобії. По-третє, відбувається освоєння нових цінностей співжиття у суспільстві, пізнання нової суспільно-політичної реальності, культури, традицій, тим самим розширюючи світогляд. У такому контексті відбувається опосередкований вплив на політичну культуру молоді, оскільки трансформується її загальна ієрархія цінностей, підтверджуються або спростовуються певні суспільні стереотипи, а стан загальної культури збагачується новими установками, переконаннями та цінностями. Безпосередній ж вплив на трансформацію політичної культури здійснюється тоді, коли закордонні подорожі цілеспрямовані на обмін політичним досвідом, шляхом політичних студій, проведення стажування у різних органах державної влади, взаємні візити делегацій тощо. Таким чином, під час подорожі до іншої країни відбувається загальний процес соціалізації особи з іншим суспільством, як і процес політичної соціалізації з іншими політичними кон'юнктурами.

Більше того, необхідно додати, що в світі існують держави з різними політичними режимами, тобто як демократичні, так і недемократичні. Власне тому, не можна стверджувати, що закордонні подорожі формують виключно демократичну політичну культуру. Натомість залежно від країни перебування демократичні тенденції у свідомості молоді можуть як зміцнюватися, так і кристалізуватися в напрямку недемократичних. Єдине, що звучить у цьому контексті як аксіома, це факт, що такі компоненти

політичної культури, як пізнавальний, ціннісний, оцінно-афективний та поведінковий після закордонних подорожей трансформуються. Адже відбувається збагачення новими знаннями, які в свою чергу формують нові цінності та підхід до бачення політичної дійсності, а отже, це впливає на реакцію та оцінку політичних явищ і процесів, тим самим виробляючи нову модель політичної поведінки. Рівень ж змін залежить вже конкретно від особистості, прагнення останньої не тільки пізнати інший політичний досвід, але і переосмислити його, поспробувати реалізувати.

В добу швидкого науково-технічного прогресу та існування мережі Інтернет збагатитися новим закордонним досвідом можна, не покидаючи приміщення дому. З цього приводу виникають запитання, чи насправді подорожування іншими країнами є важливим для розвитку політичної культури? Всесвітньовідомий економіст українського походження Б. Гаврилишин наголошує, що «для того, щоб зрозуміти країну, недостатньо знати про неї, її потрібно відчувати». Власне тому його однойменний фонд заснував програму «Молодь змінить Україну» [1]. У рамках цієї програми молоді українці вивчають одну з найефективніших країн світу, яка відповідає чотирьом критеріям – повна політична свобода, соціальна справедливість, економічний добробут та симбіоз розвитку з навколишнім середовищем. До таких країн Фонд зараховує Норвегію, Швецію, Швейцарію, Німеччину, Австрію та Польщу. Після вивчення доступних матеріалів в мережі Інтернет, зустрічі з послом обраної країни в Україні, молодь у групах вирушає до цієї держави для її безпосереднього вивчення, а після повернення, уже на основі побаченого й отриманого досвіду, розробляє рекомендації для України та пробує їх впроваджувати. Закордонні поїздки в рамках програми впливають на зміну політичної культури її учасників, оскільки останні мають можливість зустрітися з іноземними політиками, представниками вищих органів державної влади, які є носіями політичної культури інших народів. Саме тому молоді українці можуть безпосередньо освоїти нові політичні знання, цінності, пізнати нові моделі політичної поведінки тощо.

Отож, наші міркування зводяться до наступного. По-перше, під «закордонними подорожами» молоді належить розуміти її виїзди в інші країни з метою навчання, стажування або туризму, що відповідає принципу «подвійної присутності». По-друге, повернення молоді на Батьківщину після завершення навчання або стажування якісно вплине на склад майбутньої національної еліти, зокрема в Україні, де після подій Майдану 2013/2014 рр. існує велика необхідність в нових постатях та лідерах. По-третє, такі програми як «Молодь змінить Україну» сприяють досягненню вище сказаного, оскільки з огляду на сучасні суспільно-політичні реалії та економічну кризу, в якій опинилася Україна, системно впровадити французький досвід у вищих надзвичайно складно, хоча з іншого боку – вкрай необхідно.

Література

1. Опис програми «Молодь змінить Україну» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bhfoundation.com.ua/programi/molod-zminue-ukrainu.html>. – Назва з екрану.
2. Рудич Ф. М. Туризм і політологія [Текст] / Ф. М. Рудич // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права / Щорічник випуск 5. – К.: КУТЕП, 2008. – С. 115-122.
3. Réau B. Wielka podróż dla młodych elit [Tekst] / Bertrand Réau // Le Monde Diplomatique. Edycja polska. – 2012. – Lipiec Nr 7 (77). – S. 36.

Івасечко О.Я.

*кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології та міжнародних відносин*

Лагода О.Б.

*студентка
Інституту гуманітарних та соціальних наук
Національного університету «Львівська політехніка»*

МИРОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. ознаменувався великою кількістю політичних змін та трансформацій на світовій арені: крах біполярної системи міжнародних відносин, виникнення великої кількості конфліктів як локального, так і регіонального характеру, діяльність терористичних організацій, кібер-війна, – всі ці чинники несуть в собі набагато більшу загрозу, ніж відкрита військова агресія і змушують як держави, так і міжнародні організації вдаватися до активної миротворчої політики та врегулювання будь-яких загроз існуючому міжнародному порядку. У сучасному глобалізованому світі цього можна досягти лише шляхом спільних дій держав під егідою ООН, ОБСЄ та інших міжнародних організацій.

Україна надає особливо важливого значення миротворчій діяльності, розглядаючи її як важливий та пріоритетний напрям своєї зовнішньої політики, тому дослідження та аналіз участі нашої держави в місіях та операціях з підтримання миру та безпеки є надзвичайно актуальною і важливою в багатьох аспектах проблемою.

Участь України в операціях з підтримання миру і безпеки розпочалась із затвердження ВРУ Постанови від 3.07.1992 р. № 2538-ХІІ «Про участь батальйонів Збройних Сил України в Миротворчих Силах Організації Об'єднаних Націй у зонах конфліктів на території колишньої Югославії» [1].

Не зважаючи на складну ситуацію в середині держави, Україна і зараз продовжує виконувати свої міжнародні зобов'язання, чим стверджує себе як повноправного суб'єкта міжнародних відносин, підвищує свій міжнародний авторитет та демонструє миролюбну політику.

Станом на 2015 рік 344 військовослужбовці Збройних Сил України задіяні в 3 операціях з підтримання миру і безпеки: в Українській миротворчій операції у Демократичній Республіці Конго, Українській миротворчій місії в Ліберії, Миротворчій місії України в Кот-д'Івуарі. Сьогодні саме африканський континент постає одним із основних центрів миротворчої активності України.

1. Українська миротворча операція у Демократичній Республіці Конго
Місія ООН зі стабілізації у ДРК заснована згідно з Резолюцією Ради Безпеки ООН від 30.09.1999 р. з метою врегулювання конфлікту в м. Ківу – провінції ДРК, котрий розпочався у 2012 р. [2].

Свої війська на територію ДРК Україна відправила 10 лютого 2012 р. у зв'язку зі зверненням ООН. Постійна штатна чисельність українського миротворчого контингенту – 13 осіб. Незважаючи на свою присутність, активних дій миротворчі війська не ведуть, оскільки їх застосування передбачено мандатом лише у випадку потреби захисту мирного населення.

Завдання українського національного контингенту: ведення повітряної розвідки та спостереження; проведення заходів стримування та, за необхідності, вогневої підтримки наземних сил ООН; забезпечення дій військ Місії, у тому числі пошуково-рятувальних операцій; доставка гуманітарних вантажів [3].

2. Місія ООН у Ліберії

Місія ООН у Ліберії заснована відповідно до Резолюції Ради Безпеки ООН від 19.09.03 р. з метою підтримання уряду цієї країни й захисту її громадян від наслідків 14-річної громадянської війни. Оскільки з вересня 2012 р. ситуація в Ліберії дещо стабілізувалася, ГА ООН змінила мандат місії та почала поступово замінювати військові частини спеціальними миротворчими підрозділами.

Український миротворчий контингент в Ліберії становить 275 осіб. Серед українських миротворців багато військовослужбовців, які неодноразово були у відрядженнях на Африканському континенті. Саме український вертолітний загін відіграє ключову роль у місії. Особовий склад цього контингенту також виконує завдання у сусідній країні – Кот-д'Івуарі.

Завдання українського національного контингенту: спостереження за дотриманням сторонами конфлікту угоди про припинення вогню; контроль за дотриманням прав людини; сприяння процесу роззброєння, демобілізації, реінтеграції та репатріації усіх учасників збройних формувань; забезпечення безпеки ключових урядових об'єктів; участь у реформуванні Збройних Сил та поліції Ліберії; забезпечення безпеки персоналу ООН та інших

міжнародних організацій, захист цивільних осіб; проведення рятувальних операцій [3].

За весь період миротворчої місії в Ліберії загинуло п'ять українських миротворців.

3. Операція ООН у Кот-д'Івуарі

Операція ООН у Кот-д'Івуарі заснована відповідно до Резолюції Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй від 27.02.2004 р. Сили ООН були розміщені в державі для подолання наслідків політичної кризи, викликані громадянською війною 2002-2007 рр. Сьогодні на території країни перебуває 56 українських миротворців, передислокованих сюди з Ліберії [4].

Завдання українського національного контингенту: забезпечення негайної евакуації персоналу Місії у випадку загострення ситуації; авіаційне забезпечення підрозділів швидкого реагування, перекидання їх до місць застосування; повітряне патрулювання; перевезення наглядців з міжнародних організацій; перевезення персоналу, військ, вантажів; медична евакуація; пошуково-рятувальне забезпечення; прикриття важливих державних об'єктів; авіаційна підтримка наземних підрозділів Місії ООН [5].

Миротворчі операції також є одним із найбільш вагомих елементів підтримки високого рейтингу українських військових. Це реальна можливість на практиці пройти справжню військову підготовку, а в деяких випадках і випробувати потенціал української військової техніки. Окрім того, участь у міжнародних миротворчих операціях поповнює державний бюджет та покращує фінансове забезпечення миротворців.

Водночас існує і багато проблем. Серед них – проблема володіння іноземною мовою, приведення техніки до єдиних стандартів, формування оперативної сумісності військ, умови навколишнього природного середовища та охорони здоров'я, котрі можуть впливати як на військовий підрозділ, що входить до складу миротворчих сил, так і на місцеве населення.

Періодично виникають дискусії навколо доцільності й правових підстав миротворчої діяльності як адекватної відповіді на виникнення та ескалацію збройних конфліктів. Результатом участі військ у силовому встановленні миру стало як збільшення функцій миротворчих місій та операцій, так і обмеження застосування ними сили, що, у свою чергу, зумовило формування певних вимог до професійних якостей та морально-психологічного стану миротворців. Сьогодні їм необхідно поєднувати вимоги ООН щодо дотримання прав людини та практику силового встановлення миру.

Окрім того, участь у миротворчій діяльності є досить небезпечною. Нерідко українські миротворці ризикують власним життям, приймаючи особливо активну участь у реалізації завдань операцій. Згідно зі статистикою Міністерства оборони України, з 1992 року за участь у миротворчих місіях Україна заробила 428,7 млн. доларів США, однак активна миротворчість вартувала країні життя 50 військових, які загинули [6].

Сьогодні світове співтовариство сприймає Україну як надійного і передбачуваного партнера. Така діяльність на міжнародній арені сприяє утвердженню нашої держави як активного суб'єкта міжнародних відносин, для якого демократичні цінності та права людини є пріоритетними та непорушними. Це позитивно впливає не лише на світовий авторитет України, а й створює міцну та вагомую основу для налагодження та активізації як економічного, так і політичного співробітництва з великою кількістю держав і, безсумнівно, сприяє набуттю військовослужбовцями цінного професійного досвіду та практики.

Література

1. Дронговський О. С. Правове регулювання участі збройних сил України в міжнародних операціях з підтримання миру та безпеки / О. С. Дронговський // Науковий журнал «Юридична наука». – 2013. – № 5. – С. 93.
2. Спеціальний миротворчий центр Національної академії внутрішніх справ (Чинні миротворчі місії): [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.naiu.kiev.ua/smc/ua/myrotvorchi-misii/chynni-misii/konho.html>
3. Міністерство оборони України. Участь Збройних Сил України у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/mirotvorchist/uchast-zbrojnih-sil-ukraini-u-mizhnarodnih-operacziyah-z-pidtrimannya-miru-i-bezpeki.html>
4. Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень «Борисфен Інтел». Україна і Африка. Українські миротворці на Африканському континенті. Частина 2: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://bintel.com.ua/uk/article/ukrainskie-mirotvorcy-na-afrikanskom-kontinente-2/>
5. Два вертольоти Мі-24 та 30 військовослужбовців передислоковано до Кот-д'Івуару: [Електронний ресурс] // Урядовий портал (Прес-служба Міноборони). – 2011. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244106532
6. Сьогодні день миротворця. Інфографіка: [Електронний ресурс] // Громадська регіональна інформаційна мережа «Грім» . – 15.06.2013. – Режим доступу: <http://grim.in.ua/life/2013/07/15/718>

ПРОБЛЕМИ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇН БАЛКАНСЬКОГО ПІВОСТРОВУ ПРИ РЕФОРМУВАННІ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ

Проблема пошуку оптимальної моделі виборчої системи була і на сьогоднішній час залишається дуже актуальною, оскільки виборча система відіграє важливу роль в політичному житті будь-якої демократичної країни. Особливо важко обрати оптимальну виборчу систему в державах, які стали на демократичний шлях розвитку тільки наприкінці 20 сторіччя і мають не тільки економічні, політичні, соціальні, а також значні етнічні проблеми, а також політичні еліти цих країн є не стабільними. До таких країн можливо віднести насамперед Хорватію, Сербію, Косово, Боснію і Герцеговину, Македонію, Албанію, Чорногорію тобто держави, які утворились після розпаду Югославії. Значною проблемою постсоціалістичних країн Балканського півострову є визначення виборчої системи, яка найбільш відповідає потребам розділених суспільств. Однак, дана проблема викликає розбіжності серед дослідників. Можна виділити два основні підходи до розгляду даної проблеми. Учені консоціального підходу вважають, що партійні списки пропорційного представництва понад усе лічать розділеним суспільствам, оскільки дозволяють всім істотним етнічним меншинам бути політично представленими, організуючись в етнічно-засновані партії і отримувати представництво в парламенті виходячи з пропорцій в чисельності в співтоваристві в цілому. Система пропорційного представництва за партійними списками є самою поширеною формою системи пропорційного представництва і найбільш поширеною виборчою системою, якій надають перевагу держави-члени ОБСЄ. При цій системі кожна партія пропонує виборцям конкретний список її кандидатів і виборці тому голосують за партію, а не за окремого кандидата.

Як зазначає Г.Г. Архіпова, чим більш пропорційною є система, тим більше можливостей вона надає меншинам для представництва у виборних органах, якщо їм вдасться здолати встановлений процентний поріг [1]. Так, згідно з Конституційними рамками для тимчасової самоврядності в Косово, Асамблея в Косово відповідно до міжнародного протекторату, складається з 120 депутатів, сто з яких обирається по пропорційній виборчій системі. Останні 20 місць розділили представники «меншості» етнічних общин. Таким чином, для сербської общини, забезпечено 10 місць, тоді як за циганами і єгиптянами закріплені чотири місця. Боснійська національна община, відповідно до конституційних рамок для тимчасової самоврядності Косово, що належать до трьох міст, а потім два турецьких і один Горський. Розподіл мандатів здійснюється за методом Сант – Лагює, тоді як вся

територія Косово і Метохії визначається як єдине ціле. У Косово і Метохії застосовується і система закритих списків, які в процесі визначення кандидатури мають бути підтверджені Центральною виборчою комісією [2].

Необхідно відмітити покращення в цілому ситуації щодо забезпечення прав національних меншин на представництво в парламенті та органах самоврядування. Зокрема, про це йдеться у словенському, хорватському законодавствах. Особливо це стосується вирішення національної проблеми під час виборів у Федерації Боснії та Герцеговини. Серед іншого, там передбачено поліетнічний склад виборчих комісій та комітетів виборчих дільниць, який повинен відображати етнічний склад населення. Такий же склад повинен бути і у виборчих списках кандидатів. А саме: один кандидат від меншин із перших двох кандидатів, два кандидати від меншин із перших п'яти кандидатів та три кандидати від меншин із перших восьми кандидатів. Кількість кандидатів від меншин повинна дорівнювати, принаймні, загальній кількості кандидатів зі списку, поділених на три та округлених до найближчого цілого числа [3].

У всіх пост-соціалістичних країнах Балканського півострова сьогодні можна чітко визначити домінування пропорційної виборчої системи. Як і в більшості посткомуністичних країн у вищезгаданій групі країн було видно поступовий перехід від більшості до пропорційної виборчої системи, які в основному визначали політичні еліти відповідно до власних інтересів. Окрім прихильності рухатися до пропорційної виборчої системи існує також в певній формі «відсоток» маніпуляції, а саме: введення ряду округів і «переписування» їх територіальне розташування. Різке збільшення числа виборчих округів в Сербії в 1997 році, сприяли зміцненню позиції Правлячої Соціалістичної партії Сербії і її партнерів по коаліції Національні збори Республіки Сербії. Очевидно також, що у всіх державах, які виникли на території колишньої Югославії переважають так звані закриті списки (заблоковані або закритий перелік). Одна особливість характеризує всі ці виборчі системи це спосіб голосування «Одна людина – один голос», за винятком виборів делегатів з числа угорських і Італійських общин в Національних Зборах Республіки Словенія. Виборчі округи, як правило, організовуються відповідно до спеціальних законів на основі певних критеріїв, таких як кількість жителів, існуючі географічні і адміністративні одиниці [4].

У деяких постконфліктних країнах – Боснії і Герцеговині, Косові і Метохії, Македонії виборчі системи знаходяться під інтенсивним впливом Організації по безпеці і співпраці в Європі (ОБСЄ). Так, в Боснії і Герцеговині в період з 1996 по 2000 роки, відповідальність за проведення виборів було на міжнародних організаціях, перш за все ОБСЄ, яка в цей період, організовувала і здійснювала вибори на основі виборчих норм і правил, встановлених Тимчасовою виборчою комісією. Поправки до Закону про вибори були прийняті в 2006 році, згідно з якими, повноваження по

проведенню виборів з міжнародних організацій (ОБСЄ) були передані в місцеві органи влади, або до Центральної виборчої комісії Боснії і Герцеговини. В основному в цих країнах домінують два методи у визначенні кількості мандатів політичних партій у представницьких органах пост-соціалістичних країнах Балканського півострова. Це метод Д'Ондта та Сент-Лагює (методи дільників). Виборчий поріг в цих країнах в основному діапазоні різниться між 3 і 5%, що впливає на формування партійних систем помірної або крайньої поляризації [5]. Крім того, виборчі системи, які застосовуються в постконфліктних країнах сприяють адекватному захисту прав етнічних меншин, які живуть в них, або ж можуть полегшити деяку етнічну нетерпимість.

Література

1. OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina. Provisional Election Commission. Rules and Regulations. 1996. Sarajevo. Partial Decision U 5/98 I of 29 and 30 January 2000 // Službeni glasnik BiH. No 23/00 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccbh.ba/eng/odluke/index.php?src=2>
2. Election Law of Bosnia and Herzegovina «Official Gazette» of Bosnia and Herzegovina, 23/01. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/6274>
3. Соколова Е.Н. Регулирование региональных конфликтов: уроки Боснии. – Космополис. – No 2(18) 2007. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.intelros.ru/pdf/cosmopolis_2_18_2007/18-5.pdf
4. Dragan ĐUKANOVIĆ IZBORNI SISTEMI U ZEMLJAMA NASTALIM NA PODRUČJU NEKADAŠNJE JUGOSLAVIJE [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.doiserbia.nb.rs/ft.aspx%3Fid%3D0025-85550604513D&prev=search
5. Иванченко А.В., Кынев А.В., Любарев А.Е. Пропорциональная избирательная система в России [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vibory.ru/Publikat/PES/ch-4-3.htm>

Ключник Р.М.

*кандидат політичних наук,
викладач кафедри політології, соціології та гуманітарних наук
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*

АНАЛІТИЧНІ ЦЕНТРИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИРІШЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ КРИЗ

Сьогодні перед українською політичною та економічною елітою постає завдання створити умови для соціальної і політичної солідарності, співробітництва, пошуку оптимального балансу державних, суспільних та приватних інтересів [1, с. 5]. А для реалізації нових парадигм державного управління українське суспільство потребує цілеспрямованого формування громадської думки щодо легітимації виконавчої влади як головної передумови ефективного запровадження реформ.

Важливим інструментом вирішення та попередження кризових явищ у виконавчій владі є так звані «фабрики думки». Серед них є як такі, що створюються політичними партіями чи бізнес-структурами, так і незалежні центри. Однією з перших таких корпорацій у 1948 р. стала RAND Corporation, метою якої проголошено сприяння науковій та освітній діяльності з метою захисту національної безпеки США. Аналітичні центри успішно користуються зацікавленістю уряду США у розвитку і розширенні науково-дослідного потенціалу, проте привертають поряд з державними і значні ресурси громадських та бізнес-структур. «Фабрики думки» в США являють собою самостійні організації, наближені до влади, але не включені до неї безпосередньо (на відміну від того, що часто має місце у пострадянських країнах). Така система сприяє виробленню адекватних управлінських рекомендацій, що відповідають критеріям достовірності і функціональності [2].

Американська система аналітичних центрів є взірцем для країн як Західної Європи, так і Латинської Америки; втім, у цих країнах місцева специфіка зумовлює певні відмінності. Особливістю чилійських фабрик думки є те, що вони виникли в умовах військової диктатури А. Піночета наприкінці 1970-х рр. за підтримки США. Серед них можна назвати CIEPLAN, SUR, CED, CLEPI та інші. Їх першочерговими функціями було проголошено: 1) забезпечення засобами до існування лідерів опозиції; 2) інтерпретацію економічних реформ воєнного режиму та причин кризи демократії та падіння Народного фронту; 3) створення умов для діалогу між різними політичними силами; 4) розробка планів для майбутнього демократичного урядування [256, р. 33]. У Японії провідна «фабрика думки», навпаки, входить до складу системи виконавчої влади: з 2001 р. функціонує Рада з науково-технічної політики, яку очолює прем'єр-міністр країни. [3, с. 8]. Основними документами, які виробляє Рада, є рекомендації по запитах прем'єра, ініціативні рекомендації та доповіді комітетів

та комісій. З метою запобігання кризам у системі виконавчої влади Рада бере участь у виробленні п'ятирічних планів науково-технічного розвитку, що затверджуються урядом.

Сучасні фабрики думки просувають свої напрацювання в конкретні законодавчі чи виконавчі рішення, є генераторами ідей, альтернативних прогнозів, висновків, модераторами публічної комунікації, лобістами суспільних інтересів. Ідейна продукція «фабрик думок» – прикладна політична експертиза, аналітичні статті, фундаментальні політичні праці. Але її, як правило, відрізняє стратегічне ціле покладання, засноване на певних уявленнях про бажані соціально-економічні та політичні результати. Як слушно зазначають В. Горбатенко та І. Петренко, саме цим фабрики думок відрізняються від академічних наукових установ. Методика роботи «фабрик думок» полягає в застосування технології аналізу (артикуляція проблеми), політичної комунікації (формулювання політики) та реалізації політики (впровадження певних управлінських чи законодавчих рішень) [4, с. 5–13].

Розвинена мережа аналітичних центрів, пріоритетне фінансування та доступ до новітніх технологій нині є важливими складовими моделі стійкого розвитку передових країн. Втілення в життя такої моделі сприяє конкурентоспроможності та світовому науково-технічному лідерству. Постіндустріальні країни спроможні забезпечити безперервну та інтенсивну конвертацію результатів наукових досліджень у політичні рішення.

«Фабрики думок» відіграють свого роду роль спостерігача за державним апаратом: аналізують діяльність уряду та порушують питання про характер виконання державних програм та управління ними. Але з іншого боку, державні діячі складають основну цільову аудиторію «фабрик думок». Тому «фабрики думок» підтримують з ними тісні та активні робочі стосунки, критично оцінюючи роботу інститутів влади. При цьому ця критика стосується виключно питань політики, а не особи політичного чи державного діяча. В останні десятиліття діяльність think tanks зазнає серйозних змін. Найважливішими з них є перетворення більшості з них на пропагандистсько–консультативні центри з вузькоспеціалізованою оперативною інформаційною базою даних, що конкурують за цільові групи збуту своєї продукції. Внаслідок цього посилюється політизація аналітичної інформації, яку надають ці заклади.

У пострадянських країнах фінансові можливості виконавчої влади є значно меншими, а бізнес-структури традиційно не бажають приділяти значну увагу науковим дослідженням. Віддача від інвестицій у наукові дослідження стає відчутною лише після тривалого періоду, який не співпадає з періодом перебування у влади одного і того самого уряду (електорального циклу). Недостатнє фінансування наукових шкіл в умовах становлення демократії зумовлює нестачу кваліфікованих кадрів в органах виконавчої влади і, як наслідок, численні недоліки та помилки у їх роботі. Втім, на нашу думку, у найближчому майбутньому зв'язок виконавчої влади та аналітичних центрів буде лише зміцнюватися.

Література

1. Іжа М. Трансформація публічного управління в умовах соціально-політичної модернізації України [Текст] / М. Іжа, А. Крупник // Актуальні проблеми державного управління. – 2012. – Вип. 4 (52). – С. 3-7.
2. Медушевский Н.А. Аналитические центры в политическом процессе: американская модель «фабрик мысли» и ее функционирование за пределами США [Текст] / Н.А. Медушевский // Полития. – 2010. – № 1 (56). – С. 118-132.
3. Денисов Ю.Д. Японские прогнозы мирового инновационного развития [Текст] / Ю.Д. Денисов. – М.: ИДВ РАН. – 2013. – 96 с.
4. Горбатенко В.П. Фабрики думок і розвиток соціальної інженерії [Текст] / В.П. Горбатенко, І.І. Петренко // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 4(13). – С. 5-13.

Лисенко Л.Г.

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри суспільних дисциплін*

Карасевич А.О.

*кандидат філософських наук, професор,
завідувач кафедри суспільних дисциплін*

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК НАСЛІДОК ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Наша держава розпочала проведення реформ, спрямованих на вирішення нагальних проблем, які уповільнюють наближення України до Європейського союзу, його стандартів і цінностей. Серед запланованих реформ найбільше уваги приділяється формуванню децентралізованої системи влади, яка передбачає, зокрема, й реформування системи місцевого самоврядування.

Слід зазначити, що чинна Конституція забезпечує право громадян України на здійснення місцевого самоврядування через самостійне розв'язання населенням питань місцевого значення, самостійність органів, утворюваних населенням з цією метою, через конституційну заборону на обмеження прав місцевого самоврядування, проголошує, що права місцевих громад на самоврядування гарантуються усіма державними органами [1, с. 40–42]. Принципи організації місцевого самоврядування в Україні, встановлені Конституцією України, нормами відповідних законів, з одного боку, загалом відповідають міжнародним стандартам, зокрема, й вимогам Європейської хартії місцевого самоврядування, з іншого боку, далеко не всі проблеми самоврядної діяльності врегульовані чинним законодавством. Все

це спонукало нинішнє керівництво держави до створення конституційної комісії, яка розробила пропозиції змін до Основного Закону, які повинні забезпечити правомірність децентралізації системи влади.

В 1991 році Україна здобула незалежність, проте відцентрові тенденції на її території проявлялися до 1996 року. Можна виділити три регіони, які прагнули відокремитися в цей час. Це – Крим, Донбас і Закарпаття, де набули поширення антиукраїнські та проросійські настрої. На думку британського економіста Д. Ляйхта, Україна за Конституцією 1996 року зробила вибір унітарної форми державного устрою, а у відповідь на вимоги більшої регіональної автономії Основний Закон пропонував компромісне «поєднання централізації та децентралізації в здійсненні державної влади» [2, с. 24]. Крим дістав статус автономної республіки в складі Української держави, а для міст і сіл 24 областей України передбачалося формування рад, які обиралися на місцевому рівні. Водночас посилювалася так звана вертикаль обласних та районних держадміністрацій. Відтоді, вважає Д. Ляйхт, в Україні встановилася незручна гібридна система місцевого та регіонального управління, яка наділила паралельно призначені державні структури та відповідальну перед місцевим населенням самоврядну владу подібними повноваженнями. Тим більше, що в самій системі була закладена тенденція до безладу [2, с. 24]. Ключовою посадою в гібридній системі став голова обласної адміністрації, призначений главою держави одноосібно чи за поданням очільника уряду, а не обраний електоратом очільник обласної ради. Саме тому гібридна система організації влади просто неспроможна була забезпечити якісне управління.

Нинішній реформі влади в Україні передували два масштабні проекти, спрямовані на децентралізацію влади та розширення повноважень місцевого самоврядування. Першим проектом була так звана бюджетна реформа 2000-2001 років. Головна її мета, на думку Д. Ляйхта, – позбавити голів облдержадміністрацій можливості контролювати розподіл коштів, що надходять із державного бюджету до місцевої влади області на поточні витрати й капітальне будівництво, відсторонити очільників ОДА від участі у формуванні місцевих бюджетів [2, с. 25], але голови облдержадміністрацій завадили її реалізації.

Друга спроба проведення адміністративно-територіальної реформи відбулась за часів президентства В. Ющенка. Тоді планувалася повна ліквідація державної вертикалі й заміна призначуваних голів ОДА та РДА радами, що обираються на місцевому рівні, й створеними при них виконавчими комітетами, які мали стати повноцінними органами виконавчої влади. Окрім того, передбачалось обов'язкове об'єднання 15 тисяч сіл та селищ у великі дієздатні адміністративні одиниці. Найбільший спротив реформі чинили, як не дивно, на Сході країни, де обласна та міська влада була здебільшого під контролем політичних опонентів В. Ющенка. Проект реформи був розкритикований і, як наслідок, реформа не була проведена.

За режиму В. Януковича відбулась жорстка централізація системи органів державної влади та управління, а функції регіонального і місцевого самоврядування були суттєво звужені. Проте в зв'язку з наближенням президентських виборів у 2013 році уряд М. Азарова підготував проект указу президента «Про затвердження «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні». В проекті указу констатувалася нездатність більшості територіальних громад до забезпечення ефективного управління економічним розвитком міста чи регіону [3, с. 12]. Наголошувалось, що у переважній більшості територіальних громад відсутні виконавчі органи місцевих рад, бюджетні установи, комунальні підприємства тощо. Але реформа так і не розпочалась.

Таким чином, проекти реформ місцевого самоврядування розроблялись, але не проводились. Функції місцевого самоврядування звужувались. Так, міський голова Львова і лідер політичної партії «Об'єднання «Самопоміч» А. Садовий вважає, що за «останні 10 років держава відібрала в місцевого самоврядування близько 60% повноважень, і це привело до великої біди» [4, с. 8].

Необхідність проведення реформування системи влади в Україні визнали як нинішнє керівництво держави, так й міжнародні організації. Зокрема, Центр експертизи реформ місцевого самоврядування Ради Європи передав українському уряду детальні рекомендації щодо ефективного проведення реформи в Україні. На думку Генерального секретаря Ради Європи Т. Ягланда, там, де відсутня децентралізація чи передача владних повноважень на місцевий рівень, у населення виникає значно більше бажання відділитися, бо фактично централізація посилює сепаратистські настрої [5].

Реформа місцевого самоврядування в Україні базується на основних принципах Європейської хартії місцевого самоврядування – субсидіарності, повсюдності та фінансової спроможності громад. Розробники реформи стверджують, що в процесі її проведення використовується досвід реформування в Польщі. Водночас слід зауважити, що в Україні на одну самоврядну одиницю базового рівня припадає, порівнюючи з Польщею, значно менше сільського населення (майже у 5 разів), сільських населених пунктів (більш ніж у 8 разів), території (приблизно у 3 рази) [6]. Зрозуміло, що при більш високій концентрації населених пунктів на певній території, як в Польщі, їм легше об'єднатися в одну самоврядну одиницю.

Уряд України бачить процес об'єднання громад виключно добровільним. Проте чимало європейських експертів не вірять, що Україна зможе реалізувати свої плани щодо виключно добровільного укрупнення громад. Так, директор Центру експертизи з питань реформи місцевого самоврядування Ради Європи Д. Попеску, виступаючи на III Форумі місцевого самоврядування у Львові, сказав, що «в жодній країні світу – принаймні тих, які я знаю, а це не лише Європа – повністю добровільна

система не призвела до успіху... Практично всі країни РЄ, включно навіть з Монако, були вимушені пройти через стадію, на якій малі муніципальні одиниці вимушені були об'єднатися», а П. Свяневич, експерт Ради Європи, професор Варшавського університету, пояснив, що «Києву треба зрозуміти, що добровільне злиття можливе як успішне лише в тих країнах, де є традиції пошуку консенсусу. Тож, виходячи з моїх знань України, я не очікую тут суттєвого успіху» [7].

Слід зазначити, що вже сьогодні деякі голови сілрад, місцеві депутати, виконкоми, облради чинять опір процесу реформування. В уряді знають про цей опір, але мають надію його подолати, роз'яснивши українцям переваги від злиття громад, бо переконані, що не можна розпочинати зміни з примусовості – так можна втратити довіру населення, викликати негативне ставлення до реформи.

Поки що відсутня повна інформація щодо запланованих кількісних показників реформованої системи місцевого самоврядування. В уряді наголосили, що існуюча нормативна база регулює умови формування спроможних територіальних громад, а також порядок розроблення і схвалення перспективного плану формування територій громад, а не їхню кількість. Без сумніву, укрупнення громад потрібне, бо приблизно дві третини громад, за підрахунками уряду, не мають ресурсів для забезпечення своєї діяльності. Зокрема, Віце-прем'єр-міністр Г. Зубко заявив, що «шведський досвід свідчить, що 20-тисячна територіальна громада з одним центром управління є ефективною. А якщо в громаді 500 людей, тисяча чи три тисячі, то вона не матиме коштів на якісні послуги» [8].

Найбільші успіхи реформи досягнуті в бюджетній системі. Зокрема, змінено підходи до формування місцевих бюджетів і бюджетного вирівнювання. Вже перший квартал поточного року показав, що громади, отримавши 5 млрд. гривень додаткового ресурсу до місцевих бюджетів, мають кращий фінансовий результат, ніж мали би за старої бюджетної системи

Отже, реформа системи влади розпочалась, але невирішених і спірних питань ще багато. Експерти наголошують, що децентралізація не може бути доведена до логічного завершення в корумпованій країні. Успіх реформи залежить від якості кадрів в центрі й на місцях. Зрозуміло, що державі потрібна нова політична еліта. Взагалі, про повноправні місцеві громади можна говорити лише стосовно тих країн, де існує розвинене громадянське суспільство, де громадяни мають дієві засоби контролю за обраною ними місцевою владою. До того ж повністю не сформована законодавча база децентралізації влади. Ускладнює процес реформування й те, що децентралізація відбувається в умовах анексії Криму та агресії Росії на Донбасі.

Децентралізація, яка забезпечить реформування місцевого самоврядуван-ня, без сумніву, потрібна українцям. Так, член групи

незалежних експертів Європейської хартії місцевого самоврядування при Раді Європи Р. Штайнер підкреслив, що коли громадяни на місцях знають, хто надає їм послуги, це допомагає запобігти бюрократії та корупції, що є особливо актуальним для України [9, с. 35].

Література

1. Конституція України: Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2222-IV від 08.12.2004 р. – К.: Велес, 2007. – 48 с.
2. Ляйхт Д. Не те вирішення не тієї проблеми: Стандартний підхід до децентралізації без якісної інфраструктури та сильних інституцій може завдати Україні більше шкоди, ніж користі / Д. Ляйхт. // Український тиждень. – 2015. – № 22. – С. 24–26.
3. Скумін А. Сєверодонецьк-2? / А. Скумін. // Український тиждень. – 2013. – № 25. – С. 12–13.
4. Андрій Садовий: «За останні 10 років держава відібрала в місцевого самоврядування близько 60% повноважень, і це привело до великої біди» / Спілкувалася О. Ворожбит. // Український тиждень. – 2015. – № 1–2. – С. 8–9.
5. Кравченко В. Генсек Совета Европы Турбьерн Ягланд: «Децентрализация не означает федерализацию» / В. Кравченко. // Зеркало недели. – 2015. – № 10. – С. 4.
6. Попова О. Реформируем местное самоуправление «как в Польше»: кто больше? / О. Попова. // Зеркало недели. – 2015. – № 4. – С. 4.
7. Сидоренко С. Адмінреформа в Україні – добровільна чи примусова? Європейський досвід / С. Сидоренко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.evrointegration.com.ua/articles/2015/04/9/7032748/view_print/
8. Сидоренко С. Зміна адмінустрою України як мотив відкласти місцеві вибори / С. Сидоренко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.evrointegration.com.ua/articles/2015/03/26/7032271/view_print
9. Трегуб Г. Суспільство політиків: швейцарські політики розповіли про децентралізацію і референдум як інструмент політики / Г. Трегуб. // Український тиждень. – 2015. – № 21. – С. 34–35.

Матухно Г.Р.

*студент кафедры политологии, социологии и гуманитарных наук
Днепропетровского университета имени Альфреда Нобеля*

ПРОБЛЕМА МИГРАЦИИ В СТРАНАХ ЕВРОПЫ: ПОЛИТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Согласно многолетним наблюдениям, во многих странах Европы в последнее время стала актуальна проблема иммиграции граждан из стран дальнего Востока и Латинской Америки. Наиболее мощный поток мигрантов хлынул в Европу в конце 1980 – начале 1990 годов и был обусловлен мировыми геополитическими переменами и дестабилизацией рынка труда во многих странах. Миграционные потоки приобрели массовый характер – в настоящее время численность нелегальных мигрантов в Европе, по разным данным, составляет от 5 до 7 млн. человек. Наибольшее количество незаконных иммигрантов сосредоточено во Франции, Германии, Италии и Испании – в каждой из этих стран насчитывается до 1-1,5 млн мигрантов, и ежегодно их число возрастает. В настоящее время в Европе ежегодно официально ищут убежище около 400 тыс. человек, а через различные нелегальные каналы туда въезжает более 500-ти тыс. мигрантов [1, с. 2]. Это привело к появлению многих катастрофических проблем: перенасыщению рынка труда, культурной и религиозной дестабилизации европейских стран. Из-за большого наплыва мигрантов, страны Европы не могут им всем предоставить рабочие места и социальную помощь, из-за чего возрастает преступность [2, с. 1]. Более того, поскольку темп прироста мусульманского населения и народов североафриканских стран значительно превышает таковой европейцев, в странах Европы все больше будут обостряться этнодемографические проблемы, в связи с чем, в Европе уже происходит культурное разветвление, ведущее к обострению социальных и межнациональных противоречий, что в худшем случае может привести к массовым кровопролитиям.

В настоящее время вопросы разработки совершенных механизмов управления миграцией остро встали перед многими странами. Вопросы миграционной политики крайне важны в связи с необходимостью обеспечения национальной безопасности, поддержания оптимального баланса трудовых ресурсов и сохранения устойчивого экономического роста. Проблема миграции в современной мировой политике становится одной из глобальных, играющих роль фактора риска для принимающего общества, главными вытекающими последствиями чего является перенасыщение рынка труда, что влечёт за собой межнациональные противоречия, так как мигранты отбирают рабочие места у коренных граждан Европы, угроза терроризма – занимающая далеко не последнее место проблема, т.к. за последнее время в страны Европы мигрировало много беженцев из Сирии, у которых свои религиозные и идеологические убеждения, а также политическое разветвление между лояльно

настроенными к мигрантам партиям и их оппонентами. Так, например, в таких странах как Франция, Италия, Бельгия, Англия, Швеция, Греция, Венгрия и тд. в последнее время среди европейского населения стали очень популярны антииммигрантские радикальные партии, которые благодаря обострению данных проблем, воспользовавшись поддержкой коренных граждан Европы, смогли занять достаточно весомое количество мест в Парламентах своих стран. Это и французская партия «Национальный фронт», которая пропагандируя политику прекращения дальнейшей иммиграции из неевропейских стран и ужесточение требований при получении французского гражданства, называя мигрантов «разносчиками насилия», «захватчиками рабочих мест» и «ненасытными попрошайками», получила поддержку миллионов французов, благодаря чему, на региональных выборах 2010 года представители Национального фронта получили большинство мест в региональных советах Пикардии, Бургундии, Шампань-Арденны и Верхней Нормандии, а в 2014 году сумели провести в Европарламент 22 своих депутата. Благодаря обострению проблем связанных с постоянным увеличением притока мигрантов, кроме французской партии «Национальный фронт» в других странах Европы за счёт поддержки европейцев стали популярны, а в некоторых странах – даже достигли успеха, такие радикальные партии как «Лига Севера» (Италия), «Фламандский интерес» (Бельгия), «Золотая заря» (Греция), «Шведские демократы» (Швеция), «Йоббик» (Венгрия) и т.д. Эти партии умело использовали симпатию европейцев для достижения собственных целей, в данных случаях – прихода к власти, и если в одних странах поляризация интересов коренных европейцев и мигрантов приводит лишь к небольшим митингам, демонстрациям против мигрантов и расширением сферы влияния данных партий, то в других странах, таких как Греция или Венгрия, поляризация интересов привела к массовым кровопролитиям и политической дестабилизации.

На данный момент, однозначного ответа, каким образом можно решить проблему миграции в страны Европы, нет. Однако, страны Европы очень остро нуждаются в решении данной проблемы, но в последнее время становится все яснее, что без радикальных мер её в корне не решить.

Литература

1. Четверикова О. Миграция как оружие глобализации // Институт высокого Коммунитаризма . – 2015. – с. 2.
2. Антонов М. Европа задыхается от мигрантов // Вести. – 2015. – с. 1.

Меженська О.В.

аспірант кафедри політичних наук

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

КРАЙНІ ФОРМИ ПОЛІТИЧНОГО НАСИЛЛЯ ЯК НЕГАТИВНИЙ НАСЛІДОК ДЕРЖАВНОГО ПЕРЕВОРОТУ

Обставини суспільно-політичного життя змушують нас більш уважно ставитися до процесів та періодів в функціонуванні держави, які накладають відбиток на подальшу її еволюцію та залишають без відповіді питання що стосуються долі мільйонів її мешканців. До таких періодів, безперечно, відноситься боротьба за владу. Спосіб отримання влади, створювана система владних відносин та форма реалізації політичної влади є тими чинниками які впливають на прояви та масштаби застосування насилля у політиці. Насилля в політиці спрямоване не лише на радикальну перебудову або ліквідацію діючої влади а й на її утримання. З моментом отримання такої бажаної влади, з'являється бажання відстояти та укріпити свої позиції за будь-якої ціни що призводить до перетворення цієї боротьби в самоціль. Однією з найпоширеніших форм такого насилля є державний переворот.

Визначення цілісної картини, ролі та місця політичного насилля у сучасному світі, висвітленні проблем його джерел, а також поширення та домінування певних його видів є предметом найгостріших дискусій. Проте, на сьогодні, відсутні роботи предметом вивчення яких є саме проблема державного перевороту як однієї з форм насилля прямої дії що застосовується в політичній боротьбі за владу, так і його наслідків. Дослідження окресленої нами проблеми ґрунтується на роботах відомих філософів, мислителів, теоретиків та дослідників різних історичних епох які проблему політичного насилля розглядають в контексті владних відносин. У сучасному науковому доробку даної проблеми слід відзначити Х. Арендт, Б. Пауелла, К. Гаджієва, А. Кугай, І. Ліпатова. Серед вітчизнянних дослідників А.Боброва, В. Остроухова, В. Кременюк, А. Дорошенко, І. Побочий та інші.

Зважаючи на досить широку визначальну дефініцію поняття «державний переворот», на проведений нами аналіз даного феномена в історії, ми пропонуємо своє визначення. Державний переворот – це неконституційна форма зміни чинної влади в умовах соціально-політичної та економічної нестабільності, яка здійснюється блискавично із застосуванням насилля прямої дії, організованою групою осіб під керівництвом харизматичних лідерів з метою отримання політичної влади в конкретній державі. Зазвичай, прийшовши до влади спираючись на силові структури і спецслужби, та чи інша політична сила, зазвичай продовжує політику насилля. Інструментальні форми насилля використовуються і як засіб формування нової влади, і як засіб її перерозподілу в процесі повзучого

перевороту або після здійснення державного перевороту, і як засіб утримання влади отриманої в такий спосіб. Характерними ознаками державного перевороту як різновиду політичного насилля, що застосовується у політичній боротьбі є принцип «мета виправдовує засоби» та «якщо ворог не здається, то його знищують».

В історії багато прикладів, коли політична сила, якій вдалося отримати владу в результаті державного перевороту, вдається до застосування крайніх форм насилля у боротьбі із соціальними та політичними силами, окремими особистостями які чинять протидію, опір, протистояння або можуть завадити їхньому стратегічному курсу, можуть спричинити як внутрішню суперечливість суспільства так і соціальне розшарування та викликати соціально-політичний диспаритет. Як наслідок, насилля органічно вплітається в систему влади та набуває інституалізованого характеру.

Найпоширенішими формами політичного насилля, що застосовується політичними суб'єктами для утримання влади або нав'язування власної політики нових політичних сил та окремих груп осіб є репресії та терор. що Репресії – це практичні дії, спрямовані на перешкоджання або придушення протестних дій, тиск на протестувальників, як у фізичній формі, так і в юридичній, як з боку держави (діючої влади), так і недержавних структур, спрямовані на перешкоджання або придушення критичної або опозиційної соціально-політичної діяльності [7]. Політична історія містить багато прикладів, коли сили що отримали владу в результаті державного перевороту вдавалися до застосування насилля по відношенню як до представників колишньої влади, так і до опозиційно налаштованих осіб\груп та політичних угруповань/партій. Так, в Болівії до 1920 року в результаті дворцевих переворотів змінилося 74 володаря, а до 1952 року відбулося 179 путчів; у Венесуелі за 100 років відбулося 50 путчів. Всі ці перевороти були здійснені військовими. Більшість колишніх президентів та представників державної влади було ув'язнено, вислано з країни або вбито. Нова влада відміняла конституцію та конституційні гарантії, розпускала всі політичні партії що діяли в країні на момент перевороту проводила так зване розкуркулення, влаштовувала гоніння проти «соціально чужих елементів» і «саботажників», здійснювала ув'язнення і розстріли «ворогів народу» [5, с. 4-5]. Коли ж репресії набувають масового характеру а кількість жертв стає значною, мова іде про політику терору.

Соціально-політична наука пояснює терор, як той що вселяє жах, страх; як фізичне насильство, аж до фізичного знищення, стосовно політичних супротивників. Прикладом політики терору є масове винищення турків. Прийшовши до влади в результаті державного перевороту в травні 1876 року, султан «не щадив нікого, хто був не за нього», а «політичні вбивства в країні стали звичайним явищем». До того ж, щоб запобігти будь яким заворушенням які б були спрямовані проти діючої влади, політика султана

була спрямована на посилення страху, загального шпіонажу та сліпої покори [6, с. 6-41; 1, с. 2-185]. Крайньою формою політичного терору є геноцид.

Геноцид – діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення [4]. Так, в наслідок державного перевороту, що відбувся в квітні 1975 року в Камбоджі, жертвами геноциду режиму «червоних кхмерів» стали середній клас, міське населення, етнічні та релігійні меншини. Загалом було знищено 1,7 млн. людей. За етнічною ознакою знищувалися в'єтнамці, за релігійною – християни, мусульмани і буддистські ченці[3]. Жертвами політики геноциду яку влаштували хуту (вони складали більшість етнічного населення Руанди) що прийшли до влади в результаті державного перевороту в 1994 року, стали понад 800 тис. вбитих осіб – представників іншої етно-соціальної групи [2; 8]. Насилля яке має місце в політичній боротьбі за владу, не втрачає своїх позицій і в ХХІ столітті.

Таким чином, політичне насилля залишається прийнятною формою самовираження та одним із видів боротьби за владу, способом її утримання. Негативним наслідком державного перевороту є продовження політики насилля із застосовуванням його крайніх форм. Репресії проявляються як каральні заходи діючої влади по відношенню до представників колишньої влади та політичних опонентів. Вони мають здебільшого інструментальний, ніж демонстративний характер, що і відрізняє їх від терору. Терор – це все форма правління до якої вдаються політичні сили щоб утримати владу. Застосування терору не має концептуальних пояснень, а проявляється лише в практичній площині, коли влада відчуває відсутність суспільно-політичної підтримки. Геноцид – це цілеспрямована політика до якої вдається політична сила яка прийшла до влади в результаті державного перевороту. Як наслідок, політичні сили що прийшли до влади в результаті державного перевороту не лише знищують або підпорядковують собі існуючі в країні організаційні структури а й знищують політичну еліту, національну гідність та цілі народи. Застосування таких форм насилля веде лише до поглиблення кривавого конфлікту, до загострення політичної боротьби (революції, громадянські війни), розколу країни, втрати її незалежності, територіальної цілісності та суверенітету.

Література

1. Геноцид армян в Османской империи: Сборник документов и материалов / Под ред.. М.Г. Нерсисяна. – 2-е, доп. изд. – Ер. : Айастан, 1983. – 704. – с. 3.

2. Глава ООН: геноцид в Руанде стал тяжелым уроком для всего мира. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unmultimedia.org/radio/russian/archives/109571/>
3. Карен Вртанесян, Арам Палян. Акты геноцида в истории человечества. Геноцид в Камбодже [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.genocide.ru/lib/genocides/cambojian.htm>
4. Кримінальний кодекс України. [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page13>
5. Лазарев Марклен Иванович. Дворцовые перевороты в странах Латинской Америки / М.И. Лазарев. – М.: Изд-во: «Юридическая литература» – 1967. – 191с.
6. Найт Э.Ф. Революционный переворот в Турции / Э.Ф. Найт [пер.с англ В.Брадиса, предисл. В. Богучарского] – СПб.: Издание П.И. Певина, 1922. – 237 с.
7. Протести, перемоги і репресії в Україні: результати моніторингу 2012 р. [Електронний ресурс] / За ред. В. Іщенко. – К.: Центр дослідження суспільства, 2013. – 88 с. – Режим доступу:http://cslr.org.ua/wp-content/uploads/2013/12/ZVIT_2013_web.pdf
8. Франция рассекретила документы по геноциду в Руанде [Электронный ресурс]. – Режим доступа /<http://nv.ua/world/countries/franciya-rassekretila-dokumenty-po-genocidu-v-ruande-42930.html>

Перегуда Є.В.

доктор політичних наук, завідувач кафедри політичних наук

Донченко К.А.

аспірант кафедри політичних наук

Київського національного університету будівництва і архітектури

ПРО ПРІОРИТЕТИ ПОЛІТИКИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Незалежно від долі проекту змін до Конституції, ухваленого у першому читанні 31 серпня 2015 р., питання децентралізації влади в осяжній перспективі збережеться на порядку денному. Причиною є складність українського суспільства, різні історичний досвід, соціокультурні особливості, економічний потенціал, політичні орієнтації регіонів. Але, як і слід було очікувати, консенсус у підходах до проблеми відсутній. Більшість громадян та політичних сил підтримують, хоча б на словах, збільшення самостійності регіонів. Але є суперечності щодо її міри. Дехто вважає, що децентралізація має торкатись лише бюджетної або економічної сфери. Інші, абстрактно визнаючи можливість децентралізації, вважають, що вона

можлива, коли в країні сформується стійка національна свідомість, але не називають критерії цієї якості.

Метою дослідження є аналіз пріоритетів децентралізації в умовах країни, яка розколота за соціокультурними ознаками, але в якій в умовах Євромайдану та війни прискорилось формування політичної нації, а також яка знаходиться в катастрофічних економічних умовах та потребує негайних реформ. При цьому ми відштовхуватимемося від таких положень.

По-перше, як пише Т. Татаренко, централізація та децентралізація є принципами організації й управління просторових систем, які доповнюють і видозмінюють одна одну [8, с. 51]. А. Матвієнко вважає, що баланс між ними зумовлюється соціально-економічними та політичними умовами [3, с. 652].

По-друге, децентралізація має різні форми прояву. Аналізуючи існуючі класифікації, вчені виокремлюють: делегування, деконцентрацію, деволюцію, приватизацію, дерегуляцію, ринкову децентралізацію [11, с. 2]. Г. Хетланд виділяє адміністративну та політичну децентралізацію [12, с. 59]. Щодо інших класифікацій, то дослідники, крім адміністративної, виокремлюють такі види децентралізації як бюджетну, економічну тощо.

По-третє, децентралізація є інструментом модернізації, на що вказують М. Кітінг, Л. Нагорна [6, с. 35]. Тому слід звернути увагу на наступне. Д. Растоу вважав, що передумовою модернізації є національна єдність, єдині цінності, відчуття громадянськості [13, с. 350]. Щодо останнього заперечень немає, а ось щодо інших є нюанси. Дослідження автора цього матеріалу змушують зробити висновок, що у соціокультурно розколотих країнах завдання досягнення національної єдності розв'язується якраз в процесі модернізації, економічних реформ [7, с. 58]. Другий проблемний момент полягає в тому, наскільки національна єдність є синонімом одноманітності. Сьогодні це поняття все більше аналізують як «єдність у різноманітті». Це зумовлене й новим етапом розвитку суспільства. Знання, інформація стають основним засобом виробництва, постають нові форми капіталу, зокрема соціальний, культурний, символічний [10]. Це «сприяє формуванню специфічних регіональних інституціональних середовищ, які можуть значно відрізнитись одне від одного, утворюючи фрагментований культурно-інституціональний простір держави» [5, с. 75]. Аналізуючи країни Заходу, дослідники виокремлюють такі моделі культурної політики як модель сильної централізації, відносної рівноваги між централізацією та децентралізацією, сильної децентралізації [4, с. 172].

По-п'яте. Щодо специфіки регіональної ідентичності в Україні Л. Нагорна доходить висновку про домінування явища «негативної ідентичності», тобто самовизначення через заперечення цінностей Іншого [6, с. 40].

Адміністративна децентралізація, яка передбачається проектом змін до Конституції, є важливим кроком до демократизації. Але є перешкоди на цьому шляху. Справа навіть не у згаданій «феодалізації» (вона певною

мірою надумана), а у військовому чиннику. Є загроза, що за умов зовнішнього тиску регіональні влади ухвалюватимуть рішення, що не враховуватимуть інтереси безпеки. Це зумовлює необхідність контролю з боку центральної влади. У нинішньому проекті це втілено в інституті префектів.

Щодо бюджетної децентралізації, то, за твердженням уряду, у 2014–2015 рр. Україна значно просунулась на цьому шляху, а ресурс місцевих бюджетів зріс на 35–40% [2]. Але є сумніви, що це відображає реальну картину. Насамперед вони пов'язані з чинником війни та економічного спаду. За умов останнього зростання бюджетних доходів можливе тоді, коли або фіскальні органи душать і без того ледь дихаючу економіку, або відбувається банальний перерозподіл доходів (але ж за статистикою зросли й доходи держбюджету), або абсолютні цифри пов'язані з девальвацією (і тому не можуть свідчити про кардинальну реформу).

Зміцнення місцевих бюджетів є, безумовно, важливим завданням, але, на нашу думку, у сучасній економічній ситуації не може бути панацеєю у вирішенні проблем, зокрема й регіонів. Не говорячи вже про те, що війна потребує значних держасигнувань, перезапуск економіки теж вимагає масштабних інвестицій. Передача регіонам низки джерел бюджетних доходів не зможе сформувати відповідний ресурс. Такий ресурс можливий лише на національному рівні, зокрема й за рахунок зовнішніх запозичень, про що свідчить й виділення державою коштів на регіональні проекти. Відтак бюджетна децентралізація за існуючих умов є важливим, але не фундаментальним напрямом політики децентралізації. Його значення підвищуватиметься по мірі виходу на траєкторію економічного зростання.

Натомість таким центральним пунктом політики децентралізації, на нашу думку, має бути гуманітарна децентралізація. Завданням цього напрямку є формування плюралістичної системи цінностей українського суспільства. Звернемо увагу на виступ 8 листопада у парламенті України віце-президента США Д. Байдена. Закликаючи до децентралізації влади, він в першу чергу серед повноважень регіонів, які вони мають отримати, згадав саме політику в освіті [1]. Україна має змиритись з тим, що в сучасному світі держава не є єдиним чинником територіальної ідентичності. Тому вона має набути образу країни, яка, нехай не завжди безболісно, але в кінцевому підсумку здатна інтегрувати системи цінностей різних соціальних, зокрема етнічних, груп, які, попри різні оцінки історичних подій, політичні ідеології, домінуючі політичні сили, підходи до зовнішньополітичних подій тощо, тим не менш пов'язують своє сучасне та майбутнє з такою політичною реальністю як Україна. Це вимагає суттєвих змін державної ідеології, політик в різних сферах – національної пам'яті, мови, освіти тощо.

Але нині ситуація часто розвивається у протилежному напрямі. Того самого 8 листопада Український інститут національної пам'яті пригрозив місцевим владам, що в рамках реалізації закону про декомунізацію рішення

про перейменування може приймати Верховна Рада [9]. Подив викликає ідея, що парламент вирішуватиме, як називатимуться вулиці у населених пунктах.

Література

1. Байден пропонує Україні створити автономні штати [Електронний ресурс] / Виступ у Верховній Раді України 8 листопада 2015 р. – Режим доступу : <http://korrespondent.net/ukraine/3600235-baiden-predlozhyl-ukrayne-sozdat-avtonomnye-shtaty>.

2. Зубко Г. После налоговых изменений поступления в местные бюджеты увеличились на 40% [Електронний ресурс] / Г. Зубко. – Режим доступу : <http://www.rbc.ua/rus/news/nalogovyh-izmeneniy-postupleniya-mestnye-1434196263.html>.

3. Матвієнко А.С. Досвід децентралізаційних реформ в країнах Європи для України / А.С. Матвієнко. // Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 46. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2009. – С. 651–653.

4. Медведчук Н. Критерії та варіанти класифікації моделей культурної політики / Н. Медведчук // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2008. – Вип. 12. – С. 159–175.

5. Молодцов О. В. До питання про ризики децентралізації: ідеологічний аспект / О. В. Молодцов // Організаційно-правові аспекти публічного управління в Україні : Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, 22-23 квітня 2015 р. – Полтава : ПолтНТУ, 2015. – С. 74–79.

6. Нагорна Л. Територіальні ідентичності в системі трансдисциплінарних регіональних досліджень / Л. Нагорна // Регіональна історія України. Збірник наукових статей / Гол. ред. В. Смолій ; відп. ред. Я. Верменич. – Вип. 6. – К. : Інститут історії України НАН України, 2012. – С. 35–52.

7. Перегуда Є. В. Виконавча влада України : Політико-правові аспекти модернізації : монографія / Перегуда Є. В. – К. : Логос, 2013. – 408 с.

8. Татаренко Т. Механізми здійснення політичної влади в регіоні / Т. Татаренко // Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К., 2008. – Вип. 40. – С. 49–58.

9. Украинцам дали две недели, чтобы определиться с «коммунистическими» улицами [Електронний ресурс] / Повідомлення прес-служби Українського інституту національної пам'яті. – Режим доступу : <http://korrespondent.net/ukraine/3600220-ukrayntsam-daly-dve-nedely-chtoby-opredelytsia-s-kommunistycheskymy-ulytsamy>.

10. Bourdieu P. The forms of capital / P. Bourdieu // Handbook of theory and research for sociology of Education. – New York : Greenwood Press, 1983. – P. 241–258.

11. Olowu D. Decentralisation policies and practices under structural adjustment and democratisation in Africa / D. Olowu. – Geneva : United Nations Research Institute for Social Development, 2001. – viii+31 p.
12. Øivind Hetland. The politics of the decentralisation reform in Mali : Democratisation, state-society relations and local governance / Øivind Hetland. – Oslo : AiT e-dit AS, Oslo, 2007. – 173 p.+IX.
13. Rustow D. Transitions to Democracy: Toward a Dynamics Model / D. Rustow // Comparative Politics. – 1970. – Vol. 2. – № 3. – P. 337–363.

Смірнова С.О.

*студентка кафедри політології, соціології та гуманітарних наук
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*

УКРАЇНА В УМОВАХ КРИЗИ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Конституція України визначає нашу країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову державу з парламентсько-президентською формою правління. Рівно 24 роки тому Україна стала незалежною державою. Вже тоді громадяни повірили в краще майбутнє своєї країни. Минали роки, змінювалися політичні еліти, представники яких перманентно вдавалися до популістських гасел замість проведення реальних реформ.

З певною періодичністю вносилися зміни й до головного Закону України – Конституції. Але зміни до законодавства сприймаються політиками переважно через власні, короткострокові, політичні інтереси та залежно від їх нинішнього статусу (перебування у владі або опозиції). А така ситуація унеможливорює стратегічне планування суспільного розвитку, впровадження політичної системи, яка б відповідала національним інтересам країни на довгострокові перспективи.

Значна частина соціуму покладала великі надії на Помаранчеву революцію, яка прокотилася хвилею мирних акцій протесту протягом листопада-грудня 2004 року. Вона пробудила українців, змусила їх поважати себе, викликала у мільйонів людей почуття національної гідності, гордості, самоототожнення з поняттям «громадянин України», уселила надію на краще майбутнє, дала зрозуміти, що кожен із нас у змозі змінити історію, майбутнє України.

23 січня 2005 року український народ довірив владу Віктору Ющенку. Але надії не справдилися, оскільки йому не вдалося створити потужну команду реформаторів. Натомість все частіше виникали непорозуміння між ним і Прем'єр-міністром Юлією Тимошенко. Саме конфлікти всередині владної коаліції спричинили падіння довіри до обох політичних лідерів, що створило умови для реваншу Партії регіонів.

25 лютого 2010 року на хвилі розчарування наслідками Майдану до влади прийшов Віктор Янукович. Під час його правління все більшого впливу набули сімейні клани, які використовували отриману владу для самозбагачення. Уряд намагається проводити реформи в усіх сферах життя суспільства. Втім, невизначеність у зовнішній політиці, прагнення залишитися лояльним і Москві, і Брюсселю довела В. Януковича до патової ситуації. 28-29 листопада 2013 року на саміті Східного партнерства в Вільнюсі голова держави не підписав Угоду про асоціацію між Україною і Євросоюзом, що викликало негативні реакції на Заході і масові акції протесту по всій Україні.

Розпочинається новий майдан, що згодом отримав назву Революція Гідності. 16 січня 2014 року Верховна Рада України приймає пакет законів, що суперечили не лише Конституції, але й нормам моралі. День Соборності 22 січня відзначився особливо тяжкими барикадними боями на Європейській площі та вулиці Грушевського, в яких загинули щонайменше три особи. Акції протесту набували небаченої раніше гостроти й у регіонах: 22-27 січня було захоплено низку обласних державних адміністрацій. Провідну роль у боротьбі проти режиму почали відігравати радикальні бойові групи, серед яких найактивнішими стали «Правий сектор» та «Спільна справа». 18 лютого протистояння між силовиками та опозиціонерами у центрі Києва загострилося. Мирна хода, що прямувала до парламенту, була зупинена загонами «Беркуту» та внутрішніх військ. Цього ж дня було здійснено чергову спробу звільнення Майдану Незалежності від учасників протесту. 19 і 20 лютого бої у центрі Києва продовжилися, що призвело до загибелі близько сотні громадян. Фактично урядові сили зазнали поразки, а центр столиці перейшов під контроль опозиції. Згодом загиблих на Євромайдані назвуть Небесною сотнею, втім тоді важко було навіть уявити, до яких жертв призведе подальша ескалація конфлікту.

Наприкінці лютого 2014 року на території Криму почали з'являтися люди у військовій формі без розпізнавальних знаків. Пізніше стало відомо, що це російські військові та представники кримського «Беркуту». У результаті бездіяльності тимчасової української влади на чолі з О. Турчиновим території Автономної Республіки Крим та м. Севастополь були відторгнені від України і незаконно приєднані до Російської Федерації шляхом нелегітимного референдуму протягом березня 2014 року. Крим є фактично територіальним анклавом, що через погану географічну зв'язність і внаслідок інформаційної кампанії, започаткованої Партією регіонів під керівництвом Російської Федерації, не тільки із запізненням, а й контрреволюційно прореагував на події Майдану. Це, за словами Т. Пояркової, пояснює реакцію кримчан на введення на півострів «зелених чоловічків» – солдат російської армії [1, с. 53]. Наступним етапом стала війна на Сході України, офіційно відома як

Антитерористична операція, коли українські військові активно залучились до протистояння з проросійськими маріонетковими терористичними групами ЛНР і ДНР.

Наприкінці весни 2014 р. суспільство усвідомило, що країна негайно потребує змін і рішучих дій. З'являється нове гасло кандидата на пост Президента України Петра Порошенка «Жити по-новому!» В своїй передвиборчій програмі Порошенко обіцяє людям закінчити війну за тиждень, жити безбідно, бо «бідній людині важко бути вільною, тому що над нею постійно висить безвихідна потреба обміняти свободу на хліб насущний. Тому будувати демократію означає творити суспільство заможних людей. Україна має все необхідне, щоб забезпечити добробут. Ми вміємо і хочемо жити власною працею, здатні бути творчими та інноваційними, вчимося не бути заздрісними і щиро радіти успіху сусіда чи колеги. Але ми втрачаємо можливості й досі пасемо задніх» [2]. Крім того, кандидат наголошує на тому, що свого часу створив чимало робочих місць і добре знає, як примножити наше національне багатство та наповнити бюджет, обіцяє підвищення зарплат, пенсій і стипендій, що будуть збережені і примножені всі соціальні виплати, відбудуться потужні грошові вливання в освіту.

Люди вже вкотре повірили і підтримали кандидатуру Петра Порошенка на позачергових виборах Президента України 25 травня 2014 року. Українцям більш за все хотілося миру. Втім, бойові дії після інаугурації нового президента лише активізувалися, перетворюючи на руїни цілі міста. Минуло лише три місяці до підписання перших мінських угод, а остаточне розв'язання (у тому числі правове) конфлікту на Донбасі є справою навіть не місяців, а років.

27 лютого 2014 р. за участі Майдану було сформовано новий уряд на чолі з А. Яценюком. До його складу увійшли як досвідчені політики, так і громадські діячі, що відзначилися під час революційних подій. На перших засіданнях Верховної Ради України Прем'єр-міністр обіцяє зі своєю новою командою «камікадзе», як він себе називав, працювати 24 години на добу, 7 днів на тиждень. Втім, традиційні проблеми української політики (корупція, непотизм, непрофесіоналізм) далися взнаки: інфляція у 2014 р. стала рекордною у світі, а реформи просувалися надто повільно. Ситуацію ускладнює й намагання брати кредити, які, на нашу думку, гальмуватимуть, а не стимулюватимуть розвиток економіки.

Певне занепокоєння викликає й робота Верховної Ради України. За роботою народних депутатів спостерігає не тільки країна, але весь світ. Утім, конфлікти у парламенті часто закінчуються блокуванням трибуни чи навіть застосуванням насилля, що перешкоджає законотворчій діяльності та шкодить іміджу вітчизняної легіслатури не лише в Україні, а й за кордоном. Парламентські кризи в Україні мають й комунікативний аспект: народні депутати не лише не виконують передвиборчих програм, але й

практично не підтримують контактів із виборцями в округах, що призводить до все більшого відчуження політичних діячів від решти громадян. Іншими словами, незважаючи на існування формальних коаліцій, які мали більшість голосів у Верховній Раді, результативність (у сенсі кількості прийнятих законопроектів) її діяльності є низькою. У перспективі це може призвести до зростання популярності ультраправих та ультралівих партій, як це відбувається у країнах Західної Європи.

Сьогодні українська політична система перебуває у точці біфуркації. Саме від рішень, які приймаються наразі політичною елітою, залежить, чи піде Україна шляхом розбудови демократичної правової держави. Європейське майбутнє нашої країни також залежить передусім від успішного вирішення внутрішньополітичних проблем.

Література

1. Пояркова Т.К. Україно-російська війна як наслідок взаємодії кризових політичних систем / Т.К. Пояркова // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. – 2014. – Вип. 14. – С. 51-56.

2. Жити по-новому! Передвиборна програма кандидата на пост Президента України Петра Порошенка [Електронний ресурс] / П. Порошенко. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2014/wp001>

Шачковська Л.С.

*кандидат політичних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*

ІНСТИТУЦІЙНЕ РОЗУМІННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Під впливом ідей М. Дюверже сформувалося класичне інституційне розуміння політичних партій. Інститут політичних партій є результатом соціально-економічної і соціально-культурної еволюції суспільства. Місце та роль партій у конкретній політичній системі, характер відносин між ними зумовлюється впливом етнокультурних і демографічних процесів, історичних традицій, релігії тощо.

Під впливом вищезначених процесів сформувався прототип класичної інституціоналізованої партії. З набуттям незалежності в Україні була закладена класична модель інституціоналізованих політичних партій.

Відповідно до цієї моделі українські політичні партії інституційно характеризуються такими основними кваліфікаційними ознаками [3, с. 17–18; 4, с. 37; 2, с. 38]:

- громадське об'єднання, головна мета якого полягає в участі у політичному процесі для того, щоб завоювати та здійснити державну владу в рамках і в межах конституції та чинного законодавства;

- організація, яка об'єднує індивідів на підставі спільності поглядів, визнання певної системи цінностей, що знаходять своє втілення у програмі;

- об'єднання, яке діє на постійній основі й має формалізовану організаційну структуру.

Дж. Лапаломбара та М. Вейнер виокремлюють такі відмінні ознаки партії [1, р. 19–21]:

- партія є організацією, тобто достатньо стійким у часі об'єднанням людей. Довготривалість дії організації дозволяє відрізнити її від фракції, кліки, клієнтели, котрі виникають і зникають разом із своїми ідеологами й організаторами;

- у партії наявні стійкі місцеві осередки, які підтримують регулярні зв'язки з центральним керівництвом;

- партії переслідують конкретні цілі завоювання і здійснення влади. Прагнення до влади дозволяє відрізнити партії від груп тиску, які не намагаються захопити владу, а лише чинять вплив на неї, залишаючись у тіні;

- партії прагнуть народної підтримки, починаючи від голосування і закінчуючи активним членством у партії. Це відрізняє їх від політичних клубів, які не беруть участі у виборах і парламентській діяльності.

Інституційними ознаками українських політичних партій є:

- наявність програми – основоположного партійного документу, який спрямовує всі її дії й ініціативи. Програма діяльності конкретної партії виражає її соціально-політичну сутність, показуючи, чиї інтереси вона захищає, які соціально-політичні сили за нею стоять. Партійна програма має бути привабливою для максимально широкої аудиторії, оскільки будь-яка партія має виборювати голоси виборців. Соціально-політичну сутність партії відображають базові, концептуальні положення партійної програми, її явні або приховані принципи, ті настанови, до яких партія не схильна, не може поступатися та йти на компроміси.

- орієнтація на соціальну базу – вона показує, які групи і категорії населення підтримують дану партію, основні положення її програми. Соціальна база партії корелюється з її електоратом. Останній – це вся сукупність виборців, які віддають свої голоси за кандидатів даної партії. Разом зі стійкими прихильниками партії (тобто її соціальною базою), електорат може містити і значну частину «випадкових», «тимчасових» голосів, тобто голосів тих виборців, котрі в ході голосування зреагували на конкретний передвиборчий рекламний трюк, конкретну особистість кандидата, іноді навіть вдалу фразу чи жарт або самі пожартували в такий спосіб.

- формування розгалуженої організаційної інфраструктури – її основу становлять пересічні члени й керівні органи, які координують і спрямовують

дії цих членів. Вищим керівним органом партії є з'їзд (конференція). Поточна робота партії спрямовується центральними керівними органами, які обираються з'їздами (конференціями) й очолюються лідером партії. Керівництво партії – вузька група осіб, яка концентрує в своїх руках величезні повноваження, визначаючи як рішення всіх партійних справ, так і загальні програмні настанови партії. В її руках знаходиться головний важель впливу – кадрова політика, тобто підбір і розстановка кандидатів на урядові та інші провідні державні посади. Основу партії становить її апарат (партійна бюрократія). Зазвичай він складається з висококваліфікованих професіоналів. Апарат будується на централізованій основі, підкоряючись жорсткій партійній ієрархії. Апарат має ешелонну структуру: вищий ешелон становить центральний апарат, який знаходиться в столиці, периферійні ешелони – спрямовують роботу місцевих осередків партії. Місцеві партійні органи звичайно будуються за територіальним принципом, тобто вони прив'язані до адміністративно-територіального поділу країни.

Таким чином, в сучасній Україні інституціоналізована політична партія має відповідати вищезазначеним уніфікованим вимогам прототипу інституційного дизайну – наявність програми, соціальної бази, розвиненої інфраструктури. На нашу думку, саме інституціоналізовані політичні партії є об'єктами, які вступають у партійне системоутворення (системодію).

Як важливий політичний інститут у сучасних політичних системах партія проходить дві стадії правової інституціоналізації: конституційну і законодавчу. Конституційна інституціоналізація (конституціоналізація) передбачає інкорпорування положень про політичні партії в Основний закон держави, а законодавча – визнання правового статусу окремим законом. Непереборної межі між цими етапами не існує. Сам факт включення положень про політичні партії до Основного закону вже означає, що закон визнає їх як правовий інститут. Різниця між цими двома видами правової інституціоналізації полягає в інших обсягах регламентації. Законодавча інституціоналізація містить правове регулювання статусу політичних партій, яке передбачає деталізацію таких питань:

- поняття політичної партії, визначення її місця та ролі в політичній системі, державному механізмі;
- умови та порядок утворення, призупинення діяльності та ліквідації політичних партій;
- вимоги щодо ідеології та програмних положень партії;
- фінансування партій (членські внески, приватні пожертвування (дарунок, заповіт), прибутки від дозволеної господарської діяльності, державні субсидії тощо).

Це правова регламентація, яка складає основу нормативної інституціоналізації. Крім того додатковим елементом нормативної регламентації є корпоративна (внутрішньопартійна) регламентація на основі Статуту партії та внутрішньопартійних нормативних документів. Вони

поширюються лише на конкретну партію, в межах якої вони діють. Також можна виділити міжпартійну нормативну базу, яка регламентує діяльність групи партій, поєднаних в одному виборчому блоку, коаліції тощо.

Політична інституціоналізація не обмежується лише нормативними формами – конституційною, законодавчою, внутрішньопартійною та міжпартійною інституціоналізацією. Партії у своїй діяльності не ізольовані, вони функціонують у широкому соціально-культурному середовищі, тому на їх політичну інституціоналізацію можуть впливати такі чинники культурної регуляції як традиції, звичаї, ритуали, символи тощо. Тут також можна виділити декілька рівнів: зовнішній, який містить елементи загальної культури (вплив етнонаціональних, релігійних, ментальних та інших сегментів), політичної культури (вплив сегментів політичної поведінки та політичного мислення), та внутрішній, який містить елементи політичної культури партійної системи, виборчих блоків, коаліцій та інших міжпартійних утворень, а також елементи корпоративної (внутрішньопартійної) політичної культури.

Література

1. Political Parties and Political Development / J. La Palombara, M. Weiner (eds.). – Princeton: Princeton University Press, 1966. – 516 p.
2. Кривоцюк П. Створення партій демократичного типу: світовий досвід та українські реалії / П. Кривоцюк // Людина і політика. – 2002. – № 5. – С. 37–50.
3. Примуш М.В. Політичні партії: механізми інституалізації і структурної трансформації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / М.В. Примуш. – Львів, 2003. – 35 с.
4. Юдин Ю.А. Политические партии и право в современном государстве / Ю.А. Юдин. – М.: Политиздат, 1998. – 278 с.

Шабанов М.О.

*кандидат політичних наук, доцент кафедри політології
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

МІСЬКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ: СУТНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Актуальність наукового дослідження місцевого самоврядування та його політичних особливостей виправдана цілою низкою потреб та тенденцій до децентралізації у сучасній державі. Теорія міських політичних коаліцій (режимів) як поглиблення цього процесу, є дуже поширеним напрямком в політичній науці. Вперше до даної проблематики звернувся американський дослідник К. Стоун у праці «Режимна політика: правління в Атланті», де охарактеризував міський режим як розгалужену систему (спектр) взаємодій, специфічну коаліцію акторів [11]. Найбільш вживаними серед інших теорій є Urban Regime Theory або теорія міських політичних режимів, що розробляється російськими фахівцями В. Г. Ледеяєвим і Д. Б. Тевом [5].

Місцевий або міський політичний режим представляє собою сукупність акторів, інститутів, ресурсів, стратегій реалізації владної волі на локальному рівні. Загалом місто утворює складний конгломерат-вимір соціально-політичних та соціально-економічних тенденцій. Воно створює передумови для формування специфічної федерації умовно вільних соціальних спільнот, дієвої реконструкції або навіть руйнування окремих елементів родового устрою. Ця традиція бере початок від античних міст-полісів, де існували умови для адаптації та асиміляції різноманітних інтересів але виникла ідея їх широкої автономії для збереження цілісності соціально-політичної системи. На думку Ф. де Куланжа, викладений у роботі «Давнє місто. Релігія, закони, інститути Греції та Риму» «місто було не зібранням окремих осіб, а федерацією декількох груп, що виникли до появи міста та продовжували існувати з його заснуванням» «фактично кожен афінянин одночасно був членом чотирьох різних спільнот; він був членом сім'ї, фратрії, тріби та міста» [4, с. 128]. Співвідношення інтеракційних потенціалів відкриває широкі можливості для багаторівневої політичної системи великого міста. Безумовною платформою для розвитку інтеракційних потенціалів є процес соціальної диференціації передусім у локально-регіональному контексті. Соціальна диференціація відтворює специфічний секторальний поділ міста. Відповідно дане явище відображається на особливостях його політичного режиму. Кожен сектор – фактично уособлює собою соціальну групу. Середній клас відіграє вирішальну роль у формуванні політичного клімату міста та у співвідношенні «секторів», є противагою впливу істеблішменту.

Урбаністичний простір великого міста постійно розширюється. Він має декілька базових складових: 1) політичну уніфікуючу (політичний процес в межах міста набуває характеру специфічної уніфікації, античний поліс

політичну уніфікацію фактично відтворював через феномен обов'язкового громадянства, через протиставлення громади поліса та варварської периферії), відбувається широкомасштабний процес деіндивідуалізації; 2) економічну уніфікуючу (необхідність інкорпорації економічних ресурсів в єдиний міський економічний простір); 3) культурну автентичну складову, тобто кожна спільнота в межах єдиного урбаністичного простору зберігає культурні особливості; 4) релігійну автентичну складову, що поєднує інтереси різноманітних конфесій.

Структура міського політичного режиму визначається співвідношенням істеблішменту міста та опозиційних до нього сил та впливів. Контекстним є перманентний вплив бізнес-еліти. Передусім мова йде про взаємодію влади міста з місцевими олігархами та представниками так званого середнього бізнесу, що об'єднуються у відповідні організаційні структури громадянського суспільства. Фактично міський політичний режим утворюється як результат співвідношення муніципальної влади, міських бізнес – еліт, актива інститутів громадянського суспільства. Великий вплив мають місцеві політичні партії. Успішний на рівні міста партійний проект може бути затверджений і на рівні країни в цілому. Прикладом тому є поява та діяльність спочатку громадської організації, а згодом політичної партії «Самопоміч» у місті Львів, її вихід на рівень парламентської політичної сили та участь у місцевих виборах 26 жовтня 2015 року. «Політичні симпатії були також на боці новоствореного об'єднання «Самопоміч», яке підтримало відповідно 9, 25% населення (Закарпаття) та 8, 44% виборців (Буковина). Причому найвищий показник підтримки ця новостворена політична сила здобула у 68 – ому одномандатному окрузі Закарпатської області – 15, 16%. В інших п'яти округах цей показник коливається від 7, 09% (у 72 окрузі) до 8, 49% (у 73 окрузі)» [10, с. 104].

Основною проблемою у конституюванні демократичних інститутів в межах міста виявляється подолання патримоніальних зв'язків, які детермінують поведінку частини громади. Їх існування відміняє будь-яку демократичну ініціативу самої міської спільноти. Патримоніальні мережі проникають у управлінський апарат, підмінюють його цілі, створюючи вигідні умови для «власника». Слід акцентувати на тому, що «міська влада – влада (призначувана або обрана), що діє в межах конкретного міста з врахуванням державних законів ті місцевих актів управління» [7, с. 113]. Унікальний простір міського політичного режиму створюється шляхом конституювання міської влади, що має або централізований, або дискретний характер. Простір формується через взаємодію по-перше, центрів впливу, по-друге, центрів сигніфікації, що переробляють владні інтенції у бажаний інформаційний «продукт». «Виключна» ідентифікація населення, «громадян» певного міста виступає платформою для кристалізації політико-культурного базису, продукується за напрямом дихотомії протиставлення

«ми – вони», «ми» – громадяни міста, а умовні «вони», всі, хто намагається отримати «привілеї» міського life style [6].

Висновки. Вперше до проблематики міських політичних режимів звернувся американський дослідник К. Стоун у праці «Режимна політика: правління в Атланті», де охарактеризував міський режим як розгалужену систему соціально-політичних та соціально-політичних взаємодій. Міський політичний режим представляє собою сукупність акторів, інститутів, ресурсів, стратегій реалізації владної волі та потенціалу на локальному рівні. Структура міського політичного режиму визначається співвідношенням істеблішменту міста та опозиційних до нього сил та впливів. Отже, будь-які дії та зусилля до передачі владних повноважень на місця та взаємодії з міськими політичними режимами повинні бути вкрай зважені центральною владою. Глибинні зміни можливі лише за умови кардинальної реорганізації управлінської системи в конкретному місті, люстрації чиновників муніципалітету, що сприяли розвитку адміністративного ресурсу та притаманних йому корупційних схем на практиці. Загалом, враховуючи неоднозначні наслідки регіоналізації в європейських країнах, практичні проблеми та ризики децентралізації та конституювання ефективних міських політичних режимів в Україні можуть бути безпосередньо пов'язані зі зростанням тенденцій до активізації політичної боротьби між місцевими політичними елітами, інерцією у подоланні локального рівня у використанні адміністративного ресурсу, радикалізацією політичних об'єднань, які представляють інтереси різноманітних етнічних та релігійних меншин.

Література

1. Балановський Я. М. Теоретико-методологічний потенціал концепції міських політичних коаліцій (режимів) / Я. М. Балановський // Вісник Дніпропетровського університету. – 2009 – № 9 / 2 – С. 268–274
2. Катаєв С. Л. Сучасне українське суспільство: Навч. Посібник / С. Л. Катаєв. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 200 с.
3. Кузьмин А. С. Региональные политические режимы в постсоветской России: опыт типологизации / А. С. Кузьмин, Н. Дж. Мелвин, В. Д. Нечаев // Политические исследования. – 2002. С. 142–155.
4. Куланж Ф. де Древний город. Религия, законы, институты Греции и Рима / Пер. с англ. Л. А. Игоревского. – М.: ЗАО Издательство Центрполиграф, 2010. – 414 с.
5. Ледяев В. Г. Эмпирическая социология власти: теория «машин роста» // Власть, государство и элиты в современном обществе / Под ред. А. В. Дуки, В. П. Мохова. Пермь: Пермский государственный университет, 2005. С. 5–23.
6. Микляева А. В. Городская идентичность жителя современного мегаполиса: ресурс личного благополучия или зона повышенного риска / А. В. Микляева, П. В. Румянцева. – 2011, Речь. 160 с.

7. Пустовойт Ю. А. Городской политический режим: история, технология, результаты / Ю. А. Пустовойт, Т. Н. Антидзе // Вестник Алтайского государственного университета. – 2014. – № 4(84). Т. 2. С. 300–303
8. Тев Д. Б. Политэкономический подход в анализе местной власти. К вопросу коалиции правящей в Санкт-Петербурге / Д. Б. Тев // ПОЛИТЭКС: Политическая экспертиза. – 2006. – Том 2. № 2. С. 99-121.
9. Фадеева А. П. Проблемы концептуализации политического процесса на уровне территории / А. П. Фадеева // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – 2013 – № 3 – 1. С. 368–372
10. Чебаник В. І. Позачергові парламентські вибори 2014 р. в Закарпатській та Чернівецькій областях: регіональні особливості / В. І. Чебаник // Україна і світ у третьому тисячолітті: політичний, економічний, правовий та культурний виміри: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 13-14 березня 2015 року. У 2 частинах. – Одеса: ДВНЗ «Південно-український національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міжнародний Вишеградський Фонд, 2015. – Частина I. С. 107 – 110 (0,19 д. ар.)
11. Stone C. N. Regime Politics: Governing Atlanta, 1946–1988. Lawrence: University Press of Kansas, 1989.

Абызова Л.В.

*кандидат философских наук, доцент кафедры философии,
социально-политических и правовых наук
Донбасского государственного педагогического университета*

АГЕНТЫ ВЛАСТИ В ПРОЦЕССЕ МАНИПУЛИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННЫМ МНЕНИЕМ

Родимым пятном представительской демократии является фактическое устранение народа от власти в период между выборами, отчуждение депутатов и чиновников от электората, широкими возможностями манипулирования путем принятия негодных большинству решений многоступенчатой системой власти. Власть всегда пытается использовать общественное мнение с целью собственной легитимизации. Общественное мнение – специфическое проявление общественного сознания, выражающееся в оценках и характеризующее явное (или скрытое) отношение больших социальных групп (в первую очередь большинства населения) к актуальным проблемам действительности, представляющим общественный интерес. Общественное мнение – это такое состояние общественного сознания, которое выражается публично и оказывает влияние на функционирование общества и его политической системы. Сформированное отношение человека к чему-либо проявляется в форме мнения.

Общественное мнение в его современном значении и понимании появилось с развитием буржуазного строя и формированием гражданского общества как сферы жизни, независимой от политической власти. В средние века принадлежность человека к тому или иному сословию имела непосредственное политическое значение и жестко определяла его социальную позицию. С зарождением буржуазного общества на смену сословиям пришли открытые классы, состоящие из формально свободных и независимых индивидов. Наличие таких свободных, независимых от государства индивидов, индивидов-собственников – необходимая предпосылка формирования гражданского общества и общественного мнения как его особого института.

Общественное мнение формируется под влиянием множества факторов, среди которых важнейшая роль принадлежит средствам массовой информации. Влияние СМИ на политические процессы многосторонне: это и политическая социализация, и их место в предвыборной борьбе, и роль в оценке деятельности политических лидеров и структур. В последние

десятилетия имеет место тенденция активного и ангажированного использования СМИ в целях формирования общественного мнения по поводу оценки объектов политической сферы, иначе говоря, манипулирование общественным мнением.

Манипуляция сознанием человека заключается в том, чтобы не позволить ему сформировать собственной точки зрения или активно влиять на точку зрения человека так, чтобы добиться ее соответствия с официальной позицией власти. Манипуляция исключает возможность собственного чистого восприятия. И, если прав Ф.Ницше, утверждая, что «никто не может понять за другого», то манипуляция уничтожает понимание, так как человеку навязывается несобственный взгляд. Собственное мнение отдельного гражданина резко отличное от официального не только не нужно, оно вредно для власти. Поэтому власть, не зависимо от субъективной ориентации лидеров, автоматически создает механизмы и средства нейтрализации чуждых точек зрения на всех уровнях. Средства массовой информации выступают агентами манипуляций власти, защищая этим свои властные притязания. Сохранение стабильной власти – это сохранение существующей прессы, телевидения, киноиндустрии, системы образования и т.д. Эти субъекты осуществляют свою специфическую деятельность как агенты власти по манипулированию общественным сознанием. В тоже время это и есть так называемые каналы свободы слова. Они крайне не заинтересованы в рефлексии по поводу своих властных побуждений, в которые вписана и манипуляция. Более того, высокие технологии в сфере коммуникации (мобильный телефон, интернет) делают возможным скрытый тотальный контроль над частной жизнью граждан. «В силу опять-таки высоких технологий возможно массовое зомбирование сознания граждан в интересах правящей элиты, которое не будет ощущаться индивидами как некая несвобода, а наоборот, как состояние комфорта и благополучия. В таком обществе послушная, податливая, серая масса формируется с пеленок средствами обучения, эстетического и нравственного воспитания суррогатами массовой культуры» [1, с. 344].

Безусловно, владение информацией определяет уровень развития человечества: чем выше в своем развитии поднимается человек, тем больше потребность в дальнейшем владении информацией. Именно владение информацией определяет отношение власти к СМИ. Однако, как признает ряд авторов, обществом принимается та информация, которая пустила корни в мироощущении современников. Что же касается мыслей, идей, которые еще не приняты обществом, они останутся незамеченными и непонятыми. СМИ имеют возможность постепенно, методично продолжительно оказывать воздействие на мнение каждого отдельно взятого индивида и общество в целом, подготавливая, закрепляя и ускоряя процесс принятия идей.

Огромные возможности воздействия СМИ на власть и то, что они являются одним из наиболее емких и эффективных каналов связи для органов государственной власти и управления с обществом, а так же общества с властью, во многом объясняются широким диапазоном тех функций, которые выполняют СМИ. Одна из тревожных тенденций, характерных для отношений между властными структурами и СМИ последних лет, сводится к тому, что можно назвать вторичным огосударствлением СМИ, когда «административный капитал» присваивает местные СМИ, контролируя их политическое поведение. На реальное местоположение системы СМИ в триаде «власть – СМИ – общественное мнение» оказывает существенное влияние такая особенность политической и экономической реальности, как чрезвычайно высокая степень политизации капитала.

Для чего демократическая власть использует манипуляцию? Очевидно, для сохранения власти. При общей правильности ответа, он грешит, тем, что, во-первых, подозревается изначально в дурных намерениях группа государственных лидеров; во-вторых, в демократических системах срок власти ограничен и без выполнения экономических, политических, культурных и т.д. программ чисто властная манипуляция ради власти будет безрезультатна; в-третьих, при откровенном манипулировании оппозиция и средства масс-медиа разрушают это манипулирование на корню.

Возможно ли рядовому гражданину вырваться из манипуляционной паутины? Ответ к которому пришли и К.Маркс, и М.Вебер, и Р.Михельс пессимистичен и оптимистичен одновременно. Это образованность, культура, развитое политическое сознание каждого члена общества. Пока еще рано говорить о том, что общество выработало свою линию поведения по отношению к власти. В ситуации, когда – как это и происходит – у общества очень незначительны возможности воздействия на власть, в том числе и на власть информационную (четвертую власть), оно не может выстроить свою линию более-менее конструктивного поведения в отношении каждой из властных ветвей.

Частичное разрушение манипуляций возможно в момент конфликта власти и оппозиции, когда оппозиция критикует действия власти, а власть отвечает ей тем же. Это состояние взаиморазоблачения дает возможность человеку найти обоснование для собственной позиции. Он обнаруживает, что истина не принадлежит ни одной из сторон. В этот момент возможно самопонимание, самодуманье обычного рядового человека и частичное освобождение от манипулирования со стороны власти или оппозиции. Даже осознав манипулирование избиратель вынужден или сознательно поощрить его голосованием, или пассивно не проголосовать. Человек в государстве фатально обречен на манипулирование. Всякая политическая сила, овладев властью продолжает манипулирование как необходимый элемент стабилизации власти вообще. В Украине мы констатируем наличие

множества различных политических сил и течений, что уже свидетельствует о демократичности строя, но при этом палитра политических действий и заявлений столь изменчива и разнообразна, что позволяет легко манипулировать сознанием граждан и общественным мнением.

Литература

1. Пахарь Л.И. Основные политические тенденции современного развития социальной реальности. // Социальная онтология в структурах теоретического знания: Материалы IV Международной научно-практической конференции 25-26 мая 2012 года / Под общ. Ред. О.Н. Бушмакиной, А.А. Поляковой, А.А. Шадрина. – Ижевск: Изд-во «Удмуртский университет», 2012. – с. 342-345.
2. Шиллер Г. Манипуляторы сознанием. – М.: «Мысль», 1988. – с. 240.

Валюшко І.О.

аспірант

Дипломатична академія України при МЗС України

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЧИННИК У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Глобалізаційні процеси сучасного світу призводять до значних трансформацій у системі міжнародних відносин та виводять існування всієї цивілізації на якісно новий етап розвитку. Двигуном таких трансформацій є інформація.

Основними характеристиками інформаційного суспільства є глобалізація міжнародних відносин, формування глобальної інформаційної інфраструктури. Міжнародна інформаційна політика спрямована на політичну, економічну і культурну інтеграцію світових спільнот на основі використання нових перспективних технологій, створення ефективної системи забезпечення прав людини і соціальних інститутів, а також, вільний доступ і обмін інформацією.

Інформація відображає явища і закони зовнішнього світу, духовну сутність людства, робить можливим здійснення аналізу та прогнозування в інтересах міжнародної спільноти [3]. Разом з тим існує загроза маніпулювання громадською думкою за допомогою застосування дезінформації. У багатьох законах розвинених країн інформацію визначають стратегічним ресурсом людства. Питання володіння інформацією, її розподілу і контролю над нею зміщуються у сферу владних відносин і, як наслідок, у сферу політичного конфлікту. Сьогодні вже очевидно, що інформаційна революція здатна принципово змінити як цілі, в ім'я яких те чи інше співтовариство вступає у конфлікт, так і форми та засоби їх досягнення [2].

Інформаційний чинник здійснив у житті сучасної цивілізації найбільш глибокі зміни за всю її історію. Він об'єднав світ в єдину систему, яка функціонує в режимі реального часу. Відтак починається процес осмислення інформації як самостійного системо- і структуроутворюючого феномена, коли всі фізичні об'єкти складаються не тільки з матерії й енергії, але і з інформації, а інформація у сприйнятті дослідників починає ставати основою існування цивілізації [4].

Глобалізація комунікації зумовлює зміни, які відбуваються на всіх рівнях міжнародного співробітництва, а нові закономірності потребують нетрадиційних підходів до аналізу нових політичних і соціальних конфліктів, сучасного розуміння інституційних засад середовища, внутрішніх суперечностей цивілізації, що формується.

Концептуальною основою міжнародної інформаційної політики стало поєднання теорій постіндустріалізму, глобалізму та інформаціоналізму, які визначають роль і місце міжнародних відносин в умовах формування інформаційного суспільства, виявляють тенденції до широких теоретичних узагальнень і детального вивчення окремих проблем її функціонування, що передбачає комплексне бачення взаємодії держав і спільнот, перспектив західних країн і міжцивілізаційного діалогу, інкорпорацію нових елементів у теорію і практику світової політики. Головними напрямками міжнародної інформаційної політики, з погляду цих тенденцій, є сприяння міжнародному співробітництву, рівноправна участь у вирішенні глобальних проблем інформаційної інтеграції, об'єднання інтелектуальних ресурсів для прогресивного розвитку цивілізації, що вказує на універсальні підходи до розуміння глобальних процесів та змін у системі міжнародних відносин [1, с. 17].

Міжнародне співробітництво на всіх рівнях і в усіх сферах характеризується високим рівнем взаємовідносин, що в сучасному розумінні є, міжнародним обміном інформацією. Ефективність глобального співробітництва, здатність міжнародного форуму держав до спільного вирішення надважливих проблем великою мірою залежить від «інформаційного стану» системи міжнародних відносин, від інформованості учасників міжнародних відносин, які впливають на процеси в системі.

Література

1. Макаренко Є.А. Міжнародні інформаційні відносини: Монографія. – К.: Наша культура і наука, 2002. – 452 с.;
2. Трач Ю.В. Інформаційна глобалізація як складник глобалізаційних процесів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.culturalstudies.in.ua/knigi_10_26.php
3. Калініченко Л.Л. Розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій в умовах інформаційної глобалізації. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <file:///C:/Documents%20and%20Settings/s/k312/%D0%9C%D0%BE%D0>

4. Старіш О.Г. Інформаційна політика держави в контексті глобалізації. – [Електронний ресурс]. – <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/349643.html>

Ветоха А.О.

студентка

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА – ЯК НЕВІД’ЄМНИЙ ЕЛЕМЕНТ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУСПІЛЬСТВА

Політична культура – багатовимірне явище, що має численні та подекуди маловивчені історичні та психологічні засади і особливості формування, що, в свою чергу, впливає на розуміння цього поняття. Політична культура спрямована на інтеграцію суспільства, забезпечення стабільності стосунків між представниками державної влади і громадянами. З рівня політичної культури однієї людини може починатися загальний рівень політичної культури суспільства, а рівень політичної культури суспільства якнайкраще демонструє рівень політичної зрілості держави в цілому.

Багато з того, що сьогодні відноситься до політичної культури було ще у Святому Письмі, аналізувалося та описувалося Конфуцієм, Платоном та Аристотелем, але сам термін з’явився набагато пізніше, лише в XVIII ст. у працях німецького філософа-просвітника І.Гердера, як реакція на історичні умови формування тогочасного суспільства. І лише у 50–х–60–х рр. XX ст. в руслі західної політичної традиції з’явилася теорія, що описувала таке політичне явище, як політична культура.

Особливості формування політичної культури мало вивчені, оскільки, власне, й поняття «політична культура» надто складне, неоднозначне і навіть суперечливе [8].

У сучасній науці існує більше 40 визначень цієї категорії, така кількість визначень та підходів до формування розуміння «політичної культури», є не лише продуктом історичного розвитку держави, але і невід’ємним елементом розвитку сучасного суспільства, як в рамках правового розвитку держави, так і в рамках комунікації між населенням країни та представниками влади.

Формування політичної культури, пов’язане з різноманітними історичними, географічними, геополітичними, психолого–ментальними умовами розвитку суспільства.

Політичну культуру можна визначити як історично утворені, відносно стійкі політичні уявлення, оцінки та орієнтації, а також моделі і норми політичної поведінки [9]. Характер суспільного життя великою мірою

визначається досягнутим рівнем політичної культури. Політична культура, явище не лише навколо політичне, це частина загальної культури суспільства. Політична культура – це не лише відношення суспільства до політики та участь у політичному житті країни, це також діяльність держави, політичних партій, політичних рухів, суспільних організацій, трудових колективів [3]. Визначаючи суть політичної культури, необхідно засвоїти співвідношення політичної культури зі спорідненими їй політичними феноменами. Мова йде про відносини між політичною культурою і політичною ідеологією, політичною культурою і політичними пристрастями, між політичною культурою і системою цінностей [2].

Структурно політична культура є єдністю:

- політичної свідомості, політичних переконань і цінностей;
- політичних знань;
- політичних дій [7].

Структурні компоненти політичної культури як багатопланового явища потрібно розглядати на декількох рівнях:

- 1) ментально–поведінковому – цінності, норми, способи поведінки;
- 2) ментально–духовному – ідеологія, наука, елементи політичної психіки та мова;
- 3) на рівні якісного стану функціонування інститутів та форм політичної взаємодії – елементи культури парламентаризму, політичного, державного та муніципального управління, конфлікту, співпраці, конкуренції тощо [4].

Політична свідомість функціонує на двох рівнях: буденному та теоретичному. Буденна політична свідомість – це сукупність ідей, уявлень і знань, які виникають безпосередньо з буденної практики. Виявляючись як «здоровий глузд», «народна мудрість», такий тип свідомості має певну пізнавальну цінність, може бути одним із джерел теоретичної та ідеологічної свідомості. Буденна політична свідомість характеризується чітко вираженими соціально–психологічними рисами: соціальними почуттями, настроями, емоціями, імпульсивністю, гостротою сприйняття політичних процесів, подій та рішень. Більш високим рівнем політичної свідомості можна вважати політико–теоретичну свідомість. Вона являє собою сукупність ідей, уявлень, поглядів, знань та вчень, що виникають на основі наукового дослідження політичних відносин, процесів, інститутів, проникнення в їх сутність, глибинні взаємозв'язки і суперечності, закономірності розвитку. Теоретична свідомість – стрижень політичної ідеології [3].

Політична культура поєднує політичну свідомість і політичну поведінку в їх сталих, типових формах. У політичній культурі політичне життя відображається не тільки в його реальних формах, але й у формах ідеальних. Політична культура суспільства не лише свідчить про те, яким є політичне життя, але й про те, яким воно повинно бути. Цей ідеалізований образ політичного життя може бути раціонально обґрунтованим і виступати як

суспільно–політичний ідеал, якого суспільство прагне досягнути шляхом здійснення певних програм, дій. Але інколи цей ідеалізований образ виступає як політичний міф.

Політичний міф – форма політичної свідомості, в якій знання та розуміння актів політики замінюється образами, символами, легендами та вірою в них [5]. Саме поняття «політичний міф», незримо закладене у визначенні «політична культура», оскільки відносно стійкі політичні уявлення, що є першоосновою політичної культури, можуть бути лише політичними міфами.

Таким чином, можна зробити висновок, що негативний вплив політичних міфів на розвиток політичної культури в суспільстві пояснюється трьома основними моментами:

- народження та поширення політичних міфів у суспільстві відбувається через брак політичних знань та досвіду, а також як намагання пояснити політичні події що відбуваються виходячи з власного, а тому й обмеженого життєвого досвіду;

- використання політичних міфів частіше всього не йде на користь суспільству, оскільки політичні сили з охотою використовують міфологічні образи для боротьби з своїми опонентами, або ж для приховування власних помилок та прорахунків [6];

- частіше всього політичні міфи штучно створюються та цілеспрямовано поширюються як ефективний засіб політики, з метою відволікти увагу від реальних подій та проблем і спрямувати увагу громадськості на спеціально підготований плацдарм.

Не зважаючи величезну кількість штучно створених політичних міфів, що набувають форм вигадок та мають дещо сезонний характер, у будь-якому суспільстві (залежно від форми державного правління та типу політичного ладу) їх є чотири типи: національного відродження, комуністичний, демократичний і імперський. Такий набір «живе» в свідомості громадян всіх країн, різниця лише в тому, де який міф домінує. Така прихильність до певного типу міфу, їх стабільне існування та домінування можна пояснити тим типом політичної культури, до якого відноситься те чи інше суспільство. Так, американські політологи Алмонд і Вебра на основі аналізу різних політичних орієнтацій виокремили три типи політичної культури: патріархальний, підданський і активістський [3].

Характерною рисою патріархальної політичної культури, за Алмондом, є відсутність інтересу до політичного життя, брак чітко виражених політичних ролей у суспільстві. Імперський політичний міф якнайкраще демонструє загальні настрої суспільства з таким типом політичної культури – необхідність створення єдиного центру влади і жорстка система управління державою, що впринципі не цікавиться суспільним настроєм, а суспільство – в своїй абсолютній більшості воліє не втручатися у політичне життя.

Підданська політична культура характеризується сильною орієнтацією на політичну систему і результати її діяльності, а водночас – низьким рівнем участі у політичному житті, комуністичний міф про вірність ідеалам партії та комунізму та штучно створене політичне середовище яскравий приклад існування політичної культури, але її життєздатність викликає сумніви.

Активістська політична культура, або культура участі, вирізняється гострим інтересом громадян як до політичної системи і результатів її функціонування, так і до особистої активної участі в політичному житті.

Одразу два типи міфів поширюються у суспільстві з подібним типом політичної культури, що пояснюються історичними умовами розвитку держави: міф національного відродження, при якому всіляко демонструються зацікавленість культурою і історією своєї нації та демократичний міф, що демонструє повну відданість праву і законності, твердість позицій, бажання розвиватися та пошук нових шляхів для реалізації своїх поліполітичних устремлінь, налагодження діалогу між громадянами та представниками державної влади, як елементами політичної культури.

За оцінками фахівців, для того, щоб міф «визрів», має пройти кілька десятиліть. При втручанні технологій процес можна прискорити, і на конструкцію міфу може піти 10–15 років. У будь-якому разі, штучне створення політичних міфів, є яскравим прикладом розвитку політичної культури.

Таким чином розглянувши політичну культуру як невід’ємний елемент функціонування суспільства, можна зробити висновки, що політична культура перебуває у двох вимірах: перший – це її функціонування як складової політичної системи, другий вимір – це представлення політичної культури та її складових як образу нації, що формувався як під впливом історичних подій та штучно створених умов.

Література

1. Абизов В.Є. Методологічний проект дослідження структури часу в політичному міфі на основі етнофілософії М.Еліаде / В.Є. Абизов. – К.: Мультиверсум. Філософський альманах Центр духовної культури. – 2005. – № 48.
2. Береза С.В. Особливості політичної культури як частини загальної культури суспільства: сучасні виміри / С.В. Береза. – Часопис Київського університету права. – 2009. – № 4. – 16 с.
3. Брегеда А.Ю. Політологія: Навч.–метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К.: Вид-во КНЕУ, 1999. – 108 с.
4. Гелей С.Д. Рутар С.М. Політологія Навч.–метод. посібник. – К.: в-тво Світ 2001. – 150 с.
5. Нова філософська енциклопедія / під редакцією В.С. Стюпіна. – М.: вид-во Мысль, 2001.
7. Політологія: Навчальний посібник / Щедрова Г.П., Барановський Ф.В.

Врадій О.С.

старший науковий співробітник

ДУ «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України»

ВПЛИВ ПОЛІТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЄС НА ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА З ІНШИМИ АКТОРАМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Відносини стратегічного партнерства є одним з найважливіших інструментів зовнішньої політики, який дедалі ширше використовується провідними країнами та інтеграційними об'єднаннями, оскільки дозволяє підвищити результативність їх дій на міжнародній арені.

Для Європейського Союзу зміни в його інституціональній структурі, у механізмі прийняття політичних рішень, в економічній і соціальній політиці є ключовими факторами, що впливають на розвиток цього інтеграційного об'єднання, а також на оформлення зовнішньополітичного вектору ЄС. Характер цих змін є складним та багато в чому кризовим, оскільки має як позитивні, так і негативні наслідки для політичної системи Європейського Союзу.

У цьому контексті, термін «політична трансформація» найбільш повно відображає характер тих змін, які відбуваються в Європейському Союзі, і насамперед у політичних інститутах цього інтеграційного об'єднання. Більше того, при дослідженні змін у політичній, геополітичній, інституціональній, економічній та інших структурах ЄС, у ряді випадків слід говорити не про загальну трансформацію, а про сукупність трансформацій, оскільки зміни впливають на всі елементи політичної системи ЄС.

Слід підкреслити, що дані трансформаційні процеси впливають не тільки на функціонування внутрішньополітичних інститутів ЄС, але й на зовнішньополітичний механізм, на розвиток відносин ЄС з іншими країнами та інтеграційними об'єднаннями. У даному контексті, при вивченні еволюції та перспектив розвитку взаємодії між ЄС та іншими акторами міжнародних відносин, ключова роль повинна приділятися саме аналізу процесу політичної трансформації ЄС як одного з найважливіших факторів розвитку дво- та багатосторонніх партнерських відносин у довгостроковій перспективі.

У зв'язку з вищевикладеним, доцільним буде розглянути теоретико-методологічні підходи до аналізу процесу політичної трансформації ЄС. Трансформація являє собою складний процес, що характеризує ті зміни, які відбуваються у політичній, економічній, соціальній, правовій, культурній та інших сферах будь-якої системи. Важливою особливістю процесу трансформації є його результат, що виражається у кардинальному характері змін, які зачіпають усі сфери та елементи системи. Тому терміном «трансформація» прийнято називати лише ті процеси, які пов'язані зі структурними та іншими змінами, результатом яких буде поява принципово

нових ознак та елементів об'єкту, що трансформується, а також впровадження нових моделей і механізмів, покликаних поліпшити ефективність роботи системи в цілому.

Політична трансформація являє собою комплексний і багато в чому кризовий процес. З одного боку вона призводить до серйозних структурних змін політичної системи, внаслідок яких, у свою чергу, виявляють як позитивний, так і негативний вплив на систему. З іншого, політична трансформація тісно взаємопов'язана із іншими формами трансформації, яких зазнає система. Тому, аналізуючи феномен політичної трансформації, також необхідно розкрити деякі аспекти економічної, інституціональної та соціальної трансформацій.

Неготовність політичної системи держави до швидких змін в економічній сфері призводить до розвитку нових трансформаційних процесів в інших сферах, зокрема до еволюції інституціональної структури, що проявляється у появі нових політичних інститутів та механізмів, покликаних регулювати ці зміни. Однак, слід підкреслити, що подібні зміни найчастіше мають стихійний характер. Наприклад, розвиток євро як єдиної наднаціональної валюти, призвело до необхідності створення додаткових наднаціональних інститутів управління. Це, у свою чергу, створило протиріччя у політичній системі ЄС між наднаціональними органами управління ЄС та міждержавним інститутами, створеними країнами-членами Співтовариства, що входять до зони євро.

Таким чином, протиріччя в управлінні призводять до зростання кризових явищ у соціальній сфері. Відбувається нове самовизначення суспільства, висунення і обґрунтування шляхів його подальшого розвитку як захисна реакція на кризові зміни в політичній системі [1, с. 24].

Отже, можна зробити висновок, що політична трансформація являє собою складний багаторівневий процес, що супроводжується змінами системи, які мають багато в чому стихійний та кризовий характер, а також зачіпають усі сфери життя суспільства, держави або союзу держав.

Наступне визначення може бути найбільш відповідним щодо процесу політичної трансформації ЄС, а саме – розвиток і поглиблення інтеграційних процесів між країнами-членами ЄС, заснованих на принципах добросусідства, гармонізації законодавства, зміцненні і модернізації інституціональної структури співтовариства, створенні ефективних фінансових механізмів, супроводжуваних кардинальними змінами у всіх сферах життя.

Виходячи із вищевикладених визначень, слід виділити низку характерних рис процесу політичної трансформації ЄС. По-перше, відбувається подальше поглиблення інтеграції між країнами-членами ЄС. Виступаючи в якості інтеграційного центру, Європейський Союз продовжує розвиватися вбік свого подальшого розширення, що призведе до подальшого збільшення кількості країн-членів співтовариства. Процес розширення, у

свою чергу, призведе до виникнення та розвитку багатьох протиріч і труднощів, пов'язаних із різним рівнем економічного розвитку країн-членів, та з неефективним функціонуванням політичних механізмів в інституціональній структурі ЄС.

По-друге, феномен політичної трансформації ЄС являє собою універсальний процес, що зачіпає усі сфери розвитку даного інтеграційного об'єднання та потребує серйозної модернізації як інституціональної структури ЄС, так і всіх політичних, економічних, соціальних, правових механізмів та інструментів функціонування Євросоюзу як єдиної політичної системи, багато з яких на сьогодні застаріли.

Як наслідок, процес політичної трансформації ЄС породжує нові виклики та загрози, які в сукупності із об'єктивним характером даного процесу, становлять серйозну проблему, що вимагає вирішення. До таких загроз можна також віднести проблему безпеки, фінансового благополуччя, політичної стабільності, соціальну проблематику і т.д.

Для вирішення виниклих проблем та протиріч країни-члени ЄС розробляють спільні механізми та моделі. Одними з першочергових завдань є наступні: зміцнення демократичних засад країн-партнерів ЄС, забезпечення відповідального державного управління, проведення соціальних і політичних реформ, боротьба з корупцією та зловживанням владою, утвердження законності та прав і свобод людини [2, с. 135-136].

Слід виділити ще одну важливу особливість процесу політичної трансформації ЄС, яка проявляється у плюралістичній сутності його акторів. Це дозволяє припустити, що до процесу можуть бути залучені усі соціальні, економічні, правові, культурні та політичні системи країн, що входять у досліджуване інтеграційне об'єднання. Комплексний характер процесу трансформації дозволяє найгрунтовніше досліджувати складні системи, насамперед політичні, які складають основу організаційної структури ЄС.

У зв'язку з цим, доцільним буде дати визначення поняттю «політична система». На думку Р. Арона, політичною системою є «сукупність політичних одиниць, що підтримують між собою постійні відносини...які визначаються організацією, взаємозв'язками складових, взаємодією елементів, механізмами управління» [3, с. 184].

Виходячи з вищенаведеного визначення, можна зробити висновок, що ЄС являє собою свого роду складне та унікальне інтеграційне об'єднання, зі своєю яскраво вираженою специфікою. В рамках політологічного аналізу із певними застереженнями і допущеннями Європейський Союз можна розглядати як своєрідну складну політичну систему, оскільки вона є каркасом цієї організації, в якій «політичними одиницями» виступають країни-члени ЄС.

Процес політичної трансформації є складним, а нерідко й конфліктним явищем, оскільки всі актори, що беруть участь у даному процесі, дотримуються певної стратегії поведінки, покликаної забезпечити

досягнення певних цілей та завдань. Досить часто відбувається конфлікт інтересів та виникає напруженість у відносинах між акторами, що негативно позначається на позитивному розвитку політичної системи.

Рівень розвитку політичної системи визначається і сформованістю її політичного поля, політичним режимом, а також ступенем інтеграції її елементів. На думку Ю. Качанова, «політичне поле – це відносно замкнена сфера політичних відносин і подій, що органічно впливає з ансамблю політичних відносин між конкретними (індивідуальними та колективними) агентами та інститутами в даний момент у певних місцях» [4, с. 10].

Почасти кризовий характер процесу трансформації політичної системи підтверджує і процес правового закріплення тих або інших механізмів подальшого розвитку в статутних документах ЄС. Подібні протиріччя між країнами-членами згодом можуть призвести до поглиблення негативних явищ, зокрема до напруженості між країнами, економічних втрат, а надалі і до ослаблення політичної системи ЄС в цілому.

В той же час, політичні трансформації ЄС є незавершеними і дотепер. Зміни у конфігурації ЄС, його подальше розширення, або вихід окремих держав зі складу цього об'єднання, введення різношвидкісної та різнорівневої системи інтеграції призведе до нових істотних політичних трансформацій об'єднаної Європи. Ці трансформації зрештою вплинуть і на стратегічні відносини ЄС з іншими акторами міжнародних відносин. Оцінити найбільш ймовірні форми такого роду трансформацій, передбачити їхні наслідки для відносин стратегічного партнерства ЄС, – цікаве з точки зору наукового погляду і важливе в практичному вимірі дослідницьке завдання.

Література

1. Данилов А.Н. Переходное общество. Проблемы системной трансформации / А.Н. Данилов // Минск: ООО Харвест. 1998. – 432 с.
2. Общее пространство внутренней безопасности в ЕС: политические аспекты. / Отв. ред. – С.В. Уткин. – М.: ИМЭМО РАН, 2011. – 146 с.
3. Арон Р. Мир і війна між націями / Р. Арон // пер. з фр. В. Шовкун [та ін.]. – К. : МП «Юніверс», 2000. – 686 с.
4. Качанов Ю.Л. Политическая топология: структурирование политической действительности / Ю.Л. Качанов // М.: Ad Marginem, 1995. – 223 с.

ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Лідерство – це результат персоніфікації ідентифікованих групових та суспільних інтересів. У широкому, соціальному сенсі, лідерство – це здатність впливати на окремих осіб чи групи людей, спрямовуючи їх зусилля на досягнення мети організації чи індивіда. Лідер – це авторитетний член організації чи соціальної групи, особистісний вплив якого дозволяє йому відігравати істотну роль у соціально-політичних процесах і ситуаціях, у регулюванні взаємовідносин у колективі, групі, суспільстві [1, с. 18].

Політичне лідерство є персоніфікованим способом самоорганізації суспільного життя, що ґрунтується на авторитеті.

Феномен політичного лідерства характеризується як визначений процес взаємодії між людьми. При цьому конкретна людина впливає на іншу людину чи на суспільство загалом. Вона володіє авторитетом і наділена владою. Під політичним лідерством зазвичай розуміють процес взаємодії між людьми, у ході якого наділені владою авторитетні люди здійснюють легітимний вплив на суспільство (або його частину), що добровільно віддає їм частину своїх політико-владних повноважень і прав.

З античних часів тривало становлення та усвідомлення феномену політичного лідерства. Якщо проаналізувати історичні події будь-якої держави, то зможемо побачити феномен політичного лідерства. У цьому є свої плюси і мінуси. З однієї сторони, феномен політичного лідерства завжди давав можливість спільноті зосереджувати свої сили на одну конкретну мету. З іншого боку, якщо говорити про мінуси, не всіх задовольняє факт того, що над ними стоїть людина, яка прагне вести за собою та намагається направляти інших у потрібне русло. Лідерство буває різним. Один лідер спрямовує, а інший вказує та використовує свою харизму як возвеличення власної особистості.

Лідера можна розглядати як символ спільноти та зразок поведінки групи. У переважній більшості випадків він висувається знизу. Дослідники феномену політичного лідерства розрізняють власне політичне лідерство та політичне керівництво, стверджуючи, що лідер з'являється стихійно, а керівник – за установленними правилами [3, с. 57].

У сучасному суспільстві політичний лідер є особою, яка наділена якостями управлінця, володіє харизмою, необхідним ресурсом та здатний до розв'язання проблем суспільного розвитку. Суспільство визнає за ним право на ухвалення рішень.

Політичне лідерство як спосіб організації та реалізації влади шляхом надання повноважень окремим суб'єктам політики, впливає з природи людини. Лідерство на кожному історичному етапі набуває своїх специфічних форм. На ранніх стадіях людської цивілізації воно проявлялося у вигляді силового домінування окремих індивідів. Для античного періоду авторитет лідера спирався на його досвід та знання. Для феодальної епохи характерним був тип лідерства, в основу якого був покладений принцип приналежності до сім'ї та клану. У Новий час сформувалися дві протилежні форми лідерства: однією з них є вождизм, характерне для авторитарних та тоталітарних режимів, і легальне лідерство, притаманне для демократичних режимів [2, с. 60].

Лідерство є важливим елементом політичної системи, і це явище постійно викликає інтерес. На сьогоднішній день не існує універсального визначення політичного лідера. На думку одних, лідерами є всі великі політичні діячі, що виконують управлінські функції: державні чиновники вищого рівня, призначені на посади або вибрані.

Безперечно, політичний лідер повинен бути авторитетною людиною та здійснювати вплив на інших з метою досягнення спільних політичних та інших цілей.

Література

1. Андреева Г.М. Социальная психология. 3-е изд. – М.: Наука, 1994.– 258 с.
2. Блондель Ж. Политическое лидерство. Путь к всеобъемлющему анализу. – М: Российская академия управления, 1992. – 135с.
3. Ирхин Ю.В. Психология и политика. М.:Изд-во РУДН, 1993, – 160.
4. Кретов Б.И. Лидерство: социально-политические проблемы: Учебное пособие. М., 1996.

Грабіна Г.В.

фахівець відділення міжнародних відносин кафедри політології

Інституту соціальних наук

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

СУБКУЛЬТУРА ВЛАДИ В ПРОБЛЕМНОМУ ПОЛІ СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВА

Актуальність теми. Феномен влади є одним з центральних елементів предметного поля сучасного суспільствознавства. Його інтерпретація як складового елементу культури певної національної спільноти дає змогу досліднику досягнути логіку розгортання політичного процесу в чітко визначеному просторово-часовому континуумі.

Об'єктом статті слід вважати феномен субкультури влади, який тлумачиться автором як, з одного боку, елемент політологічного аналізу буття сучасних соціумів, а, з іншого, як одна зі складових сфери політичного.

Предмет статті – особливості дослідження субкультури влади з застосуванням аналітичного інструментарію дисциплін суспільствознавчого профілю.

Ступінь наукової розробки теми. Значний внесок в дослідження сутності субкультур як суспільно-політичних феноменів внесли зарубіжні дослідники, що належали до *Чиказької школи соціології та економіки* (Р. Парк, А. Кoen, Г. Бейкер), *Бірінгемської школи культурних досліджень* (Дж. Кларк, С. Холл, Т. Джефферсон), *постмодерністських студій* (К. Кемпбелл, Х. Рен). В їхніх працях знайшли висвітлення такі проблеми, як: девіантність та деліквентність носіїв субкультурних кодів, соціальна нерівність, опір мейнстриму, творення альтернативних суспільно-політичних дискурсів тощо. Сучасні дослідники намагаються побудувати своєрідну «метатеорію» субкультур, спираючись на такі атрибути, як фрагментарність, гетерогенність, індивідуалізм тощо [6].

Значний доробок у розвитку досліджень феномену субкультури належить і вітчизняним авторам (В. Копилов, Н. Победа, О. Ходус) [4]. Зокрема, ретельному аналізу було піддано такі проблеми, як: визначення змісту поняття «культура влади», диференціація політичної метакультури, самовизначення субкультур у політичному просторі, взаємозв'язок інститутів держави та молодіжної субкультури тощо.

Виклад основної частини дослідження. На переконання автора статті, поняття «субкультура влади» повинно використовуватися у двох основних значеннях:

По-перше, для позначення частини загальної культури конкретного соціуму, яка характеризується особливостями реалізації відносин панування – підкорення та конституїрована соціальною конвенцією щодо цих відносин. В даному випадку субкультура влади відображає у своїх фундаментальних атрибутах path dependency конкретного суспільства, а на рівні аналітичного конструкту – дає змогу поєднати культурологічний та політологічний дискурс суспільствознавства, підкреслюючи міждисциплінарний характер порушеної проблематики.

Поняття «субкультура влади» та «політична культура» не є ані тотожними, ані синонімічними. Вони пов'язані між собою як частина та ціле. Вживання концепту «субкультура влади» позначає ту частину політичної культури суспільства, яка «відповідає» за формування «людини політичної» – особливого антропологічного типу, широко представленого в потенційній еліті або – «селектораті» (в термінах В. Мілановського). Цей факт об'єктивно змушує дослідника владних відносин в сучасних суспільствах відволіктися від формально-інституційного підходу та зосереджувати свої

пошуки на «нетрадиційних» контекстах: віднаходити владу у повсякденних процесах, реконструювати її практики на рівні малих соціумів, адже саме там і відбувається перетин дискурсів влади та підпорядкування, рельєфно проявляються пануючі політичні тренди тощо. Окрім цього, саме на мікрорівні політики з'являється місце для особистих симпатій та антипатій, шовінізму та солідарності, емоцій тощо [3, с. 23].

В другому розумінні «субкультура влади» тлумачиться як специфічна «ми-група», яка відрізняється колективним ціннісним і поведінковим кодом та постає в якості референтної по відношенню до інших субкультур, представлених у соціальному просторі конкретного колективу.

Для осягнення сутності досліджуваного феномену в його першому значенні особливу пізнавальну цінність мають методи етнології, культурології, семіотики. Адже конвенційне значення субкультури влади проявляється в тому, що «відповіді» на фундаментальні питання «людини», «долі», «простору», «часу» здебільшого не верифікуються, але сприймаються майже апріорно носіями даної культури [2, с. 33]. Більше того, згадана вище конвенція навколо питань влади досить часто виступає як латентна, вкорінена в глибоких ментальних структурах акторів політичної взаємодії – її не можна вивчити за допомогою формальних документів. Треба вдатися до певної подібності інтелектуальної археології: підняти прихований культурний шар, який відповідає за поведінку осіб, втягнутих до силового поля влади. І тут на допомогу дослідникові приходять методи зазначених вище наук. Саме вони дають змогу дослідити політичні ритуали та обряди як форми комунікації навколо «сакральних» питань конкретного соціуму.

Особливим значенням, з огляду пізнання онтологічної сутності субкультури влади, наділені такі незвичні для класичної політичної науки джерела інформації, як народні казки. Вони є об'єктивацією колективних культурних практик, що сформувалися протягом історичного розвитку політичної спільноти. Окрім іншого – це колективне оповідання про владу, як на рівні держави, так і на рівні побутових, повсякденних практик людей. Не зважаючи на свою архаїку, ці практики у будь який момент можуть набути актуальності, викривлюючи траєкторії здавалося би повністю «сучасних» політичних трендів [5, с. 132].

Дещо «єретичною» по відношенню до науко-метричного інструментарію класичної політології може здатися наступна думка. Пізнання сутності субкультури влади, утлумаченої в першому з наведених значень, передбачає не лише її «знання», але й розуміння, навіть – відчуття з боку дослідника. Тому безумовно корисним є звернення до творів художньої літератури, на зразок широковідомих антиутопій О. Хакслі, Дж. Оруелла чи Є. Замятіна, які дають «паттерни розуміння» субкультури влади, закритої для переважної більшості традиційних інструментів та методик.

Інтерпретація субкультури влади як специфічної «ми-групи», пропонуване автором статті, добре перекликається з лейтмотивом такого напряму сучасного суспільствознавства, як «історія повсякденності» прихильники якої пропонують будувати інтерпретаційні схеми на т.зв. «его-документах» (мемуари, спогади, інтерв'ю). Останні дають уявлення про формування самосвідомості представників субкультури влади, які, в свою чергу, визначають, впорядковують та класифікують соціальний простір відповідно до своїх ціннісного та операційного кодів, виробляючи загальноприйняті «значення» [1, с. 67].

В методологічному вимірі, специфіка зазначених кодів представників субкультури влади, особливості їхніх когнітивних практик порівняно легко фіксуються та адекватно пояснюються за допомогою методик контент – та дискурс аналізів, глибинних інтерв'ю. Психолінгвістичні дослідження дають змогу проникнути у глибинні семантичні структури образної та вербальної репрезентації «владних індивідів» [2, с.35]. Позитивні результати таких досліджень вже продемонстровані роботами Дж. Макгрегора Бернса, Ф. Грінстайн, Н. Ракитянського, Є. Єгорової-Гантман, О. Шестопаля тощо.

Висновки. Узагальнюючи виклад матеріалу варто зазначити, що використання концепту «субкультура влади» підкреслює міждисциплінарний характер досліджень, які здійснюються в проблемному полі сучасного суспільствознавства, дозволяє ефективно поєднати під час вивчення сфери політичного елементи інституційного аналізу та суб'єктно центрованого підходу і, врешті-решт, надати нового імпульсу для розвитку цілого ряду субдисциплін політичної науки.

Література

1. Истер Дж.М. Советское государственное строительство. Система личных связей и самоидентификация элиты в Советской России. /Истер Дж.М. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЕН), 2010. – 253 с.
2. Крымчанинова М.В. Политические ритуалы как психологический механизм управления процессом политической социализации / М.В. Крымчанинова // Вестник Московского государственного университета. Серия 12. Политические науки. – 2014. – № 2. – С. 30-39.
3. Людтке А. История повседневности в Германии: Новые подходы к изучению труда, войны и власти /Людтке А. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010. – 271 с.
4. Молодёжная субкультура. – Коллективная монография /Научный редактор Победа Н.А. – Одесса: Астропринт, 1999. – 282 с.
5. Стрелкова О.В. Образ власти в русских народных сказках / О.В.Стрелкова //Социс: социологические исследования. – 2011. – № 11. – С. 131-136.

6. Hai Ren Subculture as a Neo-Liberal Conduct of Life in Leisure and Consuption / Hai Ren //Rhizomes#10: Neo-Liberal Governmentality (Spring 2005) – Режим доступу: <http://www.rhizomes.net/issue10/ren.htm>

Дмитрієв В.В.

студент

Національний університет «Одеська юридична академія»

РОЛЬ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ У ДЕМОКРАТИЧНІЙ ПОЛІТИЦІ

Конфлікт виступає складовою частиною взаємодії дійових осіб політичного процесу. В основі політичного конфлікту лежить зіткнення інтересів з приводу розподілу влади, панування і престижу, а також щодо матеріальних ресурсів. У політичному конфлікті виділяють чотири стадії: передконфліктну, конфліктну, стадію розв'язання конфлікту, постконфліктну стадію. При цьому перша стадія досить часто є прихованою (латентною), неопублічною і характеризується накопиченням незадоволення у суспільних групах через розбіжність інтересів і цінностей.

Одним із основних видів конфліктів на сучасному етапі політичного процесу стає етнічний конфлікт. Це «...ситуація протистояння і конфронтації між двома або кількома етнічними спільнотами, належними до них групами та індивідами, що зумовлена несумісністю об'єктивних або суб'єктивних (іноді позірних) інтересів, цілей і цінностей та виникає на різних рівнях суспільного і політичного життя, здійснюється із застосуванням будь-яких доступних і прийнятних для сторін засобів і способів» (Політологічний словник / за ред. М.Ф. Головатого та О.В. Антонюка. – К., 2005. – с. 410).

Конфліктна стадія політичного процесу характеризується гострим публічним протистоянням між конфліктуючими сторонами, яке виражається у взаємному прямому чи опосередкованому блокуванні намірів та інтересів, цілей. На цій стадії відбуваються зіставлення сил конфліктуючих сторін, оцінка їхніх шансів у боротьбі. Слід враховувати, що політичний конфлікт набуває своїх позитивних ознак щодо сприяння розвитку політичного процесу лише в тому випадку, якщо в суспільстві та політичній системі сформовано і відпрацьовано механізми мирного вирішення політичних конфліктів.

Основні зусилля, які докладаються до вирішення чисельних політичних конфліктів, мають бути спрямовані не тільки на усунення причин, які породили зазначені конфлікти, але й на формування загальнонаціональної та глобальної (загальносвітової) культури вирішення політичних конфліктів. У зв'язку з цим набуває особливого значення регульований політичний конфлікт (Р. Дарендорф).

Окремим типом політичного конфлікту виступає етнічний конфлікт. В основі етнічних конфліктів знаходиться ксенофобія. Це поняття вживається щодо сфери міжетнічних відносин і означає негативну установку, нетерпимість, страх окремої особи або соціальної групи по відношенню до людей іншої мови, етносу, раси, культури, релігії, іммігрантів...» (Соціологія політики: Енцикл. словник / Авт.-упоряд.: В.А.Полторак, А.В. Толстоухов. – К.: Вид-во Європ. Ун-ту, 2009. – с. 193).

У процесі порівняння характерних властивостей традиційних та сучасних політичних конфліктів, можна зробити висновок, що класична модель «непримиреної боротьби» різних класів, верств, інтересів, груп тощо, як основної властивості політичного конфлікту, ще не остаточно відійшла у минуле. В умовах глобалізації та демократизації політичних систем, політичні конфлікти перетворюються з граничної форми вираження протистояння політичних суб'єктів на ефективний спосіб забезпечення політичного розвитку. У сучасних умовах політичний конфлікт є не стільки наслідком існування традиційного ранньокласового антагоністичного суспільства, скільки породженням неантагоністичного постіндустріального суспільства плюралістичного типу.

Типологія політичних конфліктів, яка дозволяє адекватно дослідити політичний процес, повинна враховувати цілий спектр чинників, які впливають на характер протікання політичного конфлікту та на методи його розв'язання, що застосовуються в конкретних політичних ситуаціях. До цих чинників слід віднести наступні: – тип політичної системи; – предмет політичного конфлікту; – інституційна характеристика суб'єктів політичного конфлікту; – психологічна характеристика суб'єктів політичного конфлікту (мотиви політичної поведінки, політичні традиції, політичні стереотипи, політична культура).

На відміну від цього, причиною виникнення політичного конфлікту у недемократичних політичних системах є практично завжди чи протистояння між державою (що уособлюється політичною елітою, яка спромоглась сконцентрувати в своїх руках всю повноту політичної влади) і суспільством, чи протистояння всередині самої владної еліти. Хоча останній з варіантів являє собою не стільки політичний конфлікт як боротьбу інтересів, скільки типовий приклад боротьби за владу у закритому і непрозорому для більшості громадян політичному просторі.

Для того, щоб збільшити вагу методів вирішення політичних конфліктів, необхідна обов'язкова діяльність у двох напрямках: «з одного боку, це загальне підвищення політичної культури учасників політичного процесу, які шляхом формування спільної аксіологічної шкали політичних цінностей (чи точніше – цінностей політики) створюють підмурки для більш широкого залучення консенсуальних методів розв'язання політичних конфліктів. З іншого боку, це подальше розроблення законодавчої основи, яка дозволяє таким чином впорядкувати та організувати відносини всередині системи

органів державної влади, а також між цими органами влади та інституціями громадянського суспільства, щоб у політичному процесі якомога менше поставали питання стосовно «компетенції» та «кола прав і повноважень», що може призвести до ескалації конфліктів.

Долженков О.О.

*доктор політичних наук, професор кафедри політичних наук
Південноукраїнського національного педагогічного
університету імені К.Д. Ушинського*

ДЕМОКРАТІЯ ЯК СУСПІЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ ТА КАТЕГОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Демократія – одна з найбільш вживаних категорій політичної науки, яка, однак, не знайшла конвенційної концептуалізації. Всього, за спостереженням Д. Кольє і С. Левитського, можна нарахувати до 550 типів і підтипів і відповідних визначень демократії [Див.: 1]. Крім того, теорія демократії не має єдиного наукового джерела. Її витoki простежуються в працях теоретиків Античності (Платон, Арістотель, Перікл, Цицерон та ін.), вона визрівала у творах мислителів Нового часу (Ш. Монтеск'є, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо), великий внесок у її становлення був зроблений батьками-засновниками США (Т. Джефферсон, А. Гамільтон, Д. Медісон, Дж. Джей, Б. Франклін). Сучасна демократична теорія представлена безліччю шкіл і напрямів, кожна з яких володіє солідною методологією і користується значним авторитетом серед певних сегментів наукової спільноти [Див.: 2]. Саме тому Дж. Сарторі без оптимізму зазначає, що вимоги досягнення конвенції щодо поняття демократії неспроможні [3, с. 261].

Представляється доцільним виділення 4 основних вимірів демократії в сучасних умовах:

1. Як конституційна система;
2. Як інституціональна система;
3. Як електоральний механізм;
4. Як інструмент забезпечення прав і свобод та захисту меншин.

Демократія як конституційна система. В даному випадку уявлення про демократію виходить за рамки категорії політичний режим, які жорстко відведені їй вітчизняною традицією правознавства та суспільствознавства, і зрощується з формою правління як певною сукупністю і правовим положенням органів державної влади, конституційної структури та порядку їх формування. Саме тому, торкаючись демократії, ми говоримо саме про систему правління як поєднання формальної конституційної структури органів державної влади і демократичних елементів: виборності, принципу

поділу влади, демократичних методів владарювання, інших процедурних аспектів, відповідного ціннісного наповнення.

Демократія як інституціональна система. Ще з античних часів простежуються спроби розробки напрямки політичної науки, яке, слідуючи за Д. Сарторі, прийнято назвати «порівняльним конституційним інженерингом», тобто дослідницького пошуку форм і різновидів політичних інститутів, які найбільшою мірою задовольняли б вимогам суспільства щодо справедливого та ефективного управління.

Як відомо, «інститути – це стійкі регулярності людської поведінки в ситуаціях, структурованих правилами, нормами і загальними стратегіями, які конститууються і реконститууються людською взаємодією в частих і повторюваних ситуаціях» [4, с. 582].

Не можна зводити всю сукупність політичних інститутів лише до формальних правил. Надзвичайно важливим, на наш погляд, є розрізнення формальних та неформальних політичних інститутів, що становить плідну дослідницький напрямок. На думку відомих теоретиків неформальній інституціоналізації В. Меркеля і А. Круассан, існує два основних види інституціоналізації: (1) прийняття конституції і політично керовані процеси формування інститутів (політична інженерія або цілеспрямоване інституційне будівництво; і (2) встановлення та інституціоналізація неформальних правил і практик політичної гри [5, с. 20]. М. Дюверже зробив значний внесок у політичну науку, зв'язавши поняття політичний інститут і політичний режим. «Сукупність політичних інститутів, що діють в даній країні в даний момент, становить «політичний режим»: в якомусь сенсі політичні режими – це сузір'я, зірками в яких є політичні інститути» [6, с. 647]. Демократія як інституціональна система, таким чином, повинна розумітися як сукупність політичних інститутів, що забезпечують реалізацію демократичного ідеалу. Звідси можна вивести поняття інституційної інфраструктури демократії, або інституційного дизайну, – формального каркаса, на якому тримається демократична політична система.

Демократія як електоральний механізм. Видатний політолог і соціолог С.М. Ліпсет підходив до сутності демократії наступним чином: «Демократія в складному суспільстві може бути визначена як політична система, що забезпечує регулярну конституційну можливість зміни урядовців, і соціальний механізм, що дозволяє максимально великій частині населення впливати на прийняття основних політичних рішень, шляхом вибору між претендентами на зайняття політичних позицій» [7, с. 27].

З цього визначення випливає, що принцип реалізації влади народу в сучасних умовах формалізується за допомогою наступних інститутів: виборність органів державної влади та місцевого самоврядування; безпосереднє волевиявлення громадян (референдуми, плебісцити, електронна демократія); принцип підзвітності та громадського контролю.

Демократія як інструмент забезпечення прав і свобод та захисту меншин. Демократія як така, розглянута як виборний інструмент, здатна привести до влади тирана, якщо не буде поєднуватися з принципами лібералізму. Поширення неліберальної демократії, тобто електоральної формули без ліберального наповнення, вважається однією із загроз повноцінному політичному розвитку.

Безумовно, подібне уявлення про демократію логічно виводиться з вчення Ж.-Ж. Руссо про загальну волю і заснованої на ньому концепції радикальної демократії. Загальна воля, в якій втілюється думка більшості, є вищим законом, тому, як пише французький мислитель, «якщо хто-небудь відмовиться підкорятися загальній волі, то він буде до цього примушений всім Організмом, а це означає ні що інше, як те, що його силою примусять бути вільним» [8, с. 211].

Причому свобода в даному контексті розуміється як відмова від особистих переваг, і повне розчинення в загальній волі, вирішення якої всякий раз виявляється правильним. Саме в цьому полягає тоталітарний зміст руссоїстської теорії – в тотальному підпорядкуванні рішенням більшості, що має на увазі фізичне елімінування якого-небудь плюралізму, інакомислення, множинності інтересів і усунення автономних сфер.

На нашу думку, лише поєднання лібералізму і демократії дозволяє взаємно нейтралізувати властиві їм недоліки. Так, демократія з її прагненням до суспільної згуртованості, політичної рівності, формулювання та досягнення суспільно значущих цілей врівноважує лібералізм з властивим йому індивідуалізмом, антиєгалітаризмом і аристократичним принципом. З іншого боку, лібералізм попереджає такі можливі наслідки демократії як тиранія більшості і демократична диктатура і забезпечує права меншин.

Література

1. Collier, David and Levitsky, Steven. Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research. // World Politics, Vol. 49, No. 3, April 1997. – P. 34-49.
2. Held, David. Models of Democracy / Third Edition. – Stanford, California: Stanford University Press, 2006. – 413 p.
3. Sartori, Giovanni. The Theory of Democracy Revisited. – Chatham, New Jersey: Chatham House Publishers, Inc., 1987. – 363 p.
4. Crawford, Sue E. S. and Ostrom, Elinor. A Grammar of Institutions // American Political Science Review, vol. 89, № 3. September 1995. – P. 580-601..
5. Меркель В., Круассан А. Формальные и неформальные институты в дефектных демократиях // Политические исследования, 2002, № 2. – С. 18-27.
6. Дюверже М. Политические институты и конституционное право/ Антология мировой политической мысли в 5 томах. Том 11. Зарубежная политическая мысль. XX в. – М.: Мысль, 1997. С. 642-654.

7. Lipset, Seymour Martin. Political Man: the Social Bases of Politics. / Expanded and Updated Edition. – Baltimore, Maryland: the John Hopkins University press, 1981. – 280 p.

8. Руссо Ж.-Ж. Об Общественном договоре: Трактаты / М., 2000, – 420 с.

Забєліна І.О.

кандидат політичних наук,

викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Черкаського факультету

Національний університет «Одеська юридична академія»

ПРИЙНЯТТЯ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ПОЛІТИЧНИМИ КРИЗАМИ

Політичні рішення в кризових ситуаціях – найважливіша частина цілісного політичного процесу, виникає і розвивається у зв'язку з надзвичайними подіями, що представляє щось нове і специфічне в порівнянні з тим, що характерно для штатних ситуацій нормального суспільства. Мета таких рішень полягає в тому, щоб подолати критичний стан, розрядити соціально-політичну напруженість, зберегти і зміцнити стабільність, правопорядок, безпеку держави і населення, оздоровити суспільство, ліквідувати джерела і причини соціальних потрясінь, завчасно попереджати про них.

Особливо важливим етапом в управлінні політичними кризами є прийняття політичних рішень у кризових ситуаціях. У періоди криз особливого значення набуває лідер або організація людей, що взяли на себе функцію лідерства, тому, що вони беруть на себе відповідальність за прийняття того чи іншого рішення.

Удосконалення мистецтва розробки, прийняття та здійснення політичних рішень в кризових умовах, насамперед, є діяльність самих політиків. Але, велика відповідальність лежить і на науковцях, зокрема, на політологах. Теорія прийняття рішень виступає свого роду сполучною ланкою між фундаментальним і прикладним знанням. З цього приводу можна зауважити, що, хоча саме дослідження політичного процесу в аспекті управління кризами є досить фундаментальним знанням, на яке повинні опиратися практично орієнтовані розробки в галузі політичного аналізу, було б невірним їх переоцінювати. Тобто, оскільки об'єкт аналізу у фундаментальному і прикладному дослідженні прийняття рішень збігається, то теорія прийняття політичних рішень знаходиться на стику фундаментальної політичної теорії (прийняття рішень у механізмі влади та управління) і порівняльної політології (порівняльні дослідження публічної політики та державного управління), з одного боку, і прикладної політології

(політичний аналіз, розробка технологій політичного менеджменту та управлінського впливу) – з іншого.

Під час же кризи головна проблема – у прийнятті рішень політичними лідерами. У кризовій ситуації більшість населення нерідко не тільки виключається з процесу ухвалення рішення, але часто взагалі буває не в курсі, що відбувається, оскільки події розвиваються дуже швидко. Внаслідок цього, саме від лідерів залежить те, як далі будуть складатися відносини: чи вдасться «погасити» кризу мирними засобами або криза переросте у збройні сутички.

Як правило, при наявності кризи рішення обговорюються і приймаються невеликою групою політичних діячів. При цьому, власне розробкою рішення займаються два-три учасники обговорення, інші лише висловлюють їм підтримку. Незважаючи на те, що розміри групи невеликі, рішення, проте, мають груповий, а не індивідуальний характер. І хоча позитивні моменти вироблення рішення в групі (вразливість розгляду більшої кількості ідей, обговорення критичних зауважень з того чи іншого варіанту і т.п.) цілком очевидні, тут є і суттєві мінуси.

Говорячи про прийняття рішень у кризових ситуаціях слід зазначити, що у зв'язку з екстремальними подіями, як правило, приймаються і здійснюються рішення різних політичних суб'єктів: внутрішніх і зовнішніх, проурядових і опозиційних, загальнонаціональних і регіональних. В якості таких суб'єктів виступають різні гілки влади, партії, громадські рухи і т.п. У даному випадку, розглядаються лише ті, які розробляються і здійснюються вищою державною владою. В Україні ті рішення, які виходять від президента, якому, згідно Конституції та іншим законам належить виключне право визначати внутрішню і зовнішню політику держави, приймати рішення в загрозливих обставинах, вводити воєнний та надзвичайний стан. Тільки його рішення мають всеосяжне значення, тобто обов'язкові для всіх людей, організацій і установ країни, мають найбільші ресурсні сили (державні, економічні, соціальні, інформаційні, військові і т. д.), спираються на монопольне право примушувати до виконання засобами насильства.

Особливий інтерес представляє виявлення того особистісного змісту в ухваленні політичних рішень, яке внесено головним суб'єктом, тобто ідей, думок, організаційних знахідок, які належать йому, а також відображених в них прагнень, мотивів, почуттів і переживань.

Громадяни повинні добре знати своїх обранців, а екстремальні ситуації дають значний матеріал на цей рахунок. Багато чого дає вивчення альтернативних варіантів рішень, виявлення нереалізованих можливостей за формулою – «що було б, якби», обґрунтування обраного і здійсненого варіанту.

В кризовій ситуації при прийнятті рішень на політичних діячів впливають такі основні чинники. Перший – це високі ставки учасників. У кризі, на відміну від звичайної ситуації, можна занадто багато втратити або, навпаки, придбати. Причому, кризова ситуація зачіпає життєво важливі, головні інтереси сторін, або принаймні сторони сприймають їх як такі.

Звідси випливає, що втрати, які вони можуть понести, виявляться непоправними. Другий фактор, що впливає на політичних діячів у період кризи, – брак часу. Події в кризах розвиваються дуже стрімко. Відповідно, політичні діячі змушені швидко реагувати на розвиток ситуації. Часу на її аналіз практично не залишається, та й інформація про можливий розвиток кризи інколи не відразу надходить до них. Слід, також враховувати і важливість «першого ходу» у кожен момент розвитку подій. Саме прагнення не упустити ініціативи або перехватити її примушує учасників діяти швидше, рішучіше і часто приймати більш ризиковані кроки, ніж у звичайній ситуації. Крім того, затягування рішень або бездіяльність і нерішучість влади негативним чином сприймаються масами. Це може призвести до втрати політичними лідерами своїх посад. Іноді, при нерішучості влади розвивається паніка, яка якісно обмежує можливості подальшого управління ситуацією. Все це погіршує і проблему часу.

Наступний фактор – наявність високого ступеня невизначеності в кризі. Як вже зазначалося, учасники кризи часом не мають достатньо точної і достовірної інформації про реальні цілі і плани один одного. Більше того, плануючи ті чи інші дії в умовах кризи, керівництво з міркувань секретності прагне обмежити коло осіб, які мають доступ до інформації, тобто підвищується рівень секретності. У результаті виходить так, що ряд посадових осіб, від дій яких залежить засоби вирішення кризи, виявляються не знайомі з ситуацією.

В інших випадках інформації у осіб, що приймають рішення, може бути в надлишку, але, одержувана з різних джерел, вона часто має протилежний характер. Проблемою є і аналіз інформації. З усього інформаційного потоку необхідно вибрати ключові моменти. З урахуванням важливості фактора часу, рішення доводиться приймати швидко, інформаційну невизначеність посилює стресові моменти у осіб, покликаних приймати рішення, а в результаті підвищує ймовірність неправильної інтерпретації та розуміння інформації.

Останній з факторів, що впливає на політичних діячів у період кризи, є наявність обмеженої кількості альтернатив при прийнятті рішень в умовах кризи. Сторони звужують поле для можливого вибору рішень. Множинність варіантів рішень майже не розглядається, що впливає з особливостей сприйняття в конфліктній та кризовій ситуаціях, а також фактор тиску часу.

Таким чином, можна сказати, що прийняття політичних рішень в кризових ситуаціях є одним з вирішальних факторів урегулювання криз і успішного їх вирішення.

ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ МОЛОДІ: ПЕРСПЕКТИВИ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ

Динаміка політичних процесів у сучасній Україні демонструє нам необхідність розуміння і важливості залучення молоді до суспільно – політичного життя. Останні події в Україні, Революція Гідності, та попередні події за активної участі молоді, Революція на Граніті, Помаранчева Революція вкотре продемонстрували суспільству про необхідність інституалізації політичної участі молоді, як через самоорганізацію молоді, так і активної державної політики, щодо підтримки соціально-активної молоді.

За роки незалежності наша держава пройшла складний шлях політичного оновлення, який дозволив зрозуміти, що демократія є не тільки сукупністю інститутів та норм, інституційно та юридично оформленою структурою влади. Її невід’ємною складовою є вмотивована політична участь громадян у організації та функціонування влади, що ґрунтується на усвідомленому прагненні бути повноцінним, повноправними і компетентними суб’єктами політичних відносин. Суперечливий характер політичних трансформацій в Україні, який багато в чому визначається складністю процесу взаємодії між інституційними та поза інституційними рівнями політики, ставлять перед політичною наукою низку проблемних питань, пов’язаних з необхідністю осмислення нової реальності та прогнозування її наслідків. У цьому контексті особливої актуальності та значимості набуває проблема осмислення місця та ролі політичної молоді України в системних трансформаціях перехідного періоду.

Актуальність досліджуваної проблеми загострюється наступними чинниками. По-перше зміни на початку 90 рр. ХХ ст. парадигми політичного, соціального та економічного розвитку українського суспільства відкрила перед громадянами України, а особливо молоддю, можливість вільної, автономної участі у процесах політичного управління, які згідно з логікою демократичного правління, набули циклічного характеру.

По-друге, основні параметри електоральної участі громадян України, особливо в частині використання пасивних та активних форм електорального протесту, потребують систематизації та узагальнення.

Однією з причин, що гальмує демократичне оновлення електоральної моделі політичної участі є еклектичне поєднання в свідомості громадян різних цінностей, та орієнтирів, що утвердилися на ґрунті часткового розмивання старих та виникнення нових стереотипів і норм.

По-третє, актуальність проблеми політичної участі молоді України в системних трансформаціях окреслюється можливістю перевірки гіпотез, підтверджених в умовах стабільних політичних систем і демократичних режимів та необхідністю визначення співвідношення основних факторів, окреслених в межах класичних теорій участі, що впливають на її характер.

По-четверте, специфіка сучасного політичного процесу в Україні одним з проявів якої є характер взаємодії між владою та громадянами, актуалізує проблему політико – правового й інституційного забезпечення політичної участі громадян у між виборчий період. Також, принципового значення для подальшої демократизації участі громадян України, а особливо молоді у політичних трансформаціях набуває окреслення шляхів розв'язання проблеми наступності, принципів реалізації основних моделей політичної участі [1].

Вирішення молодіжних проблем не можна перекладати на молодь, адже молодіжна політика – це політика пріоритетів, це справа не окремого комітету, в системі державних органів, а справа всієї держави та суспільства. [2].

Важливим чинником в еволюції державної молодіжної політики України має стати і наближення до стандартів та принципів молодіжної політики більшості розвинених країн світу. У цей особливий період для України виникає необхідність до багатогранного підходу пріоритетності державної підтримки організованого молодіжного руху. Виникла потреба чіткої взаємодії між органами державної влади і молодіжними громадськими організаціями, які стали надзвичайно дієвими та активними у своїх формах діяльності.

Література

1. Ротар Н.Ю. Політична участь громадян України у системних трансформаціях перехідного періоду: Монографія. – Чернівці: Рута, 2007. – 4. С. 7.
2. Наумкіна С.М. Ефективна молодіжна політика як важлива умова соціальних змін та інноваційних перетворень в суспільстві: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Молодь в євроінтеграційних прагненнях України». – Івано-Франківськ 2014. – С. 95–98

Капустіна Н.Б.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри філософії
Національний університет «Одеська юридична академія»*

КЛАСИЧНЕ УЯВЛЕННЯ ПРО ВЛАДУ ДОБИ НОВОГО ЧАСУ ТА ПРОСВІТНИЦТВА

Під поняттям «класичне» в даному дослідженні ми будемо розуміти світоглядну парадигму, яка уможливила гносеологізацію буття, пріоритети загального над одиничним, цілого над окремим.

Саме в межах класичної світоглядної парадигми, яка характеризувалася принципом «волі до влади», в нових історичних умовах народжуються нові концепції влади. Феномен влади піддається всебічній рефлексії в класичному світогляді. Так, добре відома інструментально-силова концепція влади, яка асоціюється в нашій уяві, насамперед, з англо-американською традицією, була розроблена саме в цей період англійським філософом Т. Гоббсом.

Вже у «Левіафані» Гоббса влада, яку має суверен, описується не стільки як якийсь абстрактний потенціал, наданий «пересічному громадянину» Богом, скільки як реальний засіб примусу або форма силового впливу на підлеглих. Визначення Гоббсом влади, де відчувається вплив механістичності, є явно інструментальним. Для нього влада – це перш за все «здійснення влади», це сила, спрямована на об'єкти управління та на результати їх діяльності. Гоббс вважає, що всі люди рівні від природи. Але в природному стані, до того як з'являється якась влада, кожна людина хоче не тільки зберегти свою власну свободу, але й досягти панування над іншими. Обидва ці бажання диктуються інстинктом самозбереження. З протиріч між бажаннями людей виникає війна всіх проти всіх, що робить життя «безпросвітним, звірячим та тимчасовим» [1, с. 235].

У природному стані немає власності, немає справедливості або кривди, є тільки війна, а «сила і підступність є на війні двома кардинальними чеснотами» [1, с. 236]. Люди уникають цих бід, об'єднуючись в общини з їхнім підпорядкуванням центральній владі. Все це подано як результат дії суспільного договору, де передбачається, що ряд людей зібралися і погодилися обрати собі правителя або верховний орган, котрий буде користуватися правами влади над ними і покладе кінець загальній війні. З нашої точки зору, ця «угода» навряд чи мислилась як певна історична подія. Без сумніву, недоречно думати про неї як про істину в останній інстанції. Цей міф, як правило, використовується для того, щоб пояснити, чому людина повинна миритися з обмеженням особистої свободи, обумовленим підпорядкуванням владі. Метою підпорядкування, яке люди свідомо чи несвідомо поклали на себе, каже Гоббс, є самозбереження від загальної війни, що виникає з нашої любові до свободи для себе і до панування над

іншими. Гоббс наполягає на тому, що угоди людей можуть бути тільки штучними (договірними). Договір повинен дарувати владу одній людині або групі осіб, тому що інакше він не зможе примушувати до покори. Договір укладається не між громадянами і правлячою владою, як потім було у Локка і Руссо, а між самими громадянами і засвідчує їхню згоду на покірність щодо тієї правлячої влади, яку обере більшість. «Ми говоримо, що держава створена, коли багато людей домовляються й укладають угоду кожне із кожним про те, що з метою запровадження миру серед них і захисту від інших кожна із них буде визнавати, як свої власні, дії і судження тієї людини або групи людей, яким більшість надає право бути їх представником незалежно від того, чи голосувала вона за чи проти них» [1, с. 195]. Обранням цієї влади політичні повноваження громадян закінчуються. Меншість пов'язана так само міцно підкоренням державі, як і більшість, тому що договір зобов'язує коритися уряду, обраному більшістю.

«Зі створенням держави формуються усі права того або тих, на кого угодою народу, що зібрався, перенесена верховна влада» [1, с. 197]. Коли уряд обрано, громадяни втрачають усі права, за винятком тих, які уряд вважає доцільним їм надати. Скасовується право на повстання, тому що правитель не зв'язаний ніяким договором, тоді як його піддані зв'язані. Верховна влада, чи то окрема особа, чи то група осіб, називається сувереном.

Влада суверена у Гоббса – це необмежена влада. Йому належить право цензури над усяким вираженням суспільної думки. А його головний інтерес полягає в збереженні внутрішнього миру і тому він не використовує право цензури, щоб замовчувати правду, бо доктрина, що суперечить миру, не може бути істинною. Закони власності, на думку Гоббса, повинні бути цілком підпорядковані суверену, адже в природному стані немає власності і тому власність створюється урядом, який може контролювати свій витвір так, як йому завгодно. Участь народу, згідно із Гоббсом, цілком вичерпується першим обранням монарха. Престолонаслідування повинне визначатися монархом. Причому передбачається, що монарх у якості спадкоємця влади звичайно обере когось зі своїх дітей або найближчого родича, якщо сам він не має дітей, але вважається, що не повинно існувати таких законів, що заважали б йому зробити інший вибір. Що ж стосується свободи підданих, то вони вільні там, куди не поширюється дія законів; це не є обмеженням верховної влади, тому що дія законів могла б бути поширеною, якби цього захотів суверен. Піддані не мають прав у відношенні монарха, за винятком тих, якими суверен поступається добровільно. Звідсіля випливає цілком логічний висновок: людина не має обов'язків перед правителем, у котрого немає сили захистити його. Права власності мають силу тільки у відношенні до інших підданих, але не у відношенні до суверена. Суверен має право регулювати зовнішню торгівлю. Він не підпорядковується цивільному праву. Його право карати виходить не з якоїсь концепції справедливості, а з того, що він зберіг свободу, котру всі

люди мали у природному стані, коли жодна людина не могла бути покарана за нанесення образ іншим. Таким чином, влада у Гоббса – це абсолютна влада, зосереджена в руках суверена.

Значний внесок у розвиток теорії правової держави і теорії влади зробив французький теоретик Ш.-Л. Монтеск'є. Його погляди зводяться до того, що форми суспільного життя визначають собою дух законів і зміст законодавства; вони ґрунтуються на тому, що принцип демократії – це чеснота, яка базується на любові до загального блага; за демократичних умов верховна влада належить народу, а основні закони тут визначають порядок подачі голосів, за допомогою яких виражається воля народу, склад і спосіб діяльності народних зборів; проповідують любов до батьківщини, повагу до закону, підтримку чинних порядків, охорону сім'ї.

Без перебільшення можна сказати, що головним внеском Монтеск'є стала систематизація уявлень про поділ гілок влади. Розрізняючи три гілки влади – законодавчу, виконавчу, судову, – він відзначав, що для запобігання зловживанням необхідний такий порядок речей, при якому різні гілки влади могли б взаємно стримувати одна одну. Поділ і взаємне стримування гілок влади є, згідно з Монтеск'є, головною умовою забезпечення політичної свободи в її відносинах до державного устрою [2, с. 79].

На відміну від Монтеск'є, Руссо вважав, що «законодавча, виконавча і судова влади – особливі прояви єдиної влади народу». Після нього «теза про єдність влади використовувалася різними силами. При цьому слід зазначити, що мова йде не тільки про владу певної соціальної спільноти, навіть якщо це компроміс різних класів, які спільно здійснюють політичне панування, політичне керівництво суспільством, але і про відомий ступінь організаційної єдності: всі органи держави проводять у кінцевому рахунку загальну політичну лінію, обумовлену носієм реальної влади, і як правило, будуються вертикально» [2, с. 221].

Точка зору Руссо відповідала вимогам часу й обґрунтовувала революційні процеси у Франції кінця 18-го століття; якщо Монтеск'є намагався знайти компроміс, то Руссо обґрунтовував необхідність боротьби з феодалізмом. Як погляди Монтеск'є, так і погляди Руссо знайшли своє найповніше і найпоследовніше відображення в Конституції США 1787 року.

Тут були враховані й ідеї Руссо щодо суспільного договору.

Таким чином, класичні засади практично-духовного освоєння світу, що сформувалися в межах класичної світоглядної парадигми і існували на протязі доби Нового часу і Просвітництва, уможливили нове розуміння феномену влади, яке базувалося на принципах ґносеологізації буття, пріоритетах загального над одиничним, цілого над окремим. Можна прийти до висновку, що основною рисою класичного підходу була увага до методології дослідження. Завдяки цьому інтерпретація феномену влади відрізняється високою теоретичністю, науковістю. Це стало можливим завдяки тому, що філософські погляди цієї епохи були вершиною розуміння

світу і людини, вони тлумачили феномен влади, спираючись на раціоналізм, гносеологізм та логоцентризм. В минуле відійшов основний принцип, на якому базувалося відношення до влади в докласичному світогляді, – принцип «волі до віри». Теоцентричний принцип поступово трансформується в класичний принцип «волі до влади». Треба також підкреслити, що класичне мислення не відійшло в минуле одразу, воно притаманне світоглядній свідомості і сьогодні, але у сьогоднішньому світі воно існує поруч з некласичним розумінням феноменів людського буття.

Література

1. Гоббс Т. Избранные произведения: в 2 т. – Т. 2: Левиафан, или материя, форма и власть государства церковного и гражданского / Т. Гоббс. – М. : Мысль, 1964. – 747 с.
2. Монтескье Ш.– Л. Избранные произведения / Пер. с фр.; Общ. ред. и вступ., ст. М.П. Баскина; Примеч. Р.С. Миндлинной. – М. : Политиздат, 1955. – 799 с.
3. Рыжов В.С. К судьбе государственного управления / В.С. Рыжов // Государство и право. – 1999. – № 2. – С. 14-22.

Коломієць А.Є.

аспірант

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПОЛІТИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Політична відповідальність в сучасному демократичному світі стає невід'ємною частиною політичної діяльності. Політик, який знаходиться під постійним контролем медіа та громадян, змушений відкрито і публічно відповідати за свої рішення та вчинки. Саме тому, важливо дослідити етичну складову політичної відповідальності, та визначити її моральні аспекти.

Історичний аналіз наукових досліджень показав, що термін «відповідальність» дуже довгий час використовувався лише в контексті політики. Сучасне значення відповідальності виникло лише наприкінці XVIII століття в контексті розгляду відповідальності представників парламенту. Термін виник в межах дебатів про представницький уряд, як, уряд, що має представляти інтереси певних груп людей і тому є відповідальним перед ними. Ключовим питанням дискусії стала трансформація відповідальності. Велику цінність в дослідженні політичної відповідальності має доробок М. Вебера. Виділення «етики переконання» і «етики відповідальності» дозволили М. Веберу виділити два типи поведінкових орієнтирів. Запропоновані автором нормативно-поведінкові

моделі не протистоять, а взаємодоповнюють одна одну. Етика переконання – це абсолютна етика самовідданої спрямованості до досконалості. Автор зауважує, що представник першого типу стурбований важливістю цілей – і не збирається відповідати за характер результатів своїх дій. В етиці відповідальності світ приймається з усіма його недоліками. Прихильники цього орієнтиру приділяють особливу увагу засобам реалізації цілей і готові відповідати за наслідки своїх дій, які можливо передбачити. Автор висуває концепт етики відповідальності в політиці. Для Вебера, політичне покликання потребує уваги до фактів та наслідків дій – а не віри в абстрактні принципи.

Практичний характер, орієнтації на об'єктивні результати обумовлює особливу актуальність етики відповідальності в рамках політичної діяльності. Дискурс про політичну відповідальність довгий час продовжував розвиватися в європейському контексті саме як урядова відповідальність. В зв'язку з активною демократизацією світу межі політичної відповідальності розширились. Виходячи з цього, кожне рішення суб'єкта, наділеного політичною владою, абсолютно вільно піддається громадській оцінці і є підставою для відповідальності. Г. Йонас, зазначав, що в сучасному світі влада «над» перетворилася у владу «для», чим спровокувала розвиток проблеми політичної відповідальності [3, с. 177]. Зміна представників держави перестала мати відбиток революційності і набула характеру невід'ємної складової сучасного політичного життя. Найважливішою категорією стала «довіра», що являє собою певний зв'язок між народом та владою, а поряд з процедурами (наприклад, виборами або реалізацією представницькими органами своїх «контрольних» повноважень) саме громадська думка, сформована через засоби масової інформації, стало джерелом «зворотного зв'язку» з політиками. Політик, що втратив довіру суспільства в сучасному світі, приречений.

Слід підкреслити, що політична відповідальність – це насамперед відповідальність політичного діяча (групи). Політик, як публічна особа, має своїм обов'язком приймати рішення та здійснювати вчинки від імені суспільства. Така діяльність змушує політичного актора відмовитись від власних інтересів и чинити на благо свого народу. Але, на жаль, політична реальність демонструє нам багато прикладів, де політик прикриваючись суспільно значущими намірами направляє свої дії на здобуття приватної користі. Саме на ґрунті такого протиріччя виникла проблема «брудних рук». Навіть якщо політик є морально свідомою особистістю і не бажає чинити всупереч загальноприйнятим нормам, в умовах сучасного політичного простору він не зможе відмовитись від прийняття рішень, що будуть суперечити моралі. Саме тому, так звана проблема «забруднення рук» є беззаперечною. Не зважаючи на це, кожен політик демократичного світу знаходиться під постійним контролем суспільства, тому несе на собі тягар відповідальності за кожную помилку здійснену під час своєї роботи. Важливо

розуміти відмінність особистої відповідальності та політичної. В зв'язку з тим що політика є публічною сферою, неморальні вчинки в особистому житті політичного суб'єкта також засуджуються суспільством і діяч навіть може нести покарання. Наприклад, конфлікти в сім'ї чи політичні зради можуть мати великий резонанс в суспільстві, тим самим підриваючи довіру до політика і вимагаючи відповідальності перед народ за особисті помилки. Але, варто зазначити, що така проблема не буде компетенцією політичної відповідальності. На противагу їй, прийняття політичних рішень, що мають негативні наслідки на загальнодержавному рівні та скоєння незаконних дій будуть предметом політичної відповідальності. Саме тому, досліджуючи данну проблему важливо розмежовувати політичну та особисту відповідальність.

Як вже було зазначено, політична відповідальність проявляється у вигляді моральної відповідальності та в крайніх ситуаціях стає проблемою юридичної відповідальності. В останньому випадку вона має спиратися на закон, та більшою мірою є негативною. Політично-правова відповідальність пов'язана з наслідками за правопорушення та несе за собою юридичне покарання. Юридичні норми мають великий вплив на політичне життя, але створюючи ці обмеження, вони все одно не можуть піднятися над політикою. На жаль, сучасний політичний суб'єкт має вплив на зміни в законі та в деяких випадках може відхилятися від юридичної відповідальності.

На противагу політично-правовій відповідальності, морально-політична відповідальність виступає позитивною і пов'язана з ціннісно-нормативною базою політичного діяча та суспільства в цілому. Її регулятором виступає не закон, а етичні норми і як наслідок суспільний осуд. Т. Аболіна запропонувала тлумачити політична етика як кодифіковану політичну мораль, «раціоналізований шар культури», котрий зумовлює сутнісну природу моральних зобов'язань; як професійну етику осіб і груп, які займаються політикою; як науку про політичну мораль, яка існує у формі політико-етичних вчень і доктрин. [1, с. 7]. Специфіка морально-політичної відповідальності полягає в тому, що вона не має чіткого інституціонального характеру, є гнучкою та пов'язана з особистою моральною свідомістю політичного діяча. Г. Йонас у своїй праці «Принцип відповідальності» порівнює відповідальність політика з відповідальністю батьків, знаходячи загальне в «тотальності» їх відповідальності. Тим самим, мається на увазі, що вищевказані види відповідальності охоплюють собою все буття їх об'єктів, всі їхні сторони – від існування до вищих інтересів. Державний діяч на час свого знаходження при владі в повному розумінні слова несе відповідальність за всю сукупність життя суспільства, тобто, за так зване суспільне благо [3, с. 185, 186].

Політична відповідальність пов'язана, на нашу думку, не з легітимністю влади, а з критерієм довіри, що найкращім чином демонструє нам

загострення проблеми відповідальності в сучасному демократичному світі. Ми можемо констатувати, що на сьогоднішній день довіра до політичних діячів знаходиться в кризовому стані. Одже, в зв'язку з тим що політична мораль є достить специфічною сферою і ми не можемо контролювати її в повній мірі, з'являється потреба інституціоналізації мораль. Прикладна етика пропонує застосовувати кодекси державних службовців для контролю виконання норм та принципів політичної діяльності. Етика державного службовця – це система норм та правил поведінки державно-службових відносин, які належать даному суспільству і є нормами загальнолюдської моралі. Одже, етичний кодекс має бути розроблений в межах окремих держав, з акцентами саме на ті норми та цінності, що є важливими для існуючої культури та моралі. Кодекси створюють можливість контролювати виконання норм та вимагають від політичного діяча моральної відповідальності перед суспільством.

Отже, політична відповідальність виступає автономним видом відповідальності, що стосується специфічної публічно-політичної сфери, та використовує правові та моральні механізми. Данна проблема стала актуальною з розвитком демократичної моделі правління. Політична відповідальність притамана лише вузькій професійній галузі і застосована лише по відношенню до політичного суб'єкта, яким може виступати один індивід або група. Політичний діяч, як представник народу має володіти високим рівнем моральних цінностей та приймати відповідальність як морально-психічну характеристику, а не лише як зовнішній примус. В зв'язку з тим що політика є відкритою діяльністю, вона піддається контролю з боку моралі. Завдяки розвитку медіа суспільство отримує більше важелів впливу на політичний процес. Політик має відповідати за наслідки своїх дій та рішень перед громадянами. Лише відповідальна політика може повернути довіру людей, яка зараз знаходиться в кризовому стані.

Література

1. Аболіна Т. Етос і мораль у сучасному світі / Т. Аболіна, А. Єрмоленко, О. Кисельова [та ін.]. ПАРАПАН, 2004. – 200 с.
2. Малкіна Г.М. Про поняття інституту політичної відповідальності / Г.М. Малкіна // Політологічний вісник: зб. наук. праць. – К. – 2009. – Вип. 44. – С.169-177.
3. Йонас Г. Принцип ответственности. Опыт этики для технологической цивилизации. / Г. Йонас – М.: Айрис-пресс, 2004. – 480с.

СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ СВОБОД У СУЧАСНІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

Дослідження сутності політичної свободи належить до актуальних проблем. Адже людська свобода – єдиний універсальний індикатор визначення стану, рівня розвитку, а головне – ефективності функціонування всієї системи суспільно-політичних відносин, влади, дії політичних інститутів, різноманітних норм, законів, функціональної придатності політичної системи, громадянських основ буття.

Проблема політичної свободи в сучасній політичній науці України досліджується (безпосередньо чи дотично) у низці контекстів залежно від сфери, напряду чи предмета зацікавленості.

У зв'язку з цим у сучасній українській політичній науці з'явилася низка глибоких та цілком оригінальних досліджень, котрі зосереджуються на аналізі методологічних засад системи знань, що дають можливість звертатися до системного визначення місця та ролі людини в сучасних складних трансформаціях. Помітний внесок науковців котрі розглядають політичну історію України й історію вітчизняної політичної науки зробили М. Кармазіна, А. Круглашов, Ф. Кирилюк, Ю. Левенець, О. Солтовський, Я. Турчин, П. Шляхтун. Економічні, етнополітичні, соціальні, інституційні, виборчі, громадянські свободи у контексті демократично-правової держави вивчають, зокрема вітчизняні науковці Т. Андрющенко, В. Бебик, В. Бурдяк, І. Варзар, В. Горбантенко, В. Денисенко, Г. Кутц, М. Лендшел, М. Михальченко, С. Наумкіна, Н. Ротар, А. Сіленко, Л. Смола, Л. Ярова.

Саме до таких праць належить монографія Ю. Левенця «Теоретико-методологічні засади української суспільно-політичної думки: проблеми становлення та розвитку (друга половина ХІХ – початку ХХ століття)» [1]. Автор аналізує методологічні основи визначення політико-історичних особливостей розвитку України та способи осмислення історії, використовуючи контексти: ідеологічні чинники політичної боротьби за свободу та незалежність; концептуальні особливості характеристик, форм і методів боротьби за свободу («генетичний метод» М. Грушевського й «вольовий націоналізм» Д. Донцова); морально-етичний дискурс в історії вітчизняної політичної думки (антропологічний аспект).

Самі способи, умови, технології та принципи формування свободи в її індивідуальних і колективістських вимірах простежуємо у наукових розвідках В. Денисенка [2–6]. Свої моделі ментальних, культурних, правових, економічних основ політичних свобод Ю. Левенець та В. Денисенко вибудовують під різними кутами візій. Перший переважно

акцентує на історичних умовах становлення політичної системи, політичних відносин, а отже, і форм свободи в Україні; другий формує модель специфічності становлення буржуазних форм свободи в Європі XVI–XIX ст.

У Новий час, справедливо зауважує В. Денисенко, ці погляди репрезентувалися теоретиками суспільного договору та природних прав людини. І зовсім не утопічною виявилася така достатньо раціональна й прогресивна система теорій, адже з цього часу починає відлік алгоритм буржуазного суспільства: «Держава для людини, а не людина для держави». Така формула перетворюється на основу нового алгоритму свободи – як «свободи для людини», а не як «свободи від чужого». Отже, держава стала іманентною самій суті людини, але рівноцінно ж (чи, може, й більше) вона трансцендентна цій сутності людського буття. Це дає змогу навіть політичні свободи наповнити змістом людського буття, а не мертвими схемами політичних інститутів та відчужених владних відносин. Автор зауважує (і з ним не можна не погодитися), що така трансцендентність держави не перекреслює і не заперечує сутнісних ознак особи в ній, а навпаки, утверджує їх [5, с.116].

Найважливіше, з нашого погляду, в працях цього вченого те, що всі форми свободи він розглядає, використовуючи теорії лібералізму. Так, це насправді генетично правильно, хоча лібералізм як ідеологія та політична теорія в історії має декілька етапів суттєвої трансформації.

Також вважаємо за необхідне звернутися до наукової розвідки Г. Куц, яка аналізує трансформаційні процеси політичних теорій лібералізму [7]. У науковій праці здебільшого визначено основні відмінності між проблематикою класичного та сучасного лібералізму, але недостатньо висвітлено відмінності між проблематикою змісту, форм і детермінант трансформацій людської свободи загалом та політичної зокрема. Хоча значущою стає аргументація, що класична ліберальна теорія та неолібералізм акцентують на різних аспектах кореляції лібералізму з демократією. У неоліберальній теорії індивідуальна свобода часто прирівнюється до свободи корпоративної. Таке зміщення пріоритетів загрожує майбутньому демократії, оскільки неоліберали не здатні сприймати правління за принципом більшості, натомість вони готові віддати владу певній групі експертів.

Заслуговує на увагу колективна монографія українських науковців Л. Губерського, В. Андрущенка та М. Михальченка «Культура. Ідеологія. Особистість» [8]. Автори досліджують функціональні й генетичні основи людської свободи та культурно-історичні форми її репрезентації. Чільне місце посідає аналіз предметного поля культури, яке у кожній історичній та політичній системі стає не лише тлом, на котрому людина може задано творити себе, а й є особливою матрицею, що у кожній точці буття формує сенс людської діяльності, поступу через способи, умови здійснення свободи. Саме вона задає і сенс життю, і вектори, і зміст, і характер культурного та духовного, в тому числі й ідеологічного, прогресування.

Зроблено висновок, що проблема політичної свободи в сучасній політичній науці України досліджується (безпосередньо чи дотично) у низці контекстів залежно від сфери, напряму чи предмета зацікавленості. Загалом ці візії можемо класифікувати у такий спосіб:

- пошуки оптимальних методологічних основ дослідження проблеми свободи;
- вивчення теоретичних концептів свободи і вітчизняних, і зарубіжних авторів;
- антропологічні визначення свободи;
- історичні форми та шляхи реалізації людських свобод;
- місце і пріоритети політичних форм свободи у співвідношенні з економічними, соціальними, культурними, національними тощо;
- інституційні й процесійні основи здійснення політичних форм свободи;
- соціальні, правові й управлінські чинники регулювання форм політичної свободи у транзитних суспільствах;
- питання людської свободи в контексті культурно-цивілізаційних суперечностей;
- проблеми загроз нинішнім формам свободи, пов'язані зі складними глобалізаційними, економічними, ресурсними, етнічними, релігійними та іншими чинниками.

Загалом аналіз джерел дає підстави стверджувати, що на сучасному етапі розвитку політичної науки в Україні проблема антропологічних та інституційних вимірів політичних свобод потребує детальнішого дослідження і на рівні методологічної форми системного осмислення, і на рівні практичного осягнення.

Література

1. Левенець Ю. Теоретико-методологічні засади української суспільно-політичної думки: проблеми становлення та розвитку (друга половина XIX – початок XX століття) / Ю. Левенець. – К. : СтилоС, 2001. – 585 с.
2. Денисенко В. М. Аксіологія динаміки політичних процесів / В. М. Денисенко, В. Й. Климончук. – Львів: Простір-М, 2005. – 245 с.
3. Денисенко В. М. Дискурс свободи : утопія та реальність вибору / В.М. Денисенко, В.Й. Климончук, Ю.О. Привалов. – Львів : Астролябія, 2007. – 212 с.
4. Денисенко В. М. Проблема свободи людини: конотації у філософських теоріях Нового часу / В. М. Денисенко // Соціогуманітарні проблеми людини. – 2010. – № 4. – С. 115–129.
5. Денисенко В. М. Проблеми раціоналізму та ірраціоналізму в політичних теоріях Нового часу європейської історії / В.М. Денисенко. – Львів: ПАІС, 1997. – 274 с.
6. Денисенко В. Реформування інституційної системи політичних відносин та влади в державах транзитного характеру (на прикладі України) /

В. М. Денисенко // Вісник Львівського університету. Філософські науки. – 2008. – Вип. 11. – С. 150–159.

7. Куц Г. М. Ліберальні трансформації політичного простору / Г. М. Куц. – Х.: Апостроф, 2011. – 300 с.

8. Губерський Л. Культура. Ідеологія. Особистість: методолог.-світоглядний аналіз / Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко. – К.: Знання України, 2002. – 580 с.

Лакішик Д.М.

*старший науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень
ДУ «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України»*

СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ США В СФЕРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

Роль США у системі забезпечення безпеки глобального міжнародного простору важко переоцінити. Разом з тим все частіше постає питання щодо ступеню узгодженості стратегій національної безпеки Америки з вимогами міжнародної безпеки. З одного боку, зміщення акценту на гуманітарні цінності зробило логічнішим застосування сучасних силових заходів при вирішенні таких проблем як розповсюдження ЗМЗ чи геноцид. З іншого – практика американських дій на Близькому Сході та у Центральній Азії продемонструвала й межі ведення силової політики шляхом використання високих технологій в рамках використання традиційних структур та стратегій.

За нової ситуації ключовим напрямком стратегічних пріоритетів стала розробка стратегій, що охоплювали поняття «нові виклики» національній безпеці. На перше місце вийшли такі загрози як тероризм, регіональна нестабільність, неконтрольовані потоки зброї та наркотрафік, мережі транснаціональної злочинності та нелегальна міграція, етнічні конфлікти та політичні режими, де відбувається порушення прав людини, зростання попиту на ресурси, природничі катастрофи та екологічні небезпеки. Оновлення комплексу стратегічних загроз спричинило модернізацію американських підходів до забезпечення безпеки та оборони. При цьому проблематика безпеки позбулася власного традиційного суто військового змісту. Відтепер йдеться про суспільну, соціетальну, особистісну безпеку, чому відповідає й вельми популярний концепт «м'якої сили» [1, р. 87-102].

У даному вимірі варто зазначити, що у порівнянні з іншими націями, американцям дуже важливо відчувати себе захищеними у двох принципових вимірах: політичному та у сенсі буття. Саме це відчуття означає бути складовою американського соціуму. Тож не дивно, що завдання захисту таких підвалин існування спонукає американське керівництво дотримуватись стратегій, які передбачають політичне лідерство США у системі міжнародних

взаємодій. У вимірі ведення бойових дій унікальність американської моделі втілена у структурній побудові родів військ – наземні сили, авіація, морські сили, берегова гвардія. З особливими системами логістики та комунікації, які полегшують дію військових служб на рівні глобального театру подій. Типово американський стиль сприйняття загроз передбачає віддаленість останніх від континенту. Джерела національної небезпеки мають базуватись виключно зовні території США, де їх слід перехопити та здолати. У цілому це пояснює факт особливого бачення американцями військового інструменту, як інструменту міжнародної політики. Саме такий інструмент відповідає принциповій меті додання будь-якою ціною спрямованої проти США загрози з одного боку і не базується на масовій мобілізації самих американців з іншого. Особливе геополітичне сприйняття пояснює також необхідність відчувати забезпечення національного захисту через ефективність роботи політико-мілітарних інститутів.

Не дивно, що за доби глобалізації, із розширенням трактування предмета безпеки, в Америці відбулася й транспозиція оновленого стратегічного бачення та прикладного стратегічного планування на глобальний міжнародний простір. Поряд із тим американські експерти опрацьовували альтернативи перспективі «взаємного гарантованого знищення», які припускали активну практику силових акцій в регіональних конфліктах. Факт оновлення пріоритетів у кореляції з завданнями певного історичного періоду регулярно презентувала чергова «Стратегія національної безпеки США» [2]. Поміж найбільш резонансних концептів останнього періоду «нового інтервенціонізму» – концепція «гуманітарних інтервенцій» та концепція «кризового реагування». Слід зауважити, що після подій 11 вересня 2001 року на деякий час в американській стратегічній думці утвердилася концепція «транснаціональної війни» та відбулося переосмислення концепцій на кшталт «держав, що не відбулися» і «державного будівництва». У прикладному вимірі стратегій принципове місце зайняла доктрина «зміни режимів». Зокрема, вже у 1997 р. «Національна військова стратегія» зафіксувала перехід до концепції «глобальних спільних операцій» з акцентом на взаємодії всіх родів військ шляхом використання новітніх інформаційно-космічних комунікацій, а спеціальні огляди Пентагону під назвою «Єдина перспектива-2020» де-факто пріоритетом визначили створення надсучасних аерокосмічних підрозділів [3]. У 2004 р. міністерством оборони США була представлена доктрина «бойових розвідувальних операцій», яка передбачала знищення терористичних мереж, таборів і підприємств з виробництва ЗМЗ [4].

Разом з тим у Білому домі розуміють, що ера дифузії влади у глобальному середовищі потребує нового типу стратегічного лідерства. З операціональних позицій останній відбиває п'ять стратегічних пріоритетів. У загальному йдеться про наступні загальні виміри: протидія тероризму, ядерне нерозповсюдження, зміна клімату і нафтова залежність.

У регіональному розрізі про Середній Схід (з акцентом на інтегрованій регіональній стратегії, дипломатичній відбудові Іраку, стримуванні Ірану, підтримці мирного процесу Ізраїль-Палестина), Східну Азію (з акцентом на розвитку зростаючих Китаю та Індії, відкритості азійських ринків і політичної еволюції регіону, підтримці союзників). Слід зазначити, що у доктринальній кореляції першість зберігає доктрина стратегічного лідерства.

5 січня 2012 р. президент США Б. Обама презентував нову концепцію оборонної політики США. В документі аргументується необхідність скорочення втрат та окреслюються основні завдання, які належить узяти на себе американським військам в наступному десятилітті. У цьому документі зафіксовано десять основних завдань, які передбачається втілювати у життя силами США протягом наступних десяти років: контртероризм і війна з нерегулярними озброєними формуваннями; відбиття і злам агресії; планована атака проти анти-доступу/і використання противником певних районів; протидія розповсюдженню зброї масового ураження; ефективна дія в кіберпросторі і космосі; підтримання надійних, безпечних та ефективних ядерних засобів залякування; захист національного простору і надання підтримки цивільним властям; постійна «стримуюча» присутність; збереження порядку і придушення внутрішніх заворушень; проведення гуманітарних операцій, надання допомоги при масових лихах, включаючи й інші операції [5].

Ядерне стримування залишається центральним елементом в устрої військової системи, навіть за скорочення озброєнь протиракетна оборона доповнює, але не замінить стримування. У документі лунає заклик до продовження зусиль по боротьбі з розповсюдженням ядерної, біологічної та хімічної зброї, а також забезпечувати як безпеку Ізраїлю так і країн Перської затоки. Іран тут виступає головною загрозою, який важливо стримувати від спроб дестабілізувати ситуацію в регіоні. Пріоритетом США в європейському напрямку є те, що НАТО залишається в основному особливим традиційним партнером, що відіграє роль «помножувача сили». Росія, тим часом, відзначена як важливий партнер, але складний, з яким Америка повинна продовжувати працювати. В Африці і Латинській Америці, рекомендований метод розвитку інноваційних партнерств (перш за все інформаційного), недорогий, але ефективний [5].

Варто зазначити, що світові витрати на оборону в абсолютному вираженні продовжують збільшуватися, але військова потужність у світовій політиці поступово трансформується – силовий інструмент досягнення політичних цілей перетворюється на потенціал силових можливостей, що створює самим фактом свого існування необхідні, хоча й недостатні для цього умови.

У США військові витрати підпорядковані загальній тенденції зниження їх частки від ВВП, але мають певну специфіку. В першу чергу це пов'язано з прагненням США зберегти свою глобальну перевагу. Такий курс був

характерний для Америки і в 1990-х рр. Але найбільш інтенсивно він реалізовувався адміністрацією Дж. Буша, яка використала як привід необхідність боротьби з міжнародним тероризмом. Так, якщо при адміністрації Б. Клінтона витрати на оборону збільшилися на 8%, то за його наступника за аналогічний період – на 71%. В абсолютному вираженні військові бюджети зросли з 294 млрд. дол. у 2000 р. до 690 млрд. дол. у 2009 р. На США в 2005 р. припадало 46% від загальних світових військових витрат. Одночасно частка витрат від ВВП на оборону зросла всього на 1% – з 3 до 4, що пояснюється зростанням ВВП. Всупереч кризі, в 2010 р. відбулося подальше зростання військового бюджету, хоча адміністрація Б. Обами припускає можливість скоротити їх до 2014 р. на 10% [6].

Отже, мета збереження глобальної військової переваги залишається для Вашингтона незмінною константою, але шляхи її досягнення змінюються. Еволюція стратегічних підходів США в сфері безпеки та оборони позначена фактом стратегічних переорієнтацій та реалістичною кореляцією між доступними ресурсами і вимогами безпеки, але константою її змісту залишається курс на збереження стратегічного лідерства Вашингтона у всіх сферах політики безпеки та оборони, здатності діяти щодо широкого спектру загроз і потенційних ризиків.

Література

1. Paris R. Human Security: Paradigm Shift or Hot Air? / R. Paris // International Security. – 2001. – Vol. 26, № 2. – P. 87-102.
2. National Security Strategy of the United States. August 1991 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fas.org/man/docs/918015-nss.htm>
3. Joint Vision-2010. America's Military: Preparing for Tomorrow. – 39 p.; Joint Vision-2020. America's Military: Preparing for Tomorrow. – 40 p.
4. National Strategy for Combating Terrorism. – September 2006. – 28 p.
5. Sustaining U.S. Global Leadership: Priorities for 21st Century Defense. – Washington, D.C.: Department of Defense, 2012. – 16 p.
6. Золотарёв П.С. Глобальное измерение войны Новые подходы в XXI веке [Електронний ресурс] / П.С. Золотарёв // Россия в глобальной политике. – 2010. – № 1. – Январь/Февраль. – Режим доступу: http://www.globalaffairs.ru/number/n_14561

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Сучасний розвиток етнополітичної ситуації в Україні характеризується підвищенням ролі національного чинника та зростанням національної свідомості етнічних груп у суспільно – політичному житті країни. У зв'язку з цим етнонаціональний розвиток українського суспільства потребує адекватного забезпечення політичними засобами і механізмами. Першочерговою потребою є прийняття цілісного політико-правового документа, який би окреслив стратегію розвитку усіх суб'єктів етнонаціональних відносин в Україні. Створення та реалізація ефективної системи тактико-стратегічних заходів, спрямованих на задоволення потреб усіх компонентів етнонаціональної структури українського суспільства, є вагомим чинником у творенні політично стабільної, демократичної та соціально-правової держави. Питання етнонаціональної політики активно вивчаються та прогнозуються широким колом українських суспільствознавців. Проте, незважаючи на таку різноманітність досліджень, здійснених науковцями, черговій спробі нормативно-правового закріплення етнонаціональної політики приділено недостатньо уваги. Так, чи не єдиною спробою аналізу проекту закону «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України» [1, с. 16]. Однак Концепція і надалі потребує обговорення актуальних питань формування етнонаціональної української політики та вироблення пропозицій та зауважень щодо тексту проекту закону «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України».

Метою державної етнонаціональної політики є сприяння загальнонаціональній консолідації українського народу. Це дуже позитивний аспект Концепції, адже в основі етнонаціональної політики лежить формування громадянської (політичної) нації. Приклад демократичних країн зі складною структурою культурних відмінностей показує, що навіть найліберальніші держави не лише дбають про права меншин, а й займаються політикою національного будівництва, формуванням культурного ядра політичної нації, включно з підтримкою та закріпленням єдиної офіційної мови, творенням та поширенням національних міфів та символів як складової процесу формування політичної нації та загальнонаціональної ідентичності [2, с. 39].

Другий розділ визначає основні принципи державної етнонаціональної політики. Однак серед 11 пунктів власне етнонаціональної політики стосуються лише 6. Інші принципи дублюють положення Конституції. Дублювання постулатів національного законодавства у Концепції державної

національної політики професор К. Вітман вважає недоцільним. Оскільки вони вже і без того діють. Такі недоліки, вказує вчений, говорять про недосконалість структури Концепції та нелогічність її окремих положень [1, с. 19]. Державна мова в Концепції постає як чинник соціальної єдності, консолідації українського народу. Окремо окреслено напрям етнонаціональної політики у вивченні державної мови національними меншинами України. Адже недостатнє володіння українською мовою є нагальною суспільно-політичною проблемою меншин, саме вона стає перешкодою в отриманні вищої освіти в Україні, не сприяє отриманню ними висококваліфікованої роботи, а отже, і досягненню престижних соціальних позицій у суспільстві. Поряд з цим Концепція впроваджує збалансовані та демократичні напрями державної етнонаціональної політики щодо збереження та розвитку мов національних меншин.

Одним із складових механізмів реалізації державної етнонаціональної політики Концепція називає діяльність Ради з питань етнонаціональної політики при Президентові України як консультативно-дорадчого органу, що сприяє налагодженню діалогу між органами державної влади і об'єднаннями громадян, утвореними за національною ознакою, підвищенню їх ролі у процесі прийняття управлінських рішень щодо розвитку своєї етнічної, культурної, мовної самобутності. Проте Указом Президента України від 2 квітня 2010 р. цей консультативно-дорадчий орган був ліквідований. Основним завданням Ради, відповідно до її Положення, стало розроблення пропозицій щодо сприяння формуванню та реалізації державної етнонаціональної політики, спрямованої на збереження громадянської злагоди в суспільстві, гармонізацію міжнаціональних відносин, консолідацію та розвиток української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також щодо розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин України [3]. Отже, Рада зосереджувала діяльність на розробленні концепції етнонаціональної політики, моніторингу і експертній оцінці стану справ у етнонаціональній сфері, розробленні комплексних міжвідомчих програм і експертизі окремих законопроектів у цій галузі. Залишається сподіватись, що з ліквідацією Ради з питань етнонаціональної політики не припиниться розроблення та удосконалення правових регуляторів етнонаціональної сфери. Так, за результатами зустрічей з керівництвом Ради Європи, Глава держави дав Урядові низку доручень, серед яких: підготувати на розгляд Верховної Ради законопроект «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України» та нову редакцію закону України «Про національні меншини в Україні» з обов'язковим урахуванням висновків Венеціанської комісії та відповідно до Рамкової конвенції Ради Європи закон «Про захист національних меншин».

Загалом можна стверджувати, що у змісті останнього законопроекту «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України» враховано критику попередніх проектів Концепцій та сучасні наукові, політичні

погляди в сфері етнонаціональної політики. Однак Концепція не запроваджує визначення термінів вітчизняного законодавства, що регулюватимуть етнонаціональні відносини. Більше того, Концепція залишає поза увагою інші суб'єкти етнонаціональних відносин, окрім нації та національних меншин. Величезним позитивом Концепції є те, що в ній враховано вимоги демократичних норм, які оберігають права більшості, так само, як і права меншин, забезпечують формування єдиної політичної української нації. Пошук ефективних шляхів консолідації усього суспільства та нових підходів до розвитку і зміцнення сучасної української політичної нації може стати предметом подальших наукових досліджень.

Література

1. Вітман К. Державна етнонаціональна політика України: чергова спроба концептуалізації / К. Вітман // Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. – Одеса, 2009. – Вип. 36. – С. 15–26.
2. Колодій А. Культурний плюралізм і етнонаціональна політика / А. Колодій // Україна: подолання розбіжностей – розвиток особливостей. – К., 2007. – Вип. 4. – С. 34–51.
3. Про Положення про Раду з питань етнонаціональної політики: Указ Президента України від 18.07.2006 р. № 625/2006. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/4734.html>.

Малиха М.І.

аспірант

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ФРАНЦІЯ ТА НІМЕЧЧИНА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: МІГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ

Активізація глобалізаційних процесів та їхнє проникнення у всі сфери суспільного життя робить очевидним той факт, що сьогодні зовнішня політика держави та її міжнародний вектор багато в чому визначають її спроможність позиціонувати себе на світовій арені як сильну країну.

Глобалізація є продуктом людської цивілізації, певним етапом її розвитку, коли державні кордони окремих країн стали затісними для розвитку їх національних економік, а переплетіння економічних зв'язків між економічними суб'єктами різної національної приналежності призвело до утворення глобальних (світових) ринків і виявило високий ступінь взаємної політичної та економічної залежності багатьох країн.

Франція та Німеччина є рушійними силами у процесах політичної інтеграції, що покладає на них ряд додаткових зобов'язань, адже політична

інтеграція вимагає кардинально іншого підходу, аніж економічна: тоді як економічне зближення в його початковій формі може здійснюватися «знизу вгору», тобто шляхом зростання обмінів завдяки ліквідації бар'єрів, то політична інтеграція потребує політичної волі і спільних зусиль керівництва країн, спрямованих на легітимізацію даного процесу. Це пояснюється в першу чергу тим, що політична інтеграція впливає безпосередньо на політичну ідентичність держав-членів. Саме тому характер узгодження позицій між державами-членами відіграє вагомую роль в ході просування політичної інтеграції, незалежно від компетенції діючих євроінтеграційних інститутів.

Отже, на сучасному етапі розвитку європейської цивілізації, коли мова йде саме про питання європейської інтеграції, перші країни, які згадуються, це Франція та Німеччина. Вони є локомотивом даної інтеграції, важелями фінансової стабільності та країнами, яким належить фінальний голос у прийнятті більшості важливих рішень. Такі повноваження відкривають ряд можливостей, проте й несуть в собі численні загрози.

Сьогодні Франція та Німеччина відчують на собі так званий тягар першості – будучи фінансовими гарантами стабільності, вони стикаються з рядом проблем всередині своїх країн. Це, в першу чергу, проблеми імміграції, загрози цілісності національного суверенітету та спроможності і надалі залишатися стрижнем Європейського Союзу. Незважаючи на це, на нашу думку, такі процеси є закономірними, адже великі можливості пов'язані з великою відповідальністю та водночас загрозами, які без сумніву виникають, якщо рішення однієї чи, в нашому випадку, двох країн, впливають на долю цілого союзу держав.

В умовах широкого спектру можливостей, які несе в собі глобалізація, на даному етапі розвитку дедалі частіше провідні європейські держави висловлюють занепокоєння щодо стирання граней національної ідентичності, особливо з посиленням процесів світової міграції – змішування різних національностей та прагнення мирного співжиття протилежних культур та світоглядів на території однієї країни призвело до необхідності збереження власної самобутності в умовах цивілізованого мультикультурного розвитку.

Поняття ідентичність, що в останні десятиріччя увійшло до наукового обігу й публіцистичної літератури, сприймається як самоочевидне та інтуїтивно зрозуміле. «Майже всі люди задаються питанням, що у них спільного з іншими громадянами і чим вони відрізняються від інших» [4, с. 35–36].

Глобалізація, яка передбачає постійний міграційних рух, послаблює національні структури на всіх рівнях їх вияву: державному, етнічному, індивідуальному. Джерела визначення національної самобутності у глобалізованому світі стають хисткими, а сама ідентичність – мобільною і відкритою, значною мірою орієнтованою іншими етнокультурними й національними спільнотами. Маркери національної ідентичності,

насамперед, мова, релігія, державні інституції, розмиваються й не можуть виконувати функцію єдиного ідентифікатора [2, с. 12–13].

Світ стає більш відкритим, зростає соціальна мобільність, розширюються можливості нових контактів, з'являється нове коло спілкування, змінюються місця роботи й навчання, поширюються так звані громадянські шлюби, що здебільшого короткострокові, узаконюються шлюби сексуальних меншин. Усі ці явища, як і багато інших, докорінно трансформують протягом останніх двох десятиліть спосіб життя, формуючи нову реальність. Оволодіння новим соціально-культурним простором, засвоєння нових звичаїв і традицій, породжених інформаційною епохою, змінює ментальність та ідентичність людини, відбувається плюралізація останньої. Людина відчуває себе «як вдома» в будь-якому куточку земної кулі або ж відчуває абсолютну відчуженість від світу. Уособленням першого типу, на думку З. Баумана, є турист, а другого – вигнанець.

Високий динамізм сучасного життя, його індивідуалізація й гіперперсоналізація розривають національний і культурний контексти, посилюючи при цьому кризу ідентичності, ускладнюють набуття стабільної ідентичності в її традиційних уніфікованих формах і зумовлюють домінування мікроідентичностей. Більше того, З. Бауман, вважає, що старе значення ідентичності втратило в сучасному суспільстві свою твердість, визначеність та цілісність: «ідентичність здається лише на перший, зовнішній погляд фіксованою і твердою, але при розгляді з середини вона виявляється крихкою, вразливою і такою, яка постійно роздираються внутрішніми силами» [1, с. 92–93].

Останні події у Франції – криваві теракти через культурні та релігійні розбіжності – сколихнули увесь світ та наголосили на проблемі, яка перебуває в перманентному стані, а саме необхідність мирного співжиття протилежних культур та релігій в умовах сучасного глобального розвитку світу, який унеможливорює ізолюване існування різних національностей.

Після теракту в редакції французького журналу «Шарлі Ебдо», весь світ висловив занепокоєння з приводу власної міграційної політики. Активізувалися різні політичні сили, які виступають за посилення міграційного законодавства. Масові акції провів німецький рух PEGIDA (патріотичні європейці проти ісламізації Заходу), Ангела Меркель взяла участь у марші мусульман в Берліні, щоб підтвердити курс на повагу різних культур, яскраві заяви зробили лідери французького Національного фронту [3].

Будучи активним учасником глобалізаційних процесів, які передбачають зовнішні впливи, зокрема, міграційні, на внутрішньополітичні аспекти життя держав, Франція та Німеччина втрачають свою самобутність, адже першочерговими стають інтереси європейської спільноти, а не французької чи німецької нації. З'являється поняття «європейської ідентичності», яка підмінює національну ідентифікацію.

Сьогодні гостро відчувається загроза втрати національної ідентичності у Франції та Німеччині – масові потоки іммігрантів з країн з радикально іншим способом життя вимагають визнання прав сповідувати їхню релігію, дотримуватися відповідної культури, що створює конфлікт між традиціями французької та німецької держав і некорінними жителями даних країн. Важливо на даному етапі світового розвитку зберегти взаємну толерантність і вжити всіх необхідних заходів, щоб запобігти розгортанню національної, культурної, релігійної ворожнечі.

Література

1. Бауман З. Текущая современность / Зигмунт Бауман ; пер. с англ. ; под ред. Ю. В. Асочакова. – СПб. : Питер, 2008. – 240 с.
2. Козловець М. А. Національна ідентичність у контексті глобалізації: соціально-філософський аналіз : Автореф. дис. ... д-ра філософ. Наук : 09.00.03 / М. А. Козловець ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2010. – 29 с.
3. Смертельная болезнь Европы / Народный Корреспондент / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://nk.org.ua/mir/107918-smertelnaya-bolezn-evropy>
4. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Эрик Эриксон. – М. : Флинта , 2006. – 342 с.

Наумкіна С.М.

*доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського»*

РЕФОРМИ В СИСТЕМІ ВЛАДИ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ НА ШЛЯХУ ПОСТКОМУНІСТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

У сучасному світі реформи визнаються найкращим шляхом прогресивного розвитку суспільства. Усі реформи, незалежно від того, в яких умовах та країнах застосовуються, мають щонайменше два аспекти свого прояву – сутність реформ як специфічної форми перетворень суспільних відносин і технологія проведення реформ.

Суб'єктами управління реформою вважаються вищі органи державної влади (глава держави, парламент, уряд), а загальним об'єктом – система центральних та місцевих органів виконавчої влади, а також система органів місцевого самоврядування. Такий підхід використано, зокрема, у стратегіях політичних та адміністративно-управлінських реформ, що розроблялися протягом 1990-2000 рр. у низці країн Центральної та Східної Європи.

В контексті дослідження реформ необхідно зазначити, що їх загальний контекст, ідеологію визначають самі держави, однак, дуже суттєвим чинником, який безпосередньо впливає на контекст реформ, є «допомога» світових організацій. Проведення реформ завжди вимагає значних фінансових ресурсів, яких в новоутворених країнах не вистачало, отже, Світовий банк та міжнародний валютний банк активно втручався в державну політику країн Центральної та Східної Європи, пропонуючи їм свій варіант реформ.

У так званому Вашингтонському консенсусу (1989 р., доповідь американського економіста Дж. Вільямса «Що мав на увазі Вашингтон під реформою політики») – списку, що включав перелік з десяти рекомендацій з проведення реформ, зазначалися основні напрями : 1) фіскальна дисципліна; 2) пріоритети державних витрат; 3) податкова реформа; 4) фінансова лібералізація; 5) обмінний курс; 6) лібералізація зовнішньої торгівлі; 7) прямі іноземні інвестиції; 8) приватизація; 9) дерегулювання; 10) захист прав власності.

Використання пакету рекомендацій, передбачених Вашингтонським консенсусом, у країнах, які здійснювали посткомуністичну трансформацію, мало різні наслідки. Успішно вдалося провести неоліберальні реформи відповідно до рекомендацій Вашингтонського консенсусу в країнах Прибалтики, що забезпечило їм швидку інтеграцію в євроатлантичні структури: НАТО, ЄС.

У той же час причини невдалої трансформації в багатьох посткомуністичних країнах слід шукати як у хибності окремих положень Вашингтонського консенсусу, так і у цивілізаційній якості функціонуючих політичних та економічних інститутів і культурній якості політичних еліт.

До основних характеристик реформ в країнах ЦСЄ більшість авторів відносить зміну : – розуміння ролі держави щодо суспільства; – розуміння державного управління як надання послуг громадянам, що регулюються правовими актами; – децентралізацію та деконцентрацію державного управління; – збільшення державної підтримки приватного сектору в проходженні адміністративних процедур; – застосування нових методів управління; – створення нових механізмів контролю самоврядування і контролю громадян за діяльністю державних органів; – фіскальну децентралізацію, що фінансується з державного бюджету; – формування державного бюджету на основі пріоритетів та оцінки ефективності використання державних коштів; – розвиток інформаційних технологій у державному управлінні; – підвищення кваліфікації державних службовців; – формування нової культури поведінки державних службовців [1, с. 24].

Досвід проведення адміністративно-територіальних реформ в країнах ЦСЄ переконує в тому, що процес реформування є тривалим, охоплює різні напрямки державної діяльності та супроводжується формуванням нової нормативно-правової бази державного і муніципального управління на всіх рівнях влади на засадах єдиної законодавчої ідеології.

Метою реформ, незалежно від того, чи відбувається вона в державах з розвинутою демократією, чи в тих, що недавно встали на цей шлях, повинно бути підвищення ефективності надання послуг населенню шляхом передачі частини повноважень від органів державної влади до місцевого самоврядування.

Реформа може відбуватися як за ініціативою державної влади («згори»), так і з місцевих громад («знизу»). Досвід країн ЦСЄ свідчить, що більш успішно реформи здійснюються в другому випадку. Існує багато форм проведення реформ, елементи яких можуть бути використані лише з урахуванням можливостей, культурних традицій, регіональних особливостей, культурних традицій, регіональних особливостей кожної країни.

Ще одним висновком щодо досвіду країн ЦСЄ в адміністративно-територіальних реформах, є переконання в тому, що реформа має здійснюватися заради реформи, а не в ім'я вступу до ЄС. Цей процес є складним і потребує поміркованого підходу. Розроблення нового законодавства має передувати практичним крокам, адміністративна реформа – реформі територіального поділу, а будь-які дії мають здійснюватися лише тоді, коли будуть зрозумілими та прийнятними для більшості населення [Див. : 2].

Таким чином, у сучасних умовах розвиток форм і методів взаємодії систем державного управління і місцевого самоврядування з неурядовими організаціями та громадянами в процесах управління можна вважати органічно пов'язаним з перетворенням самих цих систем та системи влади загалом.

Література

1. Нагорний С. Адміністративно-територіальна реформа в країнах Вишеградської групи : висновки для України / С. Нагорний // Зовнішні справи. – 2011. – № 5-6. – С. 24-27.

2. Гнидюк Н. А. Розширення Європейського Союзу та досвід реформ країн ЦСЄ у контексті приєднання до ЄС : навч. посіб. / Н. А. Гнидюк, С. Ф. Федонюк ; за заг ред. : М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. – К. : Міленіум, 2009. – 353 с.

Омельченко В.Ю.

*кандидат філософських наук, асистент кафедри української філософії
та культури філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

**«КУЛЬТУРНІ ВІЙНИ»: ЗІТКНЕННЯ «КАРТИН СВІТУ» ЧУЖИХ
ЧИ ІНШИХ? ПОЛІТИКО-ПРАВОВА КУЛЬТУРА У КОНТЕКСТІ
АКТУАЛЬНИХ СМИСЛІВ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА Г. ГЕГЕЛЯ**

Мережі систем державного устрою, політичних інститутів, права так чи інакше віддзеркалюють смисли культури. Які в свою чергу формують певні «фрейми», себто рамкові конструкції культури мислення, культури сприйняття та культури переконань. Це звичайно не означає, що кожна із соціальних ланок пише свою історію ідентичностей, але безперечно, що зріз культурних нашарувань знаходиться десь на рівні несвідомого і передається у спадок наступним поколінням через звичаї та традиції. Пригадаємо Е.Гусерля, який називав таке непроблематичне, некритичне сприйняття культури, традицій, і разом з цим передсудів – станом «природної настанови», яку можна подолати засобом феноменологічної редукції. Якщо та чи інша держава будує свою «культурну картину» світу як локальну, гомогенну, себто ізольовану, то відповідно і сприйняття відмінного «культурного світу» завжди буде Чужим, і викликати лише реакцію захисту свого «регіонального культурного світу» усіма можливими засобами. За таких умов зовнішня політика держави зводиться до монологу абсолютних цінностей, що веде до замкненого кола боротьби з чужинцями, при чому такий рецидив боротьби нездоланний. Якщо ж ми будемо світ міжкультурних цінностей, то це означає що ми готові чути голос Інших, а не чужих «картин світу», тобто ми готові до діалогу «мовної гри» (мовою Л.Вітгенштайна), комунікації. Наша мета – досягнути «розуміння» (мовою Г.Гадамера), задля чого ми готові працювати над перекладом однієї культури на іншу, над діалогом культур, що є базовою умовою розумного співіснування з Іншими на засадах толерантності і взаємовизнання.

Мова консенсусу чи аргумент сили? Що переможе в сучасному світі? Таким дискусійним питанням ми розпочнемо виклад наших тез. Ф. Фукуяма у статті «Головування культури» [7] аргументовано довів, що до числа найбільш імовірних супротивників демократії сьогодення і майбутнього належать громадянське суспільство і культура, розвиток яких є взаємообумовленим. Ф. Фукуяма твердить, що демократія ґрунтується на чотирьох рівнях: 1. «ідеології» (нормативні переконання); 2. «інститутів» (конституції, система судочинства, партійна система, ринкові структури та політична боротьба за таку винагороду як легітимність); 3. «громадянського суспільства» (стихійно створені соціальні структури, що функціонують в межах політичних інститутів, але поза державою); 4. «культури» (від сім'ї до

релігії та моральних цінностей). Саме культура є індикатором поступу громадянського суспільства і від неї залежить ефективність функціонування демократичних інститутів в цілому. Звідси, цілком очевидно, що «конфлікт інтерпретацій» із яким доведеться зіштовхнутись ліберальній демократії виникне на рівнях громадянського суспільства і культури. Ф. Фукуяма цілком слушно вказує, що труднощі, що впливають на якість і безпеку життя у сучасних демократичних державах спричиняють соціальні і головню культурні відхилення від норми, які, за оцінкою дослідника, знаходяться поза межами можливостей інституційних рішень, тобто за межами державної політики [7]. Гострим і екзистенційно трагічним прикладом зіткнення «культурних цивілізацій» є питання етнічних конфліктів і міграції, що значно видозмінюють політичну карту ще донедавна традиційних устоїв демократії. І трансформують дискурс від цінностей міжкультурного плюралізму до радикалізму крайніх правих переконань. Така зміна політичних настроїв і електоральних вподобань на мові культури перекладається як реакційна відповідь агресії на агресію і все більше набуває рис «замореженого культурного конфлікту» сьогодення. Ф. Фукуяма зазначає, що хоча «фашизм, іслам, неობільшовізм» і не стануть глобальними ідеологіями, але нарощуватимуть свій потенціал у локально-регіональному вимірі [7].

Розвиваючи тему політичної культури варто зазначити, що поняття цінностей не є об'єктивною категорією, адже є певним своєрідним досвідом, що переживається їх носієм – конкретним суб'єктом. Звідси, очевидно, що жодна світоглядно-ціннісна модель не може набути граничної підстави свого обґрунтування, бути абсолютною, вичерпаною. Ми маємо зважати на те, що джерело цінностей складають не лише позитивні сенси, а й передсуди. Свідченням чого є вітчизняна історична картина, яка переобтяжена низкою радянських кліше, радянського символізму. Відповідно, еволюція цінностей має бути зумовлена не лише природним поступом, але й бути цілеспрямованою засадою соціогуманітарної стратегії розвитку сучасної України. Відповідно, лише звернення до історичних, культурних, історико-філософських, філософсько-правових архівів минулого дозволить досягти рівня «розуміння» (у сенсі філософської категорії) природи національної самосвідомості, критично переосмислити передсуди минулого і на основі цього сформулювати алгоритм національної ідеї, що відповідатиме запитим спільноти сьогодення.

Акцентуємо увагу на ролі культури та моралі в праві. Так, визначення права через культуру є досить поширеним, зокрема Г. Радбрух, «керуючись категоріями південно-західної німецької школи» тлумачив право як явище культури, у контексті онтології цінностей [6, с. 17]. У вітчизняному контексті можемо пригадати постать Б. Кістяківського [4], який вбачав причину правового нігілізму в занепаді культури, втраті ціннісних орієнтирів. Відповідно, поняття культурної ідентичності так чи інакше

домінує над спробами віднайти «визначення людини, незалежне від «образів людини» [2, с.34] або «культурно нейтральних» тез. У даному контексті звернемо увагу на розуміння І. Кантом моралі, яке зводиться до того, що остання має стати практикою. Про мораль не говорять, а втілюють у конкретній дії, пригадаймо імперативний присуд «категоричного імперативу» І. Канта: «вчиняй у відповідності із максимою, яка у той самий час може мати силу всезагального закону» [3, с. 134]. Саме у формі всезагальності набуває свого втілення свобода розумна, а не дика свобода. Право є «сукупністю умов, при яких свавілля однієї особи узгоджене із свавіллям іншого з точки зору всезагального закону свободи» [3, с. 139]. Право є диктатурою легітимної і універсальної всезагальності, яка разом із тим залишає місце і для свободи кожного.

В філософсько-правовій системі Г. Гегеля [1] стираються грані розподілу між правом і моралю, між правом і політикою. Г. Гегель будує свою систему розумного права трьох рівнів. На рівні абстрактного права (І) ідеться виключно про заборони, право набуває своєї визначеності через «не»: «не нашкодь», «не обмежуй» і. т.ін., свобода знаходить своє вираження в бутті через власність, договір. На рівні ж моральності (ІІ) ідеться про вчинок, критерієм якого є намір, попри це вони ще не набувають своєї всезагальності, а виявляють себе через питання: зумислу і провини, наміру і блага, добра і совісті. Що ж до третього рівня – моралі (ІІІ), лише тут розкривається уся повнота сутності та визначеності форми. Мораль і є ідеєю свободи, і набуває з необхідністю своєї реалізації в дійсності. Тобто, на даному рівні право є ідеєю і разом з тим дійсністю, досягається поєднання особливого із всезагальним, суб'єктивного із об'єктивним. Мораль є конкретною, тотальною у своїй змістовності, розумною та об'єктивною. Якщо на попередніх рівнях абстрактного права та моральності йшлося про суб'єктивний намір, переконання, то на рівні моралі ідеться про всезагальну дію закону через посередництво інституцій. Значення і суть моралі розкривається і набуває своєї реалізації на рівні: 1). сім'ї, 2). громадянського суспільства, 3). держави. Отже, на рівні абстрактного права право існує у вигляді заборон, «я маю право, інший – обов'язки», на рівні моральності – моє уявлення про благо має узгоджуватись із обов'язками і набувати значення об'єктивності. І лишень на рівні моралі «людина наділена і правом і обов'язками» [1, с.207]. У філософсько-правовому вченні Г.Гегеля держава є кінцевою метою розумної спільноти, де приватні інтереси підпорядковані принципам всезагальності. Звідси, з очевидністю можемо збагнути розуміння Г. Гегелем дійсності «як єдності всезагальності і особливості...» [1, с.305]. Однак, гіпотеза Г. Гегеля про те, що розумне стає дійсним, за оцінкою, Р. Циппеліуса немає сенсу. Р. Циппеліус як послідовний адепт ідей критичного раціоналізму К. Поппера вважає, що немає тієї граничної підстави або «практичного критерію», що дозволяє відрізнити «розумне» право від «випадкового», звідси, називає спробу Г. Гегеля примирити

розумне з дійсним «недоведеною метафізичною гіпотезою» [8, с. 103]. Держава тримається на двох основних положеннях: по-перше, на всезагальному значенні закону і, по-друге, на ефективному функціонуванні інституцій. Дані компоненти й утворюють правову систему та утверджують статус держави як правової, система права якої аж ніяк не залежить ані від волі правителя, ані від індульгенцій обраних. Так, поняття держави у філософсько-правовому вченні Г. Гегеля тотожне розумному ладу, де свавілля обраних обмежується правом, розчиненим у формі строгих приписів законів, а інституції (а не правитель) забезпечують об'єктивність, неупередженість, ефективність правової системи, себто розумної правової держави і є уособленням політико-правової культури. Поняття права держава не може ґрунтуватися на фундаменті санкцій, заборон, обмежень, а має засвідчити настільки зрілий рівень культури мислення, який здатен звести власні суб'єктивні нахили і переконання під ризик всезагальності. В такій здатності до «всезагальності мислення і є абсолютна цінність культури» [1, с. 83]. За оцінкою, К. Неволіна [5] (1806-1855) одного із засновників філософсько-правової школи в Університеті св. Володимира, адепта філософії права Г.Гегеля, останньому вдалося подолати лакуну між правом і політикою та вирішувати засобом права усі питання політики, адже лише право є первинною і необхідною мовою як внутрішньої, так і зовнішньої політики.

Функціонування державних інституцій тримається на дієвості соціальних цінностей, що не лише віддзеркалюються у переконаннях її носіїв, але й відтворюються у їх щоденних практиках. До числа базових соціальних цінностей належить: **свобода**, межі якої обумовлені «категоричним імперативом» і унеможливлюють свавілля обраних, **відповідальність**, а також **права – обов'язки**, які і започатковують діалог довіри та сприяють якісному поступу політичної культури.

Література

1. Гегель Г.В.Ф. Философия права [Текст] / Г. Гегель. – Пер. с нем.: Ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсисянц. – М.: Мысль, 1990. – 524 с. – (Филос. наследие).
2. Гьоффе О. Трансцендентальний обмін – фігура легітимації прав людини? [Текст] / О. Гьоффе // Філософія прав людини. За ред. Ш. Гюсепата та Г. Ломана; Пер. з нім. О. Юдіна та Л.Дорінчевої. – К.: Ніка-Центр, 2008. – С. 32-47.
3. Кант И. Метафизика нравов в двух частях [Текст] / И. Кант // Сочинения в шести томах – Т.4. – Ч.2. – М.: Мысль, 1965. – С. 107-438.
4. Кістяківський Б. Вибране [Текст] / Б. Кістяківський. – Бібліотека часопису «Філософська і соціологічна думка». – К.: Абрис, 1996. – 512 с. – серія «Українські мислителі».

5. Неволін К. Енциклопедія законодавства [Текст] / К. Неволін // Полное собрание сочинений. – СПб.: Тип. Эдуарда Праца, 1857. – Т. 1. – 529 с.
6. Радбрух Г. Філософія права [Текст] / Г. Радбрух. – Пер. з нім. Є. Причепія, В. Приходько. – Київ: Тандем, 2006. – 316 с.
7. Фукуяма Ф. Главенство культуры [Электронный ресурс]/ Фрэнсис Фукуяма. – Режим доступа. – <http://old.russ.ru/journal/peresmot/97-07-14/fuku.htm>.
8. Циппеліус Р. Філософія права: Підручник [Текст] / Р. Циппеліус. – Пер. з нім. Є. Причепій Є. – К.: Тандем, 2000. – 300 с.

Погорська І.І.

*доктор політичних наук, старший науковий співробітник
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

**ГЛОБАЛЬНА ПОТУЖНІСТЬ США:
КИТАЙСЬКИЙ «СТРАТЕГІЧНИЙ ВИКЛИК»**

Відносини Сполучених Штатів з Китаєм стабільно залишаються серед провідних аспектів дослідження міжнародно-політичної дії американського глобалізму. Китай традиційно вважається потугою з сильним стратегічним потенціалом. На підтвердження цього вагомі американські аналітичні видання констатують високу здібність держав азійського географічного простору і, перш за все КНР, до глобального стратегічного змагання. Фактор потужності його стратегічного потенціалу спонукає проводирів Білого Дому шукати шляхи стратегічного впливу на складний регіональний осередок суміші сильних і слабких акторів поміж яких Китай є звичайно найбільш значимою зростаючою потугою [1; с. 46–52].

Білому Дому принаймні з прогностичних необхідно вимірювати ступінь загрози з боку політичного опонента з відмінним фундаментом соціально-політичної організації та відмінним стилем стратегічного мислення. Стратегія завжди була наріжним каменем, фундаментом забезпечення безпеки Піднебесної. Не є секретом – більшість наукових студій сучасності, у тому числі американських, використовують у стратегічного аналізуванні достатньо багато тез та положень китайських класичних праць. Можна впевнено стверджувати: стратегічна культура Китаю є однією з найбільш історично вмотивованих та конкурентноспроможних у сучасному світі глобально-стратегічних протистоянь [2; с. 329–333]. Тому й однією з альтернативних фундацій стратегічного розвитку світової спільноти, яка

представляє інакший за американський варіант побудови системи міжнародних відносин.

На нашу думку слід погодитись з оцінкою Китаю для США як стратегічної загрози, що неясно вимальовується на обрії [3; с.3–6]. При цьому є сенс зазначити, що культурна акцентуація у стратегії є традиційною характеристикою історичної еволюції китайської цивілізації. Її дуалістична фундація не є чітко ні пацифічною ні войовничою. Для Америки, що також поєднує у власній стратегічній культурі наступальну і оборонну традиції, зростаючий Китай стає вкрай незручним супротивником, який володіє глибинними соціальними коріннями розвитку відповідних стратегічно-культурних характеристик [4; с. 201–230]. Ключова різниця полягає у наступних моментах. По-перше йдеться просторово географічний чинник. Тоді як прикладною сферою дії американської стратегічної культури стає вся система міжнародних відносин, Китай демонструє значно більший ступінь ізоляції у втручанні до міжнародно-політичних конфліктів на світовому просторі. Тим більш, якщо йдеться про варіанти силового втручання.

Керівництво Сполучених Штатів, у свою чергу, також вкладає у силові наступові операції миротворчий сенс. Але американці не приховують бажання використовувати природну інваріантність способів ведення стратегічного дискурсу [5; с.49–69]. Китайське керівництво намагається презентувати світовій спільноті власну стратегічну культуру не просто як національну, але як моністичну і як таку, що охоплює насамперед зовнішньополітичний вимір. Однак з позицій врахування багатогранності самої стратегічної культури держави та серйозності соціетальних ризиків, які походять ззовні національних кордонів стає необхідним зважання на нормативно-ціннісну фундацію суспільства. Якнайменш у вимірі вирішення дихотомії війна-мир. Саме особливості внутрішнього соціополітичного творення покладаються в основу нормативної використання сили на міжнародній арені.

Ймовірність силової протидії Китаю іншим акторам бачиться можливим варіантом, але стратегічно обережним та територіально обмеженим заходом. При цьому значна кількість аналітиків стверджують, що на сучасному еволюційному етапі першість концептуального впливу на стратегічну культуру Піднебесної все більш належить моделі «реал політик». Чи є викликом для Вашингтону жорсткий західний реалізм на гнучкому східному філософському підґрунті? У великих «стратегічних іграх» з Китаєм Сполучені Штати дійсно ризикують отримати опонента з нестандартною та незвичною стратегічною поведінкою. А відтак – складність досягнення мети змусити його діяти за запропонованим Білим Домом сценарієм. Матрицею сучасної стратегічної культури Китаю лишається його стратегічна філософія. Як і в Америці вона має не лише інтелектуальну традицію, але й особливу духовну модальність. Остання, насамперед полягає у можливості прикладання загальних життєвих принципів до різних аспектів національної

безпеки. Суттєву роль продовжують грати такі елементи міжнародно-політичної стратегії як стримування та психологічна війна, які демонструють свою ефективність поза часом. Подібні елементи не є суто китайськими винаходами, проте найбільшу ефективність виявили у застосуванні саме Китаєм. Такими, що не порушують у веденні зовнішньої політики майже недосяжної гармонії між силою та ненасильством.. Китайська стратегічна філософія базується на двох сутнісних складових. Перша складова має чітку оборонну орієнтацію, друга – наступальну чи експансивну [7; с. 9–17]. Попри зовнішню інтенційну відмінність вони є тісно взаємопов'язаними. Без першої надто важко зайняти гідне місце у світовому просторі. Без другої це місце не може бути стабільним та захищеним. Разом з тим розуміння комплексного характеру безпеки у Китаї віддзеркалює орієнтацію на діалектику творення війни та миру. За таких підвалин китайська стратегія одночасно демонструє намагання запобігти військовій агресії зовні і намагання побудувати сучасну потужну державу. Тож потужність є обов'язковим елементом бачення власної ролі у глобальному середовищі. І це є небезпечним для Америки.

Сьогодні характер стратегічних загроз надає інший сенс географічному фактору, тому змінюється застосування традиційних концептів. Як в Америці, так і у Китаї. Сьогоднішній Китай бере на озброєння ті здобутки глобальної цивілізації, які осучаснюють суспільство, але не забуває про культивування себе як самоцінності сутності, культивування особливих соціальних норм та практик у системі політичного управління. Відповідним чином будуються і міжнародні взаємини. Тут у діях китайців чітко віддзеркалена сучасна легітимація розвиненого стратегічною філософією морального імперативу – зайняти повноправне місце у світовому міжнародному порядку. Тут глобальний месіанізм Сполучених Штатів отримує лише критичне трактування опонента. Тож Пекін захищатиме власні амбіції не менш ніж Вашингтон свої.

Таким чином зрозуміло, що Пекін стабільно обирає шлях стратегії непрямих дій. Чи не тому Китай спромігся на великий економічний проект та змінив детермінанту фізичної сили на детермінанту технологічної, використовує дипломатію діаспори та веде перемови з різними стратегічним потугами? Де – факто він вже використовує засоби сучасної стратегічної оборони проти Сполучених Штатів.

Інший складний вимір стратегічного діалогу між Пекіном і Вашингтоном наближений до сфери геополітики. Мова йде про збереження стабільності у Північно-Східній Азії та розгляд китайської потуги з позицій визнання її конструктивної ролі у справі збереження загальної рівноваги на євразійських теренах [9]. Втрата такої конструктивності ризикує загостренням протиріч між різними акторами, на яких Білий Дім намагається здійснювати системні впливи. Є сенс стверджувати, що намагаючись проводити зважену стратегію щодо такого потужного гравця світової політики як Америка, Китай

використовує власну стратегічну-культурну фундацію у поєднанні з особливим бачення відповідної американської культури. За такою логікою будь-які активні дії Білого дому в регіоні будуть розцінюватися як потенційно загрозливі для національної безпеки.

Така ситуація демонструє наявність реального конкурентного стратегічного поля між Штатами та Китаєм. Між тим зрозуміло, що такий конфлікт дестабілізуватиме не лише регіон, але й всю глобальну спільноту. Тож підтримання стратегічного діалогу з КНР, створення мереж включення останнього до орбіти глобальних взаємодій є одним поміж стратегічних пріоритетів контрольованого спостереження Вашингтону за зростанням потенційного конкурента. Принциповою складністю лишається внутрішньополітичний розвиток Китаю та зростаючі амбіції останнього як регіонального лідера.

Література

1. Saunders Ph. China's Global Activism Strategy, Drivers, Tools / Ph. Saunders // INSS/NDI.-2006.– №4. – 59p.
2. Swaine M. America's Challenge: Engaging a Rising China in the Twenty / Swaine M. – First Century Carnegie Endowment for International Peace, 2011.– 673 p.
3. Scobel A. China and Strategic Culture / Scobel A. – W: Strategic Studies Institute, 2002 – May.– 27p.
4. Dellios R. How May the Word Be at Peace: Idealism as Realism in China's Strategic Culture // Hudson V. M. Culture and Grand Strategy in China History / R. Dellios.– Princeton: Princeton Univ. Press.,1995. – P. 201-230.
5. Gray C. Strategic Culture as Context: The First Generation of Theory Strikes Back / C. Gray // Review of International Studies. -1999. – № 25. – P.49-69.
6. Sondhaus L. Strategic Culture and Ways of War / Sondhaus L.– N.Y.: Routledge Military Studies, 2006.– 160 p.
7. Jijun Li Traditional Military Thinking and the Defensive Strategy of China / Jijun Li.– PA: Carlisle Barraks, 1997.– 19p.
8. Miller F.L. Jr. Impact of Strategic Culture on U.S. Policies for East Asia / Miller F.L. Jr. – PA: Carlisle Barraks, 2003.– 19p.

Пугачова Д.В.

аспірант

ДУ «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України»

ЗБРОЙНІ СИЛИ КОРОЛІВСТВА ДАНІЇ У ВІЙСЬКОВІЙ СТРУКТУРІ ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОГО АЛЬЯНСУ

Королівство Данія з 1949 р. є членом НАТО, що визначає тісне співробітництво її збройних сил з силами альянсу. Військово-політичне керівництво країни повністю підтримує положення коаліційної військової стратегії альянсу, розглядаючи його в якості головного гаранта збереження миру в Європі та національної безпеки [1, р. 21].

Внутрішня структура та організація збройних сил Данії формується зважаючи на її членство в НАТО. Відповідно до конституції Королівства главою держави і верховним головнокомандуючим збройними силами є монарх. Фактично ж основні питання військової організації вирішуються парламентом і урядом через міністерство оборони.

Парламент Данії визначає основні напрями формування збройних сил і затверджує військовий бюджет. Лише за його згоди збройні сили можуть бути передані до складу об'єднаних сил НАТО.

Уряд Данії на чолі з прем'єр-міністром відповідає за стан і організацію збройних сил країни. У виняткових випадках, наприклад при виникненні воєнної загрози, коли неможливо терміново зібрати парламент, він може звернутись до керівництва НАТО з проханням про виділення сил посилення і прийняти рішення про передачу своїх військ до складу Об'єднаних збройних сил блоку.

Керівництво силами і коштами, які виділяються у воєнний час в оперативне підпорядкування командуванню блоку, здійснює командувач оперативними силами Данії (він також командує субрегіональним командуванням Об'єднаних збройних сил НАТО «Північ-Схід»). У мирний час до його обов'язків входить контроль за ходом бойової підготовки і відповідністю рівня бойової готовності з'єднань, частин і підрозділів, призначених для передачі до Об'єднаних збройних сил блоку, встановленим нормативам. Він підпорядкований головнокомандувачу збройними силами Данії, а по лінії НАТО – командувачу регіональним командуванням «Північ» [2].

Сухопутні війська Данії є найчисельнішими у збройних силах і призначаються для оборони країни як самостійно, так і у взаємодії з іншими видами збройних сил і військами посилення союзників по Північноатлантичному союзу, а також для дій у складі об'єднаних сил НАТО в зоні відповідальності блоку і багатонаціональних формуваннях при проведенні миротворчих операцій під егідою міжнародних організацій.

Датська бригада реагування є найбільш боєздатним з'єднанням сухопутних військ. Вона призначена для ведення оборонних дій на Датських островах або у складі корпусу реагування НАТО.

Військово-повітряні сили Данії включають сили і засоби ВПС і ППО, які входять до складу тактичного авіаційного командування. Перед ним поставлені такі основні завдання: авіаційна підтримка сухопутних військ і військово-морських сил; участь в операціях ОВПС НАТО; протиповітряна оборона важливих об'єктів і угруповань військ; охорона наземних і морських комунікацій; ведення повітряної розвідки; перекидання повітрям військових підрозділів, вантажів.

Військово-морські сили Данії включають оперативне командування ВМС, Гренландське військово-морське командування і військово-морське командування на Фарерських островах. Основними їх завданнями у мирний час є: охорона територіальних вод, контроль за судноплавством і економічною діяльністю в територіальних водах і винятковій економічній зоні, підготовка екіпажів кораблів і частин ВМС до виконання бойових завдань та участі у миротворчих операціях, надання допомоги рятувальним службам під час аварій і катастроф у прибережних водах. Крім того, передбачається участь ВМС у складі Об'єднаних збройних сил блоку при виконанні ними своїх зобов'язань як у зоні відповідальності НАТО, так і за її межами, а також в операціях багатонаціональних сил з підтримки і встановлення миру.

У Данії налічується близько 30 морських портів, придатних для базування та ремонту кораблів різних класів. Командування НАТО активно використовує їх для перекидання вантажів та особового складу до Європи з Американського континенту і Британських островів.

Відповідно до вимог НАТО збройні сили Данії включені до складу сил реагування та головних оборонних сил. До сил реагування країна виділяє: датську бригаду реагування, розвідувальний підрозділ, підрозділ спеціального призначення, підводний човен, корвет, два тральщика, два фрегати, два інспекційних катери, загін літаків F-16 та ін. До сил негайного реагування НАТО включені розвідувальна рота, загін літаків F-16, фрегат і корвет. Датська мотопіхотна дивізія входить до складу німецько-датсько-польського об'єднаного корпусу (штаб у м. Щецин, Польща) [3].

Починаючи з 90-х рр. XX ст. Данія активно бере участь у військових операціях НАТО (більше 20) – були задіяні більше 44 000 датських військовослужбовців, які виконували завдання на Балканах (в Косово, у складі КФОР, знаходилось близько 850 осіб), в Іраку, Пакистані, Македонії, Афганістані (контингент з 290 датських військовослужбовців, розташовувався в південній частині країни), Грузії, Таджикистані, на Близькому Сході, Лівії (датські ВПС брали участь в операції «Одіссея Світанок») [4].

Отже, всі види збройних сил Королівства Данії беруть активну участь у військових структурах НАТО і безпосередньо задіюються в операціях альянсу. Це визначається військовою доктриною країни, яка формується з урахуванням членства країни в НАТО та національних інтересів Королівства.

Література

1. Brett J. No New Dividing Lines. Danish Defence Support to the Baltic States. Copenhagen, 2002. – P. 21
2. NATO The Cornerstone of Danish Security. Сайт Forcvarsministeriet. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fmn.dk/eng/allabout/Pages/NATOTheCornerstoneofDanishSecurity.aspx>
3. Вооружённые силы Дании. Сайт 200 стран. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.200stran.ru/war_country68.html
4. Взаимодействие Дании и НАТО. Сайт НАТО РФ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://нато.рф/ru/denmark.html>

Сурмин Ю.П.

*доктор социологических наук, профессор,
заведующий кафедрой государственного управления и самоуправления
Межрегиональной Академии управления персоналом*

УПРАВЛЕНИЕ ЦЕННОСТЯМИ КАК ПРОБЛЕМА СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЫ

Постановка проблемы. Осуществление реформ в Украине ставит на первый план вопрос о ценностях. Дело в том, что в Украине необходимо не только осуществить реформы как некоторые институциональные изменения, а осуществить их в аспекте обеспечения европейского демократического транзита. То есть реформирование общества невозможно без сложной ценностной трансформации общества. В связи с этим возникает проблема управления ценностями.

Анализ степени исследованности проблемы. Состояние научных исследований ценностей характеризуется исключительным разнообразием.

Значительный вклад в развитие науки о ценностях – аксиологии внесли философы: В. Дильтей, И. Кант, К.Кьеркегор, А. Шопенгауэр и др., представители западной социологии М. Вебер, Э. Дюркгейм, Ф. Знанецкий, Дж. Масионис, Н. Луман, У. Томас, П. Штомка, Я. Щепанський, Э. Гидденс и др., представителей русского религиозного ренессанса В.С. Соловьев, Н.А. Бердяев, С.Л. Франк, советские авторы П.П. Гайденко, Б.Т. Григорьян, Ю.Н. Давыдов, А.Г. Здравомыслов, М.А. Киссель, Н.В. Мотрошилова,

И.С. Нарский, Д.В. Ольшанский, Э.Ю. Соловьев и др., в Украине В.С. Бакиров, А.А. Ручка, Л.Г. Скокова и др.

Идейный комплекс аксиологических аспектов государственного управления осмысливается в работах Г.В. Атаманчука, В.П. Бабинцева, В.Н. Казакова, В.Н. Князева, Фр. Фукуямы и др. Не смотря на то, что современная наука имеет довольно четкое представление о различных аспектах ценностей, недостаточно исследованной остается проблема управления ценностями, особенно в условиях реформ.

Результаты исследования. Управление ценностями в самом широком смысле этого слова представляет собой:

Во-первых, мягкую форму управления, как регуляция ценностей. Ценности нельзя организовать. В обществе принципиально ограничена возможность формирования специальных организаций и институций, которые могли бы осуществлять ценностное управление. Современное общество представляется обществом, в котором идет конкуренция ценностей. Наиболее сильные субъекты политической деятельности и управления продвигаются в обществе благодаря привлекательности тех ценностей, которые они разделяют. А с другой стороны, это продвижение обеспечивает продвижение в обществе их ценностей, которые охватывают более широкие социальные группы.

Во-вторых, оно предполагает смещение ценностей на шкале антиценности – подлинные ценности в сторону подлинных ценностей, сужение сферы антиценностей, и, вместе с тем акцентирование общественного внимания на опасности антиценностей для личности, общества и государства. Принципиально важно подчеркнуть то, что полная ликвидация антиценностей практически невозможна. Антиценности – это имманентное явление личности, общества, государства, которое нельзя преодолеть полностью. В государстве можно создать сдерживающие факторы, барьеры для удерживания антиценностей в некоторых рамках. Доминирование антиценностей, например, в Римской империи привело к значительному ослаблению жизненных сил общества и в конечном итоге к её падению под воздействием обострения внутренних противоречий и нашествия варваров. Современная Украина, к сожалению, характеризуется значительными масштабами антиценностей, а некоторые из них (воровство, коррупция) представляют критическую массу для разрушения не только государства, но и общества.

В-третьих, оно ориентировано на поиски баланса и взаимодействия между вечными и терминальными ценностями. При этом терминальное должно нести элемент вечного, а вечная ценность должна приобретать привлекательность терминального. Освоение вечных ценностей является одной из самых важных проблем социализации индивидов и управления этой социализацией. Одна из проблем такого управления заключается в том, что в обществе довольно сильно стимулируются ценности наслаждения,

которые чаще всего побеждают в конкурентной борьбе с ценностями долга, служения обществу и государству.

В-четвертых, оно предполагает формирование, накопление стартовых ценностей, их умелое использование в процессе деятельности с целью достижения высокого ценностного финала. Отсутствие ценностного капитала у индивида, группы, корпорации, государства ведет значительным утратам в целеполагании, темпах и результатах общественного развития.

В-пятых, важнейшим актом управления ценностями выступает правильное определение инструментальных и целевых ценностей. Если целевые ценности обеспечивают видение будущего, определяют направленность деятельности, то особенность инструментальных ценностей заключается в том, что они выступают средством мобилизации людей в процессе деятельности, формирования их мотивации, а также инструментом в процедурах оценивания.

Управление ценностями представляет собой специфический вид регуляции, который определяется социальными условиями, которые сложились в обществе. Для ценностной ситуации в Украине свойственны значительные масштабы традиционных ценностей, медленно идет их обновление, доминирует конфликт ценностей. Важнейшими параметрами ценностного дизайна Украины выступают:

Во-первых, масштабный ценностный конфликт между демократическими европейскими ценностями, ориентирующих общество на оздоровление, де бюрократизацию, преодоление коррупционных практик, с одной стороны, и ценностями стабильности, сохранения административно-олигархической системы, с другой стороны.

Во-вторых, основной характеристикой ценностной ситуации является тотальное недоверие в обществе, что прямо противоположно ценностной ситуации в успешных странах. Исследования Института социологии НАН Украины позволяют рассматривать украинское общество как общество массового институционального и личностного недоверия [1, с. 6].

Фр. Фукуяма, рассматривает доверие как ключевую характеристику общества, проявляющуюся как на индивидуальном уровне, так и на уровне социальном (доверие к общественным институтам и государству в целом) [2, с. 6]. Он пишет: «Вообще-то доверие имеет как минимум очень важную ценность с прагматической точки зрения. Доверие – это своеобразная смазка общественного механизма. Он крайне эффективно; имея возможность положиться на слово другого человека, ты экономишь себе массу усилий» [2, с. 254]. Распространенность доверия приводит к значительной экономии общества на коррупцию, судебные издержки и контрольные органы. Возникновение доверия он связывает с тем, что сообщество разделяет определенный набор моральных ценностей, и его члены вследствие этого могут полагаться на предсказуемое и честное поведение друг друга [2, с.

257]. Фр. Фукуяма рассматривает социальный капитал общества как результат наличия доверия между его членами [2, с. 53].

Актуальность проблемы доверия для Украины заключается в том, что она остается страной с низким уровнем доверия граждан по отношению к органам государственной власти и местного самоуправления. Господствующее недоверие отягощает государственной аппарат органами и функциями контроля. Незрелость судебной системы приводит к тому, что нарастает конфликтность в обществе, которая выплескивается довольно часто в непримиримую политическую борьбу. А это приводит к тому, что политика начинает заменять управление, что дорого обходится обществу, в котором в периоды политических кризисов наступают параличи государственно-управленческих структур. Энергия общества бездарно прогорает.

В-третьих, трагические события «революции Достоинства» и война на Донбассе подтвердили исключительную ценность государства. Недооценка этой ценности может быть трагичной для общества. Г.В. Атаманчук рассматривает ценность государства, управления и ценности для управления. Что касается государства, то «приходится признать, что в обществе нет равного ему института, способного утверждать свободу людей»..., «государство едино и единственно олицетворяет собой «становой хребет» и одновременно форму («обруч») общества. Убери государство – и развалится общество на конкурирующие и борющиеся между собой части, погрязнет в бесчисленных спорах, выяснении отношений, утверждении каждым именно своей «правды» в кровавых столкновениях и даже гражданских войнах» [3, с. 169].

Эта мысль очень актуальна применительно к современной Украине. Дело в том, что украинские политики не ценят созданное государства, постоянно принижают его. Высокую дееспособность государство Украина продемонстрировало в период «Оранжевой революции», когда, не смотря на революцию, реализовывались практически все государственные функции, события не вышли в зону вооруженного гражданского конфликта. Во время и после второй революции – «революции Достоинства», наоборот общество резко ощутило нехватку государства, которое часто подменялось революционной целесообразностью и гражданской инициативой низкого уровня компетентности.

Социальную ценность управления Г.В. Атаманчук видит в его интеграционности, которое сводится к объединению и стимулированию; способности создавать и повышать производительную силу людей, выступать в качестве фактора экономического роста; придавать сознательную, рациональную целенаправленную упорядоченность отношениям людей; в психологическом влиянии, утверждении смысла жизни, воспитательном воздействии на людей [3, с. 99-111]. Что касается ценностей для управления, то Г.В. Атаманчук обращает внимание на то, что

для управления первостепенное значение имеют смыслы, которыми руководствуются субъекты управления при принятии и реализации своих решений. При всем стремлении к объективизации управления, к насыщению управляющих воздействий жизненно необходимыми, общественно актуальными потребностями, интересами и целями, которых часто в них и нет, все равно в управленческих решениях и действиях выражаются и проводятся в жизнь субъективные представления, желания и мыслительные конструкции субъектов управления – носителей властной воли» [3, с. 125].

В-четвертых, в управлении ценностями в Украине доминируют примитивные пиаровские манипуляции ценностями, постоянный поиск врагов и полное отсутствие ценностного самоанализа.

Проведенное исследование позволяет сделать следующие **выводы**: во-первых, Украина в ценностном отношении является отсталым, запущенным обществом, в котором значительно влияние псевдоценностей и антиценностей; во-вторых, успешное реформирование общества возможно только на основе позитивных ценностных трансформаций; в-третьих, освоение управления ценностями только начинается.

Література

1. Общество без доверия / Под ред. Е. Головахи, Н.Костенко, С.Макеева. – Киев: Институт социологии НАН Украины, 2014. – 338 с.

2. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию: Пер. с англ. / Ф. Фукуяма. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004. – 730 с.

3. Атаманчук Г.В. Управление – фактор развития (размышления об управленческой деятельности). – М.:ЗАО «Издательство «Экономика», 2002. – 567 с.

Фуга Р.В.

*студентка факультету правової політології та соціології
Національного університету «Одеська юридична академія»*

РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПРОЦЕСІ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Дослідження громадянського суспільства з точки зору політичних наук мають досить тривалу історію, але особливої популярності ця тема набула в останню чверть ХХ століття у контексті дослідження процесу модернізації. Громадянське суспільство виступає складним та багатофакторним феноменом, який відіграє важливу роль у взаємодії з владою, визначає динаміку та напрямки модернізаційних реформ.

На думку української дослідниці В. Безродної, розвиток та становлення громадянського суспільства пов'язаний із процесами модернізації суспільства та влади. Більшість дослідників громадянського суспільства вважають, що поняття громадянського суспільства «... застосовується для вивчення неполітичної частини суспільної системи і має певне аналітичне навантаження лише у випадку розмежування суспільства і держави. Формування громадянського суспільства є складовою частиною загальносвітового процесу модернізації, тобто переходу від традиційного суспільства до сучасного. Громадянське суспільство виникає в результаті ускладнення і диференціації соціальної системи в цілому – як складний організаційний комплекс, який посилює її стійкість та адаптаційні можливості. Відповідно часові рамки формування громадянського суспільства і способи здійснення цього процесу детермінуються типом модернізації» (Безродна В. І. Особливості формування громадянського суспільства в процесі політичної модернізації України : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / В. Безродна. – Одеса, 2003. – с. 4).

У своєму розвитку громадянське суспільство пройшло ряд етапів. На перших етапах одним із головних теоретичних підходів виступає розгляд та протиставлення природного та громадського станів життя людини (Т. Гоббс, Дж. Лок та ін.). У роботах Г. Гегеля та Т. Пейна відбувається чітке розмежування держави та громадянського суспільства. У сучасній політичній думці феномен громадянського суспільства розглядається як контроверза негромадянського стану людського буття. На думку А. Колодій, використання у роботах Е. Геллнера та Дж. Кіна дихотомії «громадянське суспільство – негромадянське суспільство» дозволяє говорити про третій етап розвитку громадянського суспільства, коли воно розглядалося як окремий тип суспільства» (Колодій А. Особливості перехідного періоду і вибір демократичних інститутів в Україні / А. Колодій. – в кн. Політичний

процес в Україні: стан і перспективи розвитку. Збірка наукових праць. – Львів, 1998. – с. 46).

Що ж стосується сутності поняття громадянського суспільства, то існує три його значення: це діяльність незалежних від держави організацій «третього сектору»; це соціальна структура суспільства, яка координує свої дії через низку добровільних асоціацій та мереж; це потужний фактор впливу на державну політику, тобто сукупність груп тиску та інших суб'єктів впливу на політичний процес.

А. Колодій до цих визначень додає ще два. Тобто, четверте розуміння виходить з того, що «... суспільство загалом стає громадянським, якщо у ньому розвинена система інститутів і взаємодій. Цей підхід найрозповсюдженіший у публіцистиці, але його вживають і науковці, маючи на це ті підстави, що у суспільстві з розвинутою мережею громадських організацій, громадським спілкуванням міняється і тип політичної культури. Вона теж стає цивільною, громадянською, міняє спосіб функціонування усіх суспільних інститутів. П'яте розуміння полягає в ототожненні громадянського суспільства з усією нерозчленованою поза політичною чи поза державною сферою суспільного життя» (Колодій А. Особливості перехідного періоду і вибір демократичних інститутів в Україні / А. Колодій. – в кн. Політичний процес в Україні: стан і перспективи розвитку. Збірка наукових праць. – Львів, 1998. – с. 45).

Таким чином, громадянське суспільство характеризується: наявністю публічного простору, засобів і центрів комунікації, наслідком чого є формування сфери громадського (цивільного) життя і громадської думки; організованим громадським (публічним) життям вільних і рівних індивідів, чий права захищені конституцією та законами; діяльністю незалежних від держави, добровільних асоціацій, автономність яких усвідомлена на індивідуальному і колективному рівні; зорієнтованою на громадські інтереси політичну діяльність, наслідком якої є кооперація та солідарність між людьми, спілкування на засадах взаємної довіри і співробітництва (Колодій А. Особливості перехідного періоду і вибір демократичних інститутів в Україні / А. Колодій. – в кн. Політичний процес в Україні: стан і перспективи розвитку. Збірка наукових праць. – Львів, 1998. – с. 46).

Як підструктура суспільної системи громадянське суспільство має складну внутрішню структуру, до якої входять компоненти інституційного плану і певний тип культури. До інститутів, що творять внутрішню структуру громадянського суспільства належать:

- добровільні громадські організації та громадські рухи, а також політичні партії на перших стадіях свого формування, поки вони ще не задіяні в механізмах здійснення влади;

- незалежні засоби масової інформації, що обслуговують громадські потреби та інтереси, формулюють і оприлюднюють громадську думку;

- громадська думка як соціальний інститут;

- у певному аспекті – вибори та референдуми, коли вони служать засобом формування громадської думки та захисту групових інтересів;
- залежні від громадськості елементи судової та правоохоронної системи (як-от: суди присяжних, народні міліцейські загони тощо);
- існує тенденція зараховувати до інститутів громадянського суспільства також розподільчо-регулятивні інститути сучасної держави загального добробуту (Колодій А. Особливості перехідного періоду і вибір демократичних інститутів в Україні / А. Колодій. – в кн. Політичний процес в Україні: стан і перспективи розвитку. Збірка наукових праць. – Львів, 1998. – с. 46).

Таким чином, охарактеризована підсистема суспільства може називатися громадянським суспільством лише за умов, якщо в ній не тільки наявна відповідна кількість добровільних асоціацій та інших громадських інституцій, але й панують цінності громадянської культури, спілкування відбувається на засадах довіри й толерантності. Тобто громадянське суспільство – це не лише певна соціальна сфера, але й процес динамічної соціальної та політичної взаємодії, складова процесу модернізації, з притаманними їй якісними характеристиками.

Варто погодитись із В. Безродною у тому, що «шанси на успіх демократичних перетворень в Україні значною мірою визначаються розвитком громадянської активності мас і становленням відповідних інститутів громадянського суспільства. Все це обумовлює необхідність дослідження умов і способів формування громадянського суспільства, його функціонування та розвитку» (Безродна В. І. Особливості формування громадянського суспільства в процесі політичної модернізації України : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / В. Безродна. – Одеса, 2003. – с. 7).

З одного боку, у політичному процесі важлива роль належить державним інститутам та класу професійних управлінців – бюрократії, яка визначає функціонування інститутів державної влади. З розвитком модернізаційних процесів неухильно зростає втручання держави в сферу громадянського суспільства, свідченням чого служить система соціальних гарантій, механізми контролю за громадянами (наприклад, з метою протистояння тероризму) та ін. З іншого боку – під впливом процесів демократизації громадянське суспільство енергійно втручається в межі держави, нав'язуючи їй інституціоналізацію нових форм взаємодії, норм і цінностей. У сучасному світі, у результаті процесів модернізації та демократизації, «відбувається взаємозближення та взаємопроникнення громадянського суспільства і держави, що дозволяє говорити про політизацію громадянського суспільства і соціалізацію держави» (Безродна В. І. Особливості формування громадянського суспільства в процесі політичної модернізації України : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / В. Безродна. – Одеса, 2003. – с. 8).

Також у демократичному політичному процесі існує взаємозалежність між діяльністю політичної еліти щодо модернізації країни та становленням громадянського суспільства.

В умовах модернізації мова йде про кооперацію та синергію зусиль задля підвищення добробуту, покращення економічного та соціально-політичного життя. Саме тому конфлікт між владою та інституціями громадянського суспільства не варто абсолютизувати, оскільки йдеться «... про протиборство громадянського суспільства не з державою взагалі, а саме з даною державою. Само це протиборство є ступенем у процесі нормалізації відношень між ними, досягнення стану плідотної взаємодії» (Безродна В. І. Особливості формування громадянського суспільства в процесі політичної модернізації України : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / В. Безродна. – Одеса, 2003. – с. 9).

Отже, модернізація потребує розвитку взаємодії між громадянським суспільством та владою, яке спирається на діалог та діюче законодавство, передусім – Конституцію.

Хотинська-Нор О.З.

*кандидат юридичних наук, доцент,
науковий консультант Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ*

ІДЕОЛОГІЯ ЯК ДЖЕРЕЛО РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Судова система завжди буде віддзеркаленням того суспільства, в якому вона функціонує. Тому разом із суспільством вона повинна реагувати на нововведення різного роду: науково-технічного, організаційно-управлінського, економічного, соціального, сприймати та засвоювати їх. Це забезпечить її динамічність та упередить можливі регресивні явища.

Аналізуючи результати реформування судової системи в Україні в той чи інший історичний період часу ми неодмінно побачимо, що нормативні акти, які регулюють цю сферу, відображають певну систему поглядів, або іншими словами ідеологію. Тому не можна оминути того факту, що джерелом змін у судовій системі України була та залишається ідеологія.

Зміна ідеології, наприклад, була визначальною при схваленні у 1992 році Верховною Радою України Концепції судово-правової реформи в Україні, що безпосередньо відображено у розділі I цього документу наступним чином: «Необхідність судово-правової реформи обумовлена і тим, що суди республіки, вся система юстиції і чинне законодавство, яке регулює діяльність правоохоронних органів, переживають глибоку кризу,

викликану багатьма факторами, які негативно впливали на їх діяльність. Суди не завжди надійно охороняли права і свободи людини, являли собою важливий інструмент командно-адміністративної системи і змушені були бути провідниками її волі. Суд не мав влади, а влада безконтрольно користувалась судом. Судово-правова реформа повинна привести судову систему, а також всі галузі права у відповідність із соціально-економічними та політичними змінами, що відбулись у суспільстві» [1].

Саме ідеологія, якщо це структурована система науково обґрунтованих уявлень, здатна вказати шлях до консолідації суспільства, орієнтуючи його на певні базові цінності. Такими цінностями, що виступають основою суспільного консенсусу, прийнято вважати (і підтверджується історичним досвідом) національні, релігійні, гуманістичні. Останні серед них є найбільш універсальними цінностями, що відповідають реаліям розвинутої демократії і постають у вигляді прав і свобод особи [2, с. 38].

Обговорюючи найважливіші ідеї судової реформи, ми, очевидно, повинні орієнтуватися перш за все на права та свободи людини. Але при цьому ми не повинні нехтувати такими поняттями як національні традиції, звичаї, культура, психологія, менталітет, мораль тощо.

Тут варто навести інший приклад, так би мовити, з «негативним» забарвленням щодо ролі, яку відіграла ідеологія в реформуванні судової системи в Україні. Таким, на нашу думку, є зміни в судовострої, що відбулись із прийняттям у 2010 році (за часів Президента України В. Ф. Януковича) Закону України «Про судовострій і статус суддів» [3]. Попри низку позитивних моментів, які безперечно привніс цей нормативний акт у вітчизняне правосуддя, уся увага юридичної спільноти була прикута до найрадикальніших новел, які стосувались суттєвого скорочення повноважень Верховного Суду України аж до повної його маргіналізації в системі судів. Частково це було пов'язано з відкритою опозиційною до влади позицією тодішнього Голови Верховного Суду України В. Онопенка, частково – роллю, яку відіграли судді Верховного Суду України у президентських виборах у 2004 році. Крім того, згаданим законом було запроваджено розширений інструментарій, який по суті зробив судову систему залежною від Адміністрації Президента (наприклад, встановлено підконтрольність ключових кадрових органів – Вищої ради юстиції і Вищої кваліфікаційної комісії суддів, а отже – контроль за призначенням, переведенням та звільненням, тобто всією кар'єрою суддів) [4].

Цей приклад є демонстрацією того, як в процесі домінування однієї політичної сили у державі в основу судової реформи покладається так звана партикулярна ідеологія, тобто така, яка виражає інтереси не більшості населення, а лише інтереси вузької групи, корисливість яких є очевидною. За таких обставин дисфункція судової системи була неминуча (загострився конфлікт судових юрисдикцій, що ускладнювало «доступ до правосуддя»; невідповідність повноважень Верховного Суду України його

конституційному статусу тощо). Час показав, що такі зміни, серед іншого, були відображенням конфлікту між інтересами політичної еліти та суспільства, який досягнув такого ступеню гостроти, що врешті решт був вирішений із застосуванням насилля.

Причини домінуючої ролі ідеології у судовій реформі криються в основах соціології. Ось, що з цього приводу писав академік Г. В. Осіпов: «Всі соціальні зміни, обумовлені соціально-економічними і політичними причинами, носять ідеологічний характер. Просто треба мати на увазі, що чим більші, фундаментальніші, глибші зміни проводяться, тим більш помітна в них роль ідеологій, які завжди спрямовані на зміну існуючої соціальної реальності або на її збереження, її захист. За своєю природою ідеології не можуть бути нейтральними до соціальних змін. За допомогою ідеологій соціальні групи і класи або вимагають змін, або чинять їм супротив... Слід сказати, що в принципі немає нічого поганого у визнанні ідеологічного характеру соціально-політичних перетворень... Основна практична і теоретична проблема полягає у тому, що нерідко в процесі політичної боротьби та різного роду політичних ігор, якими майже завжди супроводжуються періоди соціальних перетворень, домінуючою виявляється так звана партикулярна ідеологія, тобто ідеологія, яка виражає інтереси не більшості населення, а відносно вузьких груп, і ці інтереси можуть бути самокорисливі чи просто корисливі... Важливо віднайти способи і форми сполучення перспективної загальнонаціональної програми, ідеали якої могли б консолідувати та надихнути значну більшість народу, і конкретних розробок, що базуються на суворо науковому, об'єктивному аналізі реальності, врахуванні соціально-психологічних, культурних, духовних особливостей» [5, с. 626–627]. З цими доводами важко не погодитись.

Література

1. Постанова Верховної Ради України від 28 квітня 1992 року «Про Концепцію судово-правової реформи в Україні» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30, ст. 426.

2. Бойков А. Д. Третья власть в России. Очерки о правосудии, законности и судебной реформе 1990-1996 гг. / А. Д. Бойков. – М.: НИИ проблем укрепления законности и правопорядка, 1997. – 264 с.

3. Закон України від 07 липня 2010 року «Про судоустрій і статус суддів» // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41-42, № 43, № 44-45, ст. 529.

4. Більш детального з цього приводу див.: Аналітичний огляд. Судова реформа в Україні: виклики і рекомендації. / Центр політико-правових реформ, Міжнародний фонд «Відродження». – Київ, 11 березня 2014. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://pravo.org.ua/2010-03-07-18-06-07/lawreforms/1604-analitychnyi-ohliad-sudova-reforma-v-ukraini-vyklyky-i-rekomendatsi.html>

5. Социология. Основы общей теории: Учебник для вузов / Отв. ред. академик РАН Г. В. Осипов, действительный член РАЕН Л. Н. Москвичев. – М.: Норма, 2003. – 912 с.

Шабанов М.О.

*кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політології
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

РЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АНТРОПОЛОГІЧНОГО ЧИННИКА У ПОЛІТИЧНОМУ ВИМІРІ

Революція є найбільш складним та багатоаспектним явищем у сучасному політичному житті. Революційні зміни невід’ємна та надважлива частина політичного розвитку. Необхідно чітко розуміти поділ на соціальні та політичні революції. Така дихотомія закономірно унеможлиблює відхилення від стандартизації та уніфікації політичних процесів, що відбуваються у суспільстві. Розподіл даних феноменів – це розподіл чинників можливого впливу. Політичні революції стосуються зміни лише політичного курсу, правлячої еліти (повної її заміни, можливого «перезавантаження», відтворення основних ціннісних орієнтирів). Так звані «кольорові» революції є політичними за сутністю. Змінюється лише керівна верхівка, механізми управління продовжують функціонувати. При владі частково залишаються представники «старої» еліти. Однак революція відкриває новий спектр політичного дискурсу, змінює контури політичного режиму. Розуміння соціальної революції є більш складним. Соціальна революція стосується різких змін у соціальній структурі суспільства. Втрачається цілий комплекс соціально-політичних та соціально-економічних зв’язків. Соціальні революції припускають глибинні якісні перетворення всіх сфер життєдіяльності суспільства і держави. Вони відбуваються із залученням широких соціальних верств, які сприймають імпульс від ідеологів процесу. Соціальна революція – це революція поза повним контролем еліт. Нова форма правління з’являється як наслідок революції знизу. Будь-які господарські чи адміністративні реформи призводять лише до модернізації політичного режиму. Незмінною залишається сутність режиму, власне його природа [1].

Революційні зміни – результат дії багатьох чинників. Більшість має перманентний характер. Антропологічний чинник – це система прихованих або напівприхованих елементів соціально-політичної інтеракції, що присутні у розвитку будь-якого політичного явища чи процесу. Антропологічний чинник розкривається через архаїку сучасного політикуму, існування додержавних форм політичної організації у сучасних умовах. Існування архаїчних елементів обумовлене біологічними та культурними

детермінантами. Біологічні детермінанти – це просторова складова та явище домінантності. Простір є синтетичною одиницею. Простір надає політичним суб'єктам ресурси. Можливість здійснювати редистрибуцію ресурсів та цінностей – головна мета конкуренції у політичному житті. Заради отримання більшого об'єму ресурсів здійснюється захоплення нового простору та розширення меж вже існуючого. Слід констатувати формування та структурування політико-комунікаційного простору і зв'язків. Культурні детермінанти розкриваються через унікальний історичний шлях певної спільноти. Поєднання просторової складової з культурними детермінантами забезпечує розвиток політико-антропологічних тенденцій.

Будь-яка революція несе у собі елементи антропологічного чиннику. Питання щодо розкриття його революційного потенціалу завжди контекстне. Через процеси інтеграції / дезінтеграції він швидко укорінюється у будь-якій сфері суспільного життя. Цікавим є той факт, що масштаби діяльності державної влади лише змінюють форму дії антропологічного чинника. Революційний потенціал антропологічного чинника не має чіткої кореляції з діяльністю держави, правлячої еліти, елементами політичного режиму. Він лише може бути використаний у якості системи механізмів але існує приховано, в межах тіньової сфери суспільної діяльності. Його елементи можуть бути відтворені в межах як державного апарату, так і інституцій громадянського суспільства. Реалізація революційного потенціалу антропологічного чинника починається з процесу політизації всіх суспільних відносин. Слід констатувати втрату контролю за цим процесом зі сторони офіційної влади. Революція є періодом інституційного колапсу. Передумовою початку революції є розкол серед еліт [2]. Неконтрольований процес політизації суспільства призводить до «перезавантаження» структурних уявлень щодо легітимності та легальності. Відкриваються нові «межі» розповсюдження владних інтенцій, оформлюється революційна еліта.

Будь-яку революцію супроводжують архаїчні процеси міфологізації та сакралізації, де важливе місце займають цінності, казки, пісні та символи. Революція створює передумови для радикалізації політичних ідеологій. Пауперизація та маргіналізація населення виводить протистояння на новий рівень. Більшість отримує ресурси дозовано. Кланові центри у таких умовах здійснюють активне рекрутування прибічників. Населення втрачає зв'язок з реальністю, відбувається викривлення базових соціальних орієнтирів. Виникає чіткий зв'язок з додержавними соціальними практиками. Вони змінюють сучасні настанови. У сучасному світі інструментом викривлення свідомості є соціальні мережі. Вони оптимізують зусилля з мобілізації населення та вираження протестного потенціалу. Дієвим у такій ситуації є повернення до примітивних прийомів управління, більшість з яких мають пряме відношення до насилля. Воно постійно провокується, зокрема через транслювання символічного «наповнення». Вирішення політичних питань неполітичними методами викликає дисбаланс. Діалог замінюється силовими акціями.

Так звані «посткомуністичні» революції найбільш адекватні дії антропологічних елементів. У трансформаційному процесі відтворюється навіть їх динаміка. А саме, «будь-який трансформаційний процес має дві складові: демонтаж старих структур та розбудову нових» [3, с. 18]. Демонтаж старих структур залишається відкритим питанням, нові структури не мають належної підтримки. Впроваджені інновації є дискретними. У пострадянських країнах «великих масштабів набули тінізація економіки і корупція. Лібералізація цін не супроводжувалася ефективними заходами з соціального захисту населення. Місце однопартійної системи заступила система фасадної багатопартійності, у якій партії стали об'єктом маніпулювання з боку влади» [3, с. 18]. Квazіліберальні парламентські системи не відповідають наявним соціально-політичним реаліям. Ресурси розподіляються поміж олігархічними кланами. У патримоніальній системі, де процес прийняття рішень украй централізований, персоналізований і неформальний, найбільший політичний вплив мають ті, хто перебуває найближче до лідера. Правляча партія стала важливим системоутворювальним елементом [4]. Окремі індивіди тяжіють до архаїчного соціокультурного та політичного досвіду [5]. Закономірною є суперечність між прагненням до змін та ефективністю інституції виборів [6].

Дія антропологічного чинника приводить до циклічності перебігу революційних процесів. Більшість революційних процесів змінюються контрреволюційними. Слід враховувати перелік закономірностей, що проявляються. По-перше, антропологічний чинник створює передумови для окреслення простору революційного протистояння, по-друге, підтримує поділ «свій-чужий», по-третє, політичні ідеології перетворюються на політичні релігії, або створюються передумови для максимального зближення та взаємопроникнення по лінії політичні елементи – релігійні елементи. Революційні події в країні – це всеосяжний комунікативний дискурс [7]. Кожен політичний елемент набуває «релігійної» інтерпретації: виникає система «об'єднуючих» ритуалів. По-четверте, насильницька складова антропологічного чинника дає можливість постійно нарощувати революційний потенціал до знищення всіх базових політичних інститутів. Вона постійно змінює його вектор дії та надає системний характер проявам. Ініціюється створення та розвиток репресивних інститутів. Людина умовно «позбавляється» громадянства та шукає захисту поза правовим полем. Базовим у цьому випадку є територіальний аспект. Людина тяжіє до влади, що фактично контролює територію.

Дія антропологічного чинника в більшості випадків призводить до стагнаційних та контрреволюційних процесів. Він є системним явищем їх відтворення. Запобігти реалізації революційного потенціалу антропологічного чинника у сучасних політичних процесах можливо через злагоджений взаємозв'язок між структурами держави та громадянського суспільства. Важливим кроком для запобігання проявів дії антропологічного

чинника є адекватна виборча система. Адекватна репрезентованість всіх політичних сил. Відтворена логіка політичного вибору – шлях до стабілізації системи, виведення країни з кризового стану. Слід вибудовувати правильну виборчу стратегію, знижуючи рівень використання адміністративного ресурсу та корупційних механізмів. Лише правова оцінка та постійний моніторинг поведінки політичних лідерів позбавляє можливості для подальшої ескалації негативних проявів архаїчних елементів, посилення тиску на демократичні установи.

Література

1. Авторханов А. Г. Технология власти / А. Г. Авторханов. – М., СП «Слово» – Центр «Новый мир», 1991. – С. 638
2. Хигли Д. Революционные элиты / Д. Хигли // Сравнительная политика. – № 2(8). – 2012. С. 4–29
3. Романюк О. Посткомуністичні революції / О. Романюк // Політичний менеджмент. – № 4. – 2005. С. 16–28.
4. Ковлер А. И. Кризис демократии? Демократия на рубеже XXI века / А. И. Ковлер. – М. : ИГП РАН, 1997. – 345 с.
5. Ламажаа Ч. К. Архаизация общества. Тувинский феномен / Ч. К. Ламажаа. – М.: Издательский дом «Ли-брокком», 2013. – 272 с.
6. Кравець Г. В. Революція як механізм зміни влади в країнах пострадянського простору / Г. В. Кравець // Перспективи. – № 3(49). – 2011. С. 77–82
7. Грисюк В. П. PR на революції та революція як PR / В.П. Грисюк // Молодий вчений. – № 5(8) – 2014. С. 184–186

Яковлев Д.В.

*доктор політичних наук, професор
Національного університету «Одеська юридична академія»*

КОНТУРИ ТЕОРІЇ ПОЛІТИЧНОГО ВИБОРУ

В умовах глобальних соціальних та політичних змін індивідуальні та колективні політичні актори (від громадян до партій, парламентів та президентів) опиняються у ситуації вибору. Коли суспільство опиняється на роздоріжжі (як у історії з лицарем – «...наліво підеш – коня втратиш, прямо – життя...»), а тактичні «рятувальні» кроки зі збереження наявної політичної системи не можуть замінити стратегічного бачення мети політичного вибору та його передумов, альтернатив та наслідків.

Повною мірою це стосується українського суспільства, яке обрало незалежність, але сьогодні знаходиться перед вибором моделі реформ.

Суттєвою альтернативою в умовах посткомуністичного патерналізму виступає уникнення вибору, а також намагання еліт поєднати альтернативи і виробити псевдо-консенсусну модель. Це відноситься до конституційного процесу (змішана, парламентсько-президентська модель), виборчого процесу (змішана, мажоритарно-пропорційна система), приватизації (процес, як то кажуть «пішов», але про продаж землі не йдеться), зовнішньополітичного вектору (декларування інтеграції до ЄС, але без вступу до НАТО) та ін.

З кожним роком Незалежності загострюється проблема вибору моделі поставторитарних реформ, напрямку внутрішньо- та зовнішньополітичного курсу. Вартість помилок (а головна помилка – це уникнення вибору) для політичного класу та суспільства в цілому зростає.

Здійснення політичного вибору – це інтелектуальна операція, яка потребує вольових зусиль на усіх етапах. Це складна процедура, яка включає усвідомлення проблеми, її «ідентифікацію» серед інших проблем, формулювання альтернатив вирішення (обов'язково звести альтернативи до двох!) та раціональне обрання і впровадження однієї з них.

У процесі пошуку інтелектуальних основ та раціональних моделей політичного вибору перед вітчизняною політичною теорією та практикою постають наступні виклики.

По-перше, пошук та визначення «актора вибору» (або «інституції реформ»). Коли суспільство уникає вибору між демократією та авторитаризмом, приватним та державним, а держава «...йде пити каву» з олігархічними групами, питання відповідальності за реформи залишається відкритим. Політичні інститути удаваної «стабільності», які сформувались протягом останніх 25 років незалежності, не завжди здатні реалізовувати реформи та реагувати на виклики глобальних соціальних змін. Можливо, мова йде про «диктатора, що вирішує, яку з альтернатив обрати» (теорема К. Ероу), або про зовнішній тиск. До речі, суть теореми К. Ероу полягає в тому, що колективний вибір, який задовольняє цілком розумним вимогам може забезпечити найкращу альтернативу лише в тому випадку, якщо він містить риси примусовості, або диктаторства.

По-друге, необхідно враховувати історичні джерела та передумови сучасного політичного вибору – радянську політику та поставторитаризм вітчизняного зразка. Як приклад провалу перших (пост)«комуністичних» реформ можна навести експеримент М. Горбачова під назвою «*перестройка*». Це модель половинчастих реформ, яка згодом стала «взірцевою» для пострадянської еліти. З «висоти» сьогодення ми розуміємо, що перебудова була приреченою на невдачу спробою дати команду номенклатурі реформувати саму себе та добровільно позбутись «тепліх містечок». Саме тому шлях «напів-реформ» – *перестройка* – не дав результату. *Перестройка* потребує окремих досліджень, але її досвід актуалізується у періоди очікування реформ в Україні у 1991, 1994, 2004 та

2014 роках. *Перестройка* стала символом половинчастості у політиці, її «справа живе» й досі.

По-третє, проблема інтелектуальних джерел для реформ та наукової основи здійснення вибору. Змінюється роль наукового знання, раціональності, які відіграли ключову роль у процесі модернізації Заходу, вибору на користь демократії та ринку у ХІХ – ХХ ст. Знижується суспільна довіра до наукових методів пізнання суспільства, і навпаки зростає популярність ірраціональних факторів у здійсненні громадянами вибору (навіть суто, здавалось би, прагматична «гречка» у електоральному процесі стає одним із таких факторів).

У дискурсі радянських та пострадянських модернізаторів – реформаторів послідовно змінювались цілі: «комунізм», «соціалізм з людським обличчям», «перебудова», «прискорення», «капіталізм», «соціальна держава», «правова держава», «демократія»... Питання полягало у тому «Що ми будуємо?», а от питання «Як ми будуємо?», «Як ми реформуємо?» та «Як ми обираємо?» не ставилось, напевно, у силу цілковитої зрозумілості відповіді.

У сучасному світі вибір стає звичайним явищем, а не «героїчним» актом. Індивіди обирають власну лінію поведінки щодня, якщо не щохвилини. Відбувається «рутинізація» вибору, його технологізація, зведення з акту найвищої інтелектуальної та емоційної напруги до послідовності раціональних кроків: проблемна ситуація – формулювання альтернатив – вибір однієї з них – рішення.

З героїчного, драматичного або комедійного акту політичний вибір перетворився на рутинну справу.

Теорія політичного вибору потребує відповіді щодо співвідношення у ситуації вибору приватного та публічного, структури та дії, раціонального та ірраціонального (у тому числі – сакрального), конфлікту та консенсусу, ієрархії та мережі. Без усвідомлення сучасного стану політичної системи як ситуації вибору неможливо конструювання альтернатив та здійснення адекватних кроків щодо виходу із складної політичної та економічної ситуації.

Басняк Ю.А.

*здобувач кафедри міжнародних відносин
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

**ВНУТРІШНЬОЄВРОПЕЙСЬКІ СУПЕРЕЧНОСТІ
ЯК СТРИМУЮЧИЙ ЧИННИК ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ
ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО БЕЗПЕКОВОГО ГЕОПРОСТОРУ**

Глибокі політичні і економічні трансформації, що відбуваються в українському суспільстві в останні роки, супроводжуються перетвореннями України на європейську державу не тільки за місцем географічного положення, але й за відповідними стандартами внутрішньої та зовнішньої стабільності. Перед Україною стоїть завдання чіткого визначення геополітичних пріоритетів і самовизначення як суверенної держави із власними геополітичними і національними інтересами.

Серед зовнішніх чинників, які впливають на процес євроінтеграції України, з одного боку – це позиції дійсних країн-членів ЄС щодо потенційної можливості вступу України до ЄС, а з іншого – характеристики політичної та соціально-економічної сфери самого Європейського Союзу, які можуть нести певні ризики для безпеки України. Розглянемо ці чинники детальніше. Імідж України як перспективного учасника ЄС визначається багатьма факторами, на які може впливати ефективність модернізаційних перетворень в Україні, позиція країн-членів ЄС щодо перспектив розширення Євросоюзу в цілому, «особисті» відносини між Україною та іншими державами-членами. Так, на думку провідного експерта Центру Сполучених Штатів і Європи в Інституті Брукінгса С. Пайфера, небажання ЄС заявити, що Україна може сподіватися на вступ до нього, є наслідком кількох геополітичних факторів. По-перше, наявна стурбованість щодо тривалого шляху реформ, який Україна має пройти для створення політичної та економічної систем, сумісних з європейськими. По-друге, деякі країни-члени ЄС вважають, що процес розширення, який розпочався в 1990-х роках і досяг піку зі вступом 12 нових членів у 2004 – 2007 роках, зайшов надто далеко й був занадто швидким. Вони не бажають, щоб ЄС давав нову перспективу членства, оскільки йому потрібен час для повної інтеграції останніх новачків. По-третє, Україна – велика за розмірами й населенням країна. Деякі країни-члени ЄС побоюються, що в разі вступу Україна потребуватиме значних фінансів, спрямованих на розвиток Європейського

простору безпеки, тим самим відволікаючи кошти, які дісталися б іншим країнам-учасникам [4, с. 71].

В сучасних умовах конфігурації політичних сил у Європарламенті, враховуючи послаблений консолідаційний потенціал країн-членів щодо внутрішньої політики, можна прогнозувати, що подальше розширення ЄС у східному напрямку відбуватиметься виключно в рамках прийнятої програми «Східне партнерство», без виключень та зниження вимог для певних країн, а також досить вповільненими темпами. Для продовження реалізації такої програми ЄС має вирішити завдання, котре постало після його істотного розширення у XXI ст. Саме від ефективності його реалізації залежатиме здатність ЄС абсорбувати нових членів: досягти проведення дійсно всеосяжної Спільної зовнішньої політики й політики безпеки, а також загальноєвропейської політики безпеки й оборони. Це найважливіше завдання було декларовано ще у Договорі про Європейський Союз (Маастрихт – 1992 р. й Амстердам – 1997 р.), але зі становленням ЄС-28 доволі складно підтвердити здатність його говорити на міжнародній арені «єдиним голосом» [6, с. 17-18].

Окрім проблем інституційного характеру в межах ЄС останні 10 років спостерігаються економічні проблеми, які, у свою чергу, можуть стати додатковим ризиком для відносин України та ЄС. Так, якщо у 1960-х рр. середньорічний приріст ВВП в євроспільноті становив 8,7% і був значно вищим, ніж у світі загалом, то у 70-90-х рр. приріст ВВП істотно зменшився і став нижчим, ніж у світі загалом. З початку XXI ст. динаміка приросту ВВП впала до 1,4% і стала майже вдвічі нижчою, ніж у світова [2, с. 83]. Проте, варто зауважити, що найбільше падіння ВВП Греції є удвічі меншим майже 15-відсоткового падіння ВВП, яке було в Україні у 2009 р [2, с. 84].

Грунтовний аналіз структурних економічних проблем ЄС міститься у дослідженні директора Інституту стратегічних оцінок при Президентському фонді Леоніда Кучми «Україна» – П. Гайдуцького. Експерт пропонує взяти до уваги досвід та проблеми, з яким стикнулися країни ЦСЄ при вступі до Європейського простору безпеки, адже їхній результат є найціннішим для України, враховуючи спільне соціалістичне минуле та геополітичну близькість [1]. По-перше, спостерігається уповільнення зростання ВВП. Так, середньорічні темпи приросту ВВП у країнах ЦСЄ за період їх членства в ЄС (2005-2012 рр.) виявилися значно нижчими, ніж за такий самий період до вступу в ЄС (1997-2004 рр.). Особливо великі втрати динаміки відчували країни Балтії, Словенія та Угорщина. По-друге, знизилася динаміка зовнішньої торгівлі та приплив прямих іноземних інвестицій, при очікуванні протилежного ефекту. По-третє, погіршилася ситуація з державними боргами. Наприклад, у країнах ЦСЄ з початком кризи вони зросли з 38% до 49% ВВП, а в Угорщині – до 80 %, і вже перевищили Маастрихтський критерій. По-четверте, відбувається офшоризація та тінізація капіталу, рівень якої в ЄС, хоч як це не дивно, є удвічі вищим, ніж у неєвропейських

країнах-членах ОЕСР. Ця «фінансова хвороба» ЄС швидко поширилась і на його нових членів. У багатьох країнах ЦСЄ вплив капіталу вже перевищує половину зовнішнього боргу. По-п'яте, гальмування економіки при загальноприйнятих значних витратах у сфері соціального забезпечення призвело до виникнення серйозних диспропорцій в соціальній сфері країн ЄС та єврозони. У багатьох країнах ЄС видатки на соціальний захист і соціальну допомогу становлять від третини до половини суми ВВП у розрахунку на душу населення. Серед лідерів – країни з високим борговим навантаженням: Греція, Італія, Португалія, Ірландія. Вони мають держборг більший за ВВП, а соціальні видатки становлять понад його половину [1].

Істотно знижує можливість подолання цих проблем внутрішні суперечності між країнами-членами щодо можливих варіантів їхнього вирішення. Основними опонентами виступають Франція та Німеччина. Якщо Французька республіка виступає за обмеження впливу ЄС на національні уряди з метою максимального збереження суверенітету (при цьому пропонується ідея «комунізації європейського боргу»), то ФРН пропонує посилити внутрішньополітичні зв'язки (мова йде про необхідність реформування по суті конфедеративного устрою ЄС у федеративний) та зауважує, що без наднаціонального контролю над національними бюджетами політика «комунізації європейського боргу» є нездійсненною [6, с. 59].

Проте історія існування та здобутки ЄС демонструють високу економічну та політичну ефективність просторового інтеграційного об'єднання. Усі члени ЄС – це держави з високим рівнем демократії, захисту прав та свобод людини, прозорою системою відносин між владою та громадянином. У середньому ВВП на душу населення у країнах ЄС становить – \$34500, а середня тривалість життя – 79,7 років (для порівняння, в Україні за оцінками МВФ станом на квітень 2014 р. ВВП на душу населення складає \$7423, а за даними Держкомстату середня тривалість життя у 2013 р. становила 71,4 роки) [3, с. 71].

Європа є одним із масштабних платоспроможних та інноваційних ринків – інноваційність виробництва в ЄС перевищує 75 %. Продуктивність праці в єврозоні є у 2,5 разу вищою, ніж у Росії, і вчетверо – ніж в Україні. Середній рівень енергоефективності економіки в ЄС є утричі вищим, ніж у Росії, і вчетверо – ніж в Україні. Провідні країни ЄС мають ще кращі показники. Сьогодні ЄС – світовий лідер у розвитку т.зв. «зеленої енергетики» і дає понад 40% світової відновлюваної енергії. Інвестиційний потенціал країн ЄС-15 удесятеро, а ЄС-28 – ушестеро перевищує інвестиційний потенціал Росії. І цей потенціал уже працює в Україні. ЄС давно став лідером із ввезення прямих іноземних інвестицій до України. Якщо 12 років тому на ЄС припадала лише третина інвестицій в Україну, у 2012р. – вже три чверті. Показники реформ і модернізації суспільства в ЄС також є одними із найвищих у світі. У рейтингах економічної свободи, легкості ведення бізнесу, конкурентоспроможності економіки, ефективності

влади, сприйняття корупції Україна значно відстає від країн ЄС, нерідко майже на 100 позицій серед 170-180 досліджуваних країн світу [2, с. 85-86].

Отже, незважаючи на кризові моменти (які вже зустрічалися в понад 60-річній історії Євроспільноти та були ефективно вирішені), рівень життя і соціального захисту, навіть у так званих «бідних» країнах ЄС залишається вищим, ніж в Україні або інших державах Митного союзу (який представляє собою геополітичну альтернативу Європейському безпековому простору).

Отже, ефективність інтеграційного процесу залежить від низки потужних зовнішніх чинників, у першу чергу – геополітичних та гео економічних. Лише послідовне вирішення Україною своїх внутрішніх проблем, системна модернізація політичної, економічної, соціальної систем, максимальна адаптація правової бази країни до вимог ЄС сприятиме формуванню позитивного «євроіміджу» України на європейському просторі та знижуватиме взаємні безпекові ризики, що можуть виникати в процесі реалізації інтеграційних прагнень України до безпечних країн ЄС.

Література

1. Гайдучкий П. Україна – Безпековий Європростір: проблеми інтеграції / Павло Гайдучкий // Дзеркало тижня. – 2013. – 7 червня. – С. 2.
2. Гайдучкий П. Україна: проблеми інтеграції / Павло Гайдучкий // Національна безпека і оборона. – 2013. – № 4-5. – С 74-89/
3. Муромцева Ю. Якість життя й використання трудового потенціалу населення в Європейських країнах та Україні // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія:»Економіка», 2014, Вип. 14. – С. 69-76
4. Пайфер С. Зовнішні впливи на європейську інтеграцію України // Національна безпека і оборона. – 2013. – № 4-5. – С. 71-74.
5. Палагнюк Ю. Державна євроінтеграційна політика України: теорія, методологія, механізми. [Монографія]. – Миколаїв: В-цо ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. – 392 с.
6. Копійка В. В. Європейський Союз на сучасному етапі: структурні зміни та стратегія розвитку / В. В. Копійка. – К. : Знання, 2013. – 94 с.

Кацин М.Ю.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ЕКОНОМІЧНА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ»

Доцільно зазначити, що термін «глобалізація» почав використовуватися вченими тільки у другій половині ХХ ст. Одним із перших, хто вжив цей термін, був британський вчений Р. Робертсон, який вважав, що глобалізація – це процес, в рамках якого «світ стає єдиним та наділяється системними характеристиками [8, с. 103]. Розвиваючи зазначену проблематику Р. Робертсон дійшов висновку, що глобалізація – це відносно автономний процес, який стоїть на двох стовпах, перший із яких є партикуляризацією універсалія, другий – універсалізацією окремого. Тоді як перший передбачає існування гетерогенності та варіативності, другий засновано на припущенні про існування глобальної гомогенності та одноманітності людства. Протилежної позиції дотримується британський професор З. Бауман, який протиставляє «глобалізації» термін «універсалізація». З його точки зору, цей крок видається виправданим, оскільки найглибший зміст терміна «універсалізація» виражає надію, намір і рішучість навести порядок у всеосяжному, глобальному масштабі. Натомість, продовжує З. Бауман, розуміння глобалізації у тому вигляді, в якому воно оформилось у рамках нинішнього дискурсу, не містить нічого подібного. Так, на його думку, «глобалізація» – це невизначений і самостійний характер усього, що відбувається у світі, що не передбачає існування жодного центру або пульта керування. Навпаки, на думку З. Баумана, цей термін пов'язаний насамперед із глобальними наслідками, абсолютно ненавмисними й непередбаченими, а не з глобальними ініціативами і діями, які притаманні «універсалізації» [1, с. 50].

Глобалізація у світовому суспільстві є явищем об'єктивним, її прояв обумовлено законами природи. Тому посилення процесів глобалізації на певному етапі є також закономірним. Звідси світовим глобалізатором не може бути ані окрема людина, ані група людей, ані окрема держава, ані група держав. Тільки взаємодіючи, люди, корпорації і держави глобалізують світ [7, с. 49].

У той же час німецький професор У. Бек, розглядаючи глобалізацію як динамічний аспект існування глобальної системи, вважав, що глобалізацію варто вважати скоріше як трансформацію, ніж як процес, оскільки глобалізація є збірним комплексом процесів, не об'єднаних одним конкретним законом чи логікою розвитку. При цьому глобальну систему вчений розумів як незалежну систему, яка конституюється та зумовлює перерозподіл та перевинайдення функцій на всіх рівнях соціальної

організації – від локального мікрорівня до інтернаціонального макрорівня. Її учасником є не тільки національні держави чи наднаціональні утворення; до неї залучена вся множина соціальних суб'єктів, від індивідуальних до колективних [2, с. 19]. Так, на думку У. Бека, глобалізацію доцільно розглядати у трьох сенсах:

- 1) як генезис глобальної системи;
- 2) як залучення окремої сфери, групи або процесу до функціонування глобальної системи;
- 3) як історичну трансформацію, що є збірним комплексом процесів, викликаних формуванням структури соціальної системи особливого типу – глобальної.

Проблематикою впливу глобалізації на державу опікується український професор Ю. М. Оборотов, який констатує становлення та поширення «образу сучасної держави», який під впливом глобалізації витісняє «образ національної держави». Вчений вважає, що під впливом глобалізації відбувається девальвація такого найважливішого інституту всіх цивілізацій, як держава. Зокрема, втрачаються ті риси держави, що традиційно пов'язуються з образом національної держави. Під впливом глобалізації держава втрачає свою унікальну ідентичність, відбувається ерозія внутрішнього суверенітету [4, с. 9]. Тим часом, як зазначає Ю. М. Оборотов, сам образ сучасної держави одержує свою конкретизацію в системі образів, які формуються новими умовами існування держав. Сформована техносфера як найвищий матеріальний результат усієї попередньої еволюції людства формує ці нові образи держав, одночасно відбудовуючи ієрархію держав за їхнім місцем в системі функціональних зв'язків техносфери із зовнішнім для неї світом. Так, вбудовування держав у систему глобальних зв'язків і залежностей розмиває традиційний суверенітет держави, доповнюючи його регулюванням по вертикалі від регіонального, міждержавного та міжнародного до глобального регулювання [4, с. 9].

Попри розбіжності думок існують і деякі точки дотику. Зокрема, ніхто не заперечує, що глобалізація максимізує економічну, науково-технічну і культурну взаємодію різних країн незалежно від їхньої цивілізаційної приналежності, рівня розвитку і місця розташування.

Враховуючи, що глобалізація є комплексним явищем, яке торкається усіх сфер життєдіяльності соціуму, її цілком можна розглядати і крізь призму розвитку господарських процесів.

Так, початок глобалізації в економічній сфері можна віднести до середини XV ст., коли почалося, говорячи словами французького історика Ф. Броделя, перетворення «світу європейських економік» у світову господарську систему європейського типу. Не створюючи «мережевого суспільства», ця глобалізація з неминучістю вела до включення нових територій у зону європейського впливу, різко активізувала міжнародну

торгівлю, створювала умови для поширення на весь світ єдиних принципів соціального гуртожитку тощо [3, с. 25].

Аналізуючи економічний вимір глобалізації, доходимо висновку, що це є процес багаторівневої територіальної та галузевої перебудови національних господарств, що характеризується утворенням системи комплексних різновекторних зв'язків глобального, регіонального, локального рівнів, якісні і кількісні параметри яких визначають ступень динамічного розвитку світової економіки у напрямі формування цілісної моделі розвитку.

До інституційних аспектів економічної глобалізації звертаються В. В. Соловійова та В. К. Антошкіна, підкреслюючи, що глобалізація економіки призводить до стану, коли добробут звичайних громадян великою мірою залежить не від дій конкретних урядів, а від тих рішень, що приймаються на світовому рівні міжнародними організаціями [6, с. 149]. Зокрема, збільшується кількість проблем, які вирішуються не на внутрішньо-державному, а на міжнародному рівні. На думку вчених, відбувається безпрецедентне взаємопроникнення зовнішньої та внутрішньої політики. Крім того, в результаті процесу глобалізації з'являються нові принципи організації державності. Так, сприяння інтеграції національної економіки до світового господарства задає нову економічну функцію держави, яка тепер повинна сприяти перевтіленню держави в транснаціональний геоекономічний простір та допомагати своїм громадянам адаптуватися до глобальної економік [6, с. 153]. Важливою характеристикою глобалізації є те, що вона передбачає взаємопов'язаність і взаємозалежність безпосередньо не пов'язаних між собою частин народного господарства.

Серед основних наслідків економічної глобалізації фінансові установи, насамперед Євразійський банк реконструкції та розвитку, назвати такі:

1) вихід інтересів національних суб'єктів господарювання за національно-державні кордони, створення і розширення сфери діяльності транснаціональних економічних і фінансових структур;

2) перехід приватних державних проблем на новий глобальний рівень, у зв'язку з чим виникає необхідність урахування світових господарських інтересів для вирішення національних проблем;

3) вплив економічної ситуації у провідних країнах на сусідні держави;

4) необхідність координації державної економічної і фінансової політики різних країн для досягнення сталого та гармонійного розвитку світу в цілому.

Український вчений В. Г. Воронкова взагалі спостерігає на нинішньому етапі тенденцію до формування економічного базису існування об'єднаної цивілізації. Так, процес всебічного зближення у сфері виробництва, науково-технологічної діяльності та послуг, зумовлений посиленням дії загальноцивілізаційних законів і закономірностей, поступово охоплює також

сферу політики, соціальну сферу та культуру. Отже, глобальний синтез, який поширюється на всю планету, сприяє створенню цілісної економічної міжнародної структури [5, с. 17].

Література

1. Бауман О. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства / З. Бауман. – Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 2008. – 109 с.
2. Бек У. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / У. Бек. – Київ : Ніка-Центр, 2011. – 408 с.
3. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації : монографія / М. А. Козловець. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.
4. Оборотов Ю. М. Поняття образ держави та його різновиди в умовах глобалізації / Ю. М. Оборотов // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / МОН України, ОНЮА. – Одеса, 2003. – Вип. 21. – С. 7-12
5. Політика європейської інтеграції : навч. посіб. / за ред. В. Г. Воронкової. – Київ : Професіонал, 2007. – 512 с.
6. Соловьева В. В. Право, общество, государство: история, современные тенденции и перспективы развития / В. В. Соловьева, В. К. Антошкина. – Донецк : Юго-Восток, 2013. – С. 291
7. Цивілізаційні тенденції глобалізованого світового господарства : монографія / за ред. В. І. Троненка. – Київ : КИМУ, 2011. – 452 с.
8. Robertson H. Globalization. Social theory and global culture / H. Robertson. – London: Sage Publications, 1996. – 210 p.

Лисенко Л.Г.

кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін

Шачковська Л.С.

кандидат політичних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ДІЯЛЬНІСТЬ ОБСЄ В ЗОНІ КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ

До середини ХХ ст. світова політика будувалася з розрахунку державно-центристської моделі міжнародних відносин, головним суб'єктом якої виступали держави. Вперше така система міжнародних відносин була закладена Вестфальським мирним договором у 1648 році, який підвів підсумок Тридцятилітній війні в Європі і вперше проголосив суверенітет держави як верховенство її на своїй території та незалежність на міжнародній арені, що дозволило навіть невеликим державам стати суб'єктами міжнародної політики [1, с. 15].

В сучасних умовах, поряд з основними суб'єктами світової політики – державами, важливими недержавними акторами на міжнародній арені виступають міжнародні організації. Загальними тенденціями діяльності міжнародних організацій стали, по-перше, посилення регіональних аспектів діяльності; по-друге, значне зростання кількості організацій спеціальної компетенції; по-третє, більш широке наділення міжнародних організацій наднаціональними повноваженнями. Слід зауважити, що масштаби, характер і глибина їх впливу на перебіг міжнародних подій варіюються в досить широких межах.

Першою міжнародною організацією, яка стала політичним суб'єктом міжнародних відносин, була Ліга Націй, заснована на Паризькій мирній конференції 1919 – 1920 років. СРСР став членом Ліги Націй у 1933 році, а в 1939 році був виключений з її складу за розв'язання війни проти Фінляндії. Ліга Націй проіснувала до 1946 року. І. Лосев, український філософ, зауважує, що Ліга Націй «не спромоглася створити ефективну систему міжнародної безпеки, з Лігою Націй війни розпочиналися й закінчувалися на всіх континентах, як і без неї. Поступово вона втрачала свій авторитет... демонструвала своє безсилля на тлі всіх збройних конфліктів приблизно так, як нинішні ООН та ОБСЄ, обмежуючись протестами та занепокоєнням» [2, с. 27].

Після Другої світової війни зросла кількість міжнародних організацій. Так, якщо на початку ХХ століття існувало майже 40 міжурядових і 180 неурядових організацій, то на початку ХХІ століття їх налічувалось близько 300 і 5000 відповідно.

Сьогодні, наприклад, на Сході України у зв'язку з агресією Росії та бойовиків так званих «ДНР» і «ЛНР» працюють такі міжнародні організації,

як Організація з безпеки та співробітництва в Європі, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Міжнародний комітет Червоного Хреста, Міжнародне партнерство з прав людини, Міжнародна амністія, Human Rights Watch.

Зупинимося на характеристиці сфери діяльності Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ). Зазначимо, що ОБСЄ заснована в 1973 році, до 31 грудня 1994 року мала назву Нарада з безпеки та співробітництва в Європі, займає найважливіше місце в системі європейської безпеки. Це обумовлено не стільки унікальністю її організаційної структури (членами організації є 57 держав), скільки тим, що залишається чи не єдиною спробою створення загальноєвропейської системи колективної безпеки. ОБСЄ започаткувала гельсінський правозахисний рух. Її членами є країни Західної, Центральної та Східної Європи, США і Канада. Україна є членом ОБСЄ з січня 1992 року. У 1990 році у Паризькому саміті були створені постійні інститути ОБСЄ, а саме Раду міністрів, до якої ввійшли міністри закордонних справ держав-членів організації; Комітет старших урядників, який проводить зустрічі раз на три місяці; на найвищому рівні домовилися проводити кожні два роки зустрічі глав держав і глав урядів. Крім того, згідно з Паризькою хартією, були створені три постійні органи: Секретаріат, Центр запобігання конфліктам, Бюро для демократичних інститутів і прав людини.

Основні напрямки діяльності ОБСЄ – це, по-перше, мирне врегулювання конфліктів, криз, створення спеціальних моніторингових місій, постконфліктне відновлення; по-друге, інтенсифікація субрегіонального співробітництва, що передбачає обмін інформацією і досвідом між субрегіональними групами, одержання і збереження текстів домовленостей та угод між ними; по-третє, здійснення контролю за дотриманням прав людини й основних свобод, демократії, верховенства закону, захисту прав національних меншин, проведення семінарів по підвищенню кваліфікації суддів і співробітників адміністративних органів влади, спостереження за виборчими процесами, координація дій неурядових організацій; по-четверте, укладання Договору про звичайні збройні сили в Європі, договору «Відкрите небо», консультації у рамках Форуму по співробітництву в сфері безпеки; по-п'яте, розробка нормативної бази доступу громадян до інформації, участі громадськості в процесі прийняття рішень і доступі до правосуддя з економічних та екологічних питань.

Сьогодні в Україні в зоні конфлікту на Донбасі на запрошення українського уряду працює Спеціальна моніторингова місія (СММ) ОБСЄ, головним завданням якої є збирання інформації, встановлення фактів порушення миру і підготовка звітів про ситуацію з безпекою та дотриманням прав людини на місцях, а також створення умов для початку діалогу між сторонами конфлікту. Термін перебування місії – до 31 березня 2016 року,

але може бути продовжений. Мандат місії не передбачає проведення розслідувань, підготовки висновків. Спостерігачі місії – це неозброєні цивільні люди. До речі, перші спостерігачі почали прибувати в Україну через 24 години після прийняття ОБСЄ рішення про створення місії. Спостерігачі працюють в 10 найбільших містах України, а також у Маріуполі, Краматорську та Сєвєродонецьку. За час перебування СММ ОБСЄ в Україні, на думку її речника М. Боцюрківа, покращились її щоденні звіти, що ретельно перевіряються і публікуються на офіційному сайті організації, також місія складає щотижневі звіти, які надсилаються до 57 країн – членів ОБСЄ [3, с. 20].

Претенденти на посаду спостерігачів висуваються країнами, які є членами ОБСЄ, потім відбувається перевірка їхньої відповідності посаді, враховується досвід роботи в інших місіях. Перевага надається представникам із сусідніх держав, оскільки вони краще розуміють ситуацію в зоні конфлікту чи володіють мовою країни, в яку направляється місія. Так, за інформацією прес-служби, місія ОБСЄ в Україні на серпень 2015 року налічувала 819 співробітників, 516 з яких – іноземні представники із понад 40 країн. Найбільша кількість спостерігачів із США – 50 осіб, 30 – із Румунії, по 26 спостерігачів із Росії, Польщі та Фінляндії, 23 – із Угорщини, 22 – із Німеччини, 21 – із Італії, по 18 спостерігачів із Великої Британії та Швеції. Понад 50% членів місії мають досвід роботи у воєнній чи правоохоронній сферах. Багато з них працювали в інших місіях ОБСЄ та ООН, знають цей регіон і володіють російською мовою. Всі, хто працює в місії, підписують зобов'язання обов'язкового дотримування норм Кодексу поведінки ОБСЄ [3, с. 20 – 21]. 239 членів місії – українці, які є помічниками, радниками чи обіймають інші адміністративні посади [4, с. 24].

В українській пресі доволі часто критикують СММ ОБСЄ за недостатню ефективність моніторингу в зоні конфлікту на Донбасі. Речник СММ ОБСЄ М. Боцюрків говорить, що їм відомо про цю критику, але спостерігачі місії, по-перше, не виїжджають вночі, бо це дуже небезпечно, по-друге, групи спостерігачів іноді затримують на блокпостах з обох сторін, по-третє, бойовики, як правило, обмежують доступ до місць зберігання важкої зброї або допускають до складів, але не дають можливості перевірити серійні номери важкої техніки. Водночас членами місії аналізуються наслідки конфлікту на Сході для мирного населення, тому що тим, хто залишився в своїх домівках, потрібно відправляти дітей до школи, купувати ліки і предмети першої необхідності, отримувати пенсії. Ще один аспект роботи місії – встановлення діалогу між конфліктуючими сторонами та забезпечення доступу до тих чи інших місць та об'єктів, наприклад, до місця аварії малайзійського літака чи до об'єктів інфраструктури в районі Горлівки, щоб комунальники могли полагодити водогін [3, с. 21].

Нещодавно глава СММ ОБСЄ в Україні Е. Апакан розкритикував факт збільшення кількості випадків порушення режиму припинення вогню на Сході України, заявивши що «СММ спостерігала і повідомляла про відносно затишшя, яке тривало протягом двох місяців, і про обережні спроби людей у деяких областях повернутися до нормального життя і в свої будинки. Ми закликаємо всі сторони не зводити нанівець ці позитивні зміни, виконувати свої зобов'язання і докладати зусилля для досягнення стійкого миру» [5]. Водночас слід нагадати, що місія ОБСЄ сьогодні не має доступу до 40% окупованої бойовиками території [6, с. 18].

Про необхідність підвищення ефективності діяльності СММ ОБСЄ в Україні, зокрема, заявила й голова Комітету Верховної Ради у закордонних справах Г. Гопко, яка наголосила, що «ми розуміємо, що ефективність ОБСЄ треба підвищувати. І вони теж це розуміють. Недавно в Гельсінкі на 40-річчя Гельсінського заключного акта йшла мова про те, що ОБСЄ необхідно реформувати, що ця організація повинна мати превентивну функцію, грати на випередження конфліктів» [7, с. 23].

В сучасних умовах все частіше дипломатія держав виявляється більш дієвою за обмежену в маневрі дипломатію міжнародних організацій, тим більше, що останні нерідко перетворюються на дискусійні клуби та форуми з мінімальною практичною користю. Французька журналістка А. Лазарева вважає, що «Рада Безпеки ООН паралізована перспективою російського вето, ОБСЄ та Комітет міністрів Ради Європи – обов'язковим принципом консенсусу. Москва або гіпотетично будь-яка інша держава-член, що не зацікавлена в жорстких кроках проти себе, легко знаходить можливість запобігти їм» [6, с. 18]. Український дипломат, голова правління «Майдану закордонних справ» Б. Яременко зазначає, що «міжнародні організації – це не щось таке, що існує і розвивається на ґрунті відстоювання якихось принципів. Основну роль у будь-якій міжнародній організації відіграють національні уряди. Власне з інтересів та діяльності урядів і складається будь-яка міждержавна організація... Формально всі держави в міжнародних організаціях та об'єднаннях (за винятком Митного союзу) рівні... Насправді ж лише кілька країн мають можливість глобально контролювати порядок денний таких структур, як ОБСЄ, ООН чи навіть РЄ» [6, с. 18 – 19].

Дійсно, консенсус не завжди забезпечує рівноправ'я, бо є держави-лідери, впливові та заможні, які поступово підпорядковують своїм національним інтересам навіть міжнародні організації, тому дедалі частіше у світі говорять про прояви кризи в їхній діяльності.

Література

1. Газин В. Вестфальская система: испытание XX веком / В. Газин. // Зеркало недели. – 2015. – 28 февраля. – С. 15.

2. Лосєв І. Примари «вічного миру»... / І. Лосєв. // Український тиждень. – 2015. – № 32. – С. 26–27.
3. Корбут А. Майкл Боцюрків: «Ми можемо бути очима й вухами міжнародної спільноти в зоні конфлікту» / А. Корбут. // Український тиждень. – 2015. – № 32. – С. 20–21.
4. Буткевич Б. Російський слід у моніторингу / Б. Буткевич. // Український тиждень. – 2015. – № 32. – С. 24–25.
5. Глава місії ОБСЄ закликав не зводити нанівець позитивні зміни на Донбасі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/2015/11/13/7088567/view_print/
6. Лазарева А. Сила автоматизму / А. Лазарева. // Український тиждень. – 2015. – № 32. – С. 18 – 19.
7. Рибак В. Ганна Гопко: «Західні партнери часто не можуть зрозуміти, чого хочуть українці» / В. Рибак. // Український тиждень. – 2015. – № 32. – С. 22–23.

Позняк О.В.

студентка

Чорноморського державного університету імені Петра Могили

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПІВПРАЦІ ІНДІЇ ТА США ЗА ПРЕМ'ЄРСТВА НАРЕНДРА МОДІ

Після розпаду біполярної системи міжнародних відносин і початку формування багатопolarity азійські країни починають претендувати на світове лідерство. Це добре прослідковується на прикладі КНР та Республіки Індія. Однак остання за наявності величезних природних й людських ресурсів та титулу «найбільшої демократії світу» поки що не стала світовою наддержавою. Індійська громадськість причину цього вбачає в надто довгому сповідуванню курсу нейтралітету, головуванню у «Русі неприєднання» та «безпідставному ідеалізмові». Лейтмотивом статті Foreign Affairs 2013 року під назвою «Безпомічна зовнішня політика Індії» стає думка, що країна сама перешкоджає своєму піднесенню. І в більшості випадків ці слова стосуються невдалої зовнішньої політики. Тому перемога на парламентських виборах у травні 2014 р. замість «звичної» партії ІНК(Індійський національний конгрес) дісталася партії з націоналістичними гаслами БДП(«Бхаратія джанаті парті»), з лав якої і призначили нового прем'єр-міністра, голову партії та колишнього міністра штату Гуджарат, Нарендру Моді.

Індійці покладають на нього великі сподівання стосовно як реформування внутрішньої, так і зовнішньої політики в умовах зростаючої загрози та суперництва з боку Китаю. Не останню роль в цьому процесі грають відносини зі США, які не є сталими та схильні до сторонніх впливів.

Якщо коротко окреслити історію американсько-індійських відносин у постбіполярний період, то початком двостороннього зближення став візит до Нью-Делі Білла Клінтона, здійснений в 2000 р.. Цей зовнішньополітичний курс був успішно продовжений республіканською адміністрацією Дж. Буша-молодшого, що змінила в 2001 р. демократів. Повернення до влади демократичної адміністрації у 2008 р. спричинило «простій» в політиці на індійському напрямку, яка, однак, в період другого терміну президентства Барака Обами стала набувати колишню динаміку, на що вплинув факт посилення Китаю.

Що стосується Індії, то об'єктивний характер двостороннього зближення проявляється в тому, що воно не залежить від партійної приналежності керівництва країни. Започаткований в період правління уряду Атал Біхарі Ваджпайї (1998-2004 рр.), який представляв партію БДП, в наступні десять років він був продовжений урядом Манмохана Сінгха.

В американсько-індійських відносинах існує багато проблем як економічного, так і політичного характеру. В Індії незадоволені американськими обмеженнями на закупівлю індійських ІТ-технологій і на в'їзд в США індійських програмістів, а також невизначеністю позиції Вашингтона щодо кашмірській проблемі і перспективою військового виходу США з Афганістану. У той же час США вказують на "недостатню відкритість" індійської економіки для зовнішніх інвестицій. До того ж у середовищі індійського суспільства ще відчутні антиамериканські настрої періоду холодної війни, що підігриваються і низкою дипломатичних скандалів, найбільш відомий з яких стався в грудні 2013 р. і пов'язаний з індійською жінкою-дипломатом Девіяне Хобрагаде [5].

З початком останньої компанії з виборів до парламенту Індії, коли перспектива перемоги БДП стала цілком реальною, позначилася ще одна і вже набагато більш серйозна для американсько-індійських відносин проблема. Мова йде про звинувачення Н. Моді «принаймні, в бездіяльності» в ході так званого «гуджаратського погрому» 2002 р.. Тоді жертвами релігійного конфлікту в цьому штаті, що межує з Пакистаном, стали близько двох тисяч мусульман. На цій підставі в 2005 р. йому був заборонений в'їзд в США.

Але відразу після оголошення результатів голосування, Б. Обама по телефону привітав Н. Моді з перемогою його партії і нагадав про стратегічне партнерство, що пов'язує обидві країни. Що стосується самого Н. Моді, то ще в ході передвиборної компанії він підкреслював, що «не відчуває ніякої особистої неприязні по відношенню до США і має намір вибудовувати з

Вашингтоном міцні партнерські відносини на базі рівності і взаємної вигоди». Однак багато хто звернув увагу, що Моді, який подякував світовим лідерам за їх підтримку через соціальну мережу Twitter, так і не відповів на твіт-повідомлення держсекретаря США Джона Керрі [6].

Прийнявши 26 травня 2014 р. присягу прем'єр-міністра Індії, Нарендра Моді став 16-м главою уряду. Ще до того, як це сталося, аналітики відзначали: якщо Н.Моді займе пост прем'єра, він буде в своїй політиці більш самостійним, ніж його попередник. Національні інтереси проголошені непорушною основою зовнішньополітичного курсу («India First» foreign policy).

Зовнішня політика нового уряду Індії буде проводитися відповідно до «шістьох вищих пріоритетів», опублікованих МЗС країни в кінці травня 2014 р.. Вже перший пункт цих «пріоритетів» вказує на необхідність «вдихнути життя в тьмяні відносини Індії з США». Другим пунктом позначається і причина такої необхідності, яка пов'язується зі «зростанням і агресивною поведінкою Китаю, що є головним викликом для Індії» [5]. Нещодавній інцидент під час візиту Сі Цзіньпіна, коли китайський контингент чисельністю близько 500-1000 чоловік просунувся на 30 км вглиб території, яку Індія вважає своєю, тільки підтверджує ці побоювання [4].

Підтвердженням такого роду намірів Індії став нещодавній візит Моді в США, що пройшов 26-30 вересня 2014 р.

Під час нього жваво обговорювалося питання оборонного співробітництва - було прийнято рішення продовжити відповідну рамкову угоду. Актуальність «китайської теми», спровокована активністю КНР у Південно-Китайському морі, проявилася у вигляді створення Спільної заяви про необхідність «забезпечення свободи судноплавства у відповідність до норм міжнародного права» та намірі продовжувати спільні військово-морські навчання «Малабар» [2].

У спільній заяві Індії та США, опублікованій за підсумками зустрічі 30 вересня, оцінка світової ситуації і вираз намірів щодо розвитку двосторонніх відносин зводяться до загальних формулювань. Але щодо деяких питань РІ висловила вкрай категорично, зокрема вона виступила проти санкцій відносно Росії та не погодилась приєднатися до коаліції проти бойовиків угруповання «Ісламська держава» (ІГ) в Сирії та Іраку [3].

Більша увага в спільній заяві була приділена двостороннім економічним контактам. Лідери двох країн пообіцяли привести в дію американсько-індійську інвестиційну ініціативу, щоб сприяти збільшенню капіталовкладень інституційних інвесторів і підприємств. Також було заявлено про те, що будуть вжиті обопільні заходи для збільшення в шість разів обсягу двостороннього товарообігу, що становить на даний момент 100 млрд. доларів.

У заяві наголошується, що керівники країн вже заснували контактну групу для сприяння реалізації двосторонньої угоди про співробітництво в галузі мирної ядерної енергетики, підписаної двома країнами в 2006 р.. Сторони також пообіцяли налагодити більш тісну взаємодію з іншими країнами АТР шляхом консультацій, діалогу та проведення спільних навчань [1].

Індійські та американські ЗМІ по-різному оцінюють підсумки візиту. Помірно опозиційна до нинішньої влади Times of India формулює ситуацію так: два лідери намагалися відремонтувати напружені стосунки, але досягнуто дуже мало конкретного, адже не було вирішено до кінця складні питання з податками (на американський бізнес у країні), з тією ж ядерною угодою і торгівлею. Оцінка з боку Washington Post була більш оптимістична. За її словами, США та Індія за підсумками візиту уклали нехай скромний, але «альянс щодо боротьби з глобальним потеплінням».

Високорівнева індійсько-американська зустріч дала певні результати, але здебільшого це лише наміри або заяви лідерів, країнами не було підписано будь-якого офіційного угоди про співпрацю або інвестиціях. Візит був спрямований більше на відновлення атмосфери довіри та визначення основних напрямків розвитку двостороннього співробітництва у сферах економіки і безпеки, аніж на конкретні результати [4].

Отже, можемо припускати, що у майбутньому Нарендра Моді піде на зміцнення американсько-індійського стратегічного партнерства, незважаючи на недавні особисті проблеми у відносинах з Вашингтоном, адже КНР продовжує нарощувати військову могутність та свою присутність як на морських просторах, так і на спірних з іншими азійськими країнами територіях.

Література

1. Аналитический обзор: Визит премьер-министра Индии в США и тенденция развития индийско-американских отношений // Международное радио Китая. – 2014. – 02.10. – Режим доступа: <http://russian.cri.cn/841/2014/10/02/1s525841.htm>
2. Винай Шукла Нарендра Моді и США / Винай Шукла // Российский совет по международным делам. – 2014. – 10 октября. – Режим доступа: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=4552#top
3. Денисов И. Индия хочет видеть в США партнера, а не арбитра и наставника / И. Денисов // Российский совет по международным делам. – 2014. – 10.10. – Режим доступа: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=4550#top
4. Терехов В. Нарендра Моді активизирует индийскую внешнюю политику / В.Терехов // Новое Восточное Обозрение. – 2014. – 10.10. – Режим доступа: <http://ru.journal-neo.org/2014/10/10/rus-narendra-modi-aktiviziruet-indijskuyu-vneshnyuyu-politiku/>

5. Терехов В. О внешней политике Индии при Нарендре Моди [Електронний ресурс] / В. Терехов // Российские тенденции. – 2014. – 19.06. – Режим доступу: <http://rostend.su/?q=node/1799>

6. Шароградский А. Планы Моди [Електронний ресурс] / А.Шароградский // Радио Свобода. – 2014. – 26.05. – Режим доступу: <http://www.svoboda.mobi/a/25398433.html>

Самойленко М.Ю.

студентка

Чорноморського державного університету імені Петра Могили

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС ЯК МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ІМІДЖУ ПОЛЬЩІ

Кожна держава сприймається світом через призму інформації, тому для кожної країни формування позитивного іміджу є ознакою стабільності та важливого політичного місця у всьому світі. Вдало сформований імідж є показником успішності в політичній, економічній та соціальній сферах. То що ж таке політичний імідж? На думку Д. Ольшанського – це уявний образ певної держави, що формується у свідомості громадян країни та закордонної аудиторії [1].

Загалом, до політичного іміджу можна віднести все, що пов'язане з діяльністю держави та його політичного апарату: імідж політичного лідера, імідж політичної еліти, політичного режиму, імідж релігійних стосунків, зовнішньополітичних актів, культурно-історичні факти та ін.

Тож детальніше розглянемо імідж Польщі у декількох сферах. По-перше, політична сфера. Як ми знаємо, Польща є членом Європейського Союзу, НАТО, Ради Європи, ООН, ОБСЄ та ін., організацій що сприяє підвищенню її авторитету на міжнародній арені. Для Польщі вступ до ЄС приніс багато позитивних факторів, що сприяло тому, що про цю державу заговорили як про стабільну та розвинену європейську країну.

Сьогодні нема поляка, який би не відчув реальної користі для себе від членства країни в Європейському Союзі. То ж не дивно, що Польща належить до числа країн найбільших євроентузіастів. Числа говорять самі за себе – десять років Польщі в Європейському Союзі це період економічних успіхів. ВВП – показник багатства країни, з 2004 року зріс на третину, а безробіття знизилось з 19% у 2004 до 9% у нинішньому році, частково завдяки відкриттю для Польщі ринків праці інших країн ЄС. З членством у ЄС співпало циклічне пожвавлення економіки у 2005-2008 роках.

Польська економіка швидко європеїзується – виготовляються товари для інших країн та купуються імпорتنі. Від вступу країни до ЄС, завдяки відміні торговельних бар'єрів між Польщею та країнами Спільноти експорт та імпорт подвоїлись, а обороти закордонної торгівлі зросли зі 136 до 259 млрд. євро. Якщо у 2003 році на ринок ЄС надходило майже дві третини експорту польських продуктів харчування, то у 2007 році – уже понад 80% [2].

По-друге, діяльність у сфері Public Relations. Діяльність Міністерства економіки Польщі у сфері PR зосереджується на формуванні позитивного іміджу польської економіки завдяки наступним заходам:

а) на закордонному ринку

1. лобістська діяльність, скерована на просування економічних інтересів Польщі;

2. ініціювання й організація семінарів з питань економічної співпраці з Польщею;

3. поширення інформації про польську економіку серед представників міжнародної суспільної думки (головним чином через контакти із зарубіжними ЗМІ);

4. формування іміджу Польщі як місця для вигідного вкладання міжнародних інвестицій.

б) на польському ринку

1. підвищення рангу заходів і промоційних акцій завдяки патронату міністра економіки або Міністерства економіки;

2. інформування за посередництва польських мас-медіа про експортну політику уряду (зокрема про такі проекти, як створення Польських Домів чи *TISPE*) [3].

По-третє, більш детально про іноземні інвестиції. Їх кількість завжди свідчить про стабільність держави не тільки в економічній сфері, а й в політичній. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ), які залучаються в економіку Польщі, сьогодні є каталізатором прискореного економічного та соціального розвитку країни. Перед вступом до ЄС у 2003 р., приплив прямих іноземних інвестицій до Польщі складав лише 3,7 млрд євро Рекордним роком припливу ПІІ в економіку Польщі був 2007 р. Глобальна вартість капіталу, вкладеного у вигляді прямих інвестицій у цей рік склала близько 17,2 млрд євро. Труднощі, пов'язані з фінансовими проблемами єврозони призвели до зниження інтересу інвесторів в Польщі у 2012 р. Приплив ПІІ зменшився до 4,7 млрд євро. Важливим є той факт, що в результаті приєднання до ЄС інвестуванням у Польщі цікавиться щоразу більший відсоток підприємств із сектора малих спільних підприємств. Зростаючим попитом користується сфера послуг [4].

Інтегральним показником, який характеризує рівень життя населення країни, є індекс людського розвитку (ІЛР). Значення ІЛР Польщі на 2012 р. становить 0,821, що свідчить про дуже високий рівень людського розвитку країни. У рейтингу такий показник ІЛР ставить країну на 39 позицію серед

187 країн. Серед країн Центрально-Східної Європи дуже високий ІЛР поряд з Польщею мають Угорщина, Словаччина, Чехія, Естонія, Греція [5].

На імідж держави може вплинути будь-який фактор. Для політиків навіть невеликий інцидент може стати інструментом для політичної гри. Так, наприклад, інцидент під час Маршу Незалежності 2013 року, що викликав суперечки на міжнародній арені з боку Росії, яка вимагала офіційного вибачення з боку Польщі. Але, зазвичай, такі події не мають серйозних наслідків для держави, адже понад 85% населення Польщі пишаються своїм громадянством і своєю країною.

Робота з формування позитивного іміджу Польщі у світі ведеться багатопланово. Але основну роль у цьому процесі відіграє політична діяльність Міністерства закордонних справ Республіки Польща, зокрема, через цілу мережу програм і заходів.

Найновіші з таких програм: Східне партнерство (польсько-шведський проект, скерований на зміцнення співпраці ЄС зі східними сусідніми державами) та Польська допомога (проект, який передбачає допомогу країнам, що розвиваються, у їх прогресі, а також підтримку в галузі розбудови та зміцнення демократії, моніторингу і оцінку ситуації з дотримання прав людини і основних свобод громадянина, зміцнення незалежності інституцій громадянського суспільства [6].

Література

1. Качинська Н. Політичний імідж держави: структурні та комунікаційні компоненти феномену / Наталія Качинська [Електронний ресурс] // журнал «Віче». – режим доступу: <http://viche.info/journal/1738/>

2. Польща в Європейському Союзі: баланс п'яти років / [Електронний ресурс] // портал «Вголос». – режим доступу: http://vgolos.com.ua/articles/polshcha_v_yevropeyskomu_soyuzi_balans_pyaty_rokiv_106403.html?print

3. Стеч Я. Інструменти підтриманн польського експорту / Януш Стеч [Електронний ресурс] // Інтернет-холдинг Олега Соскіна. – режим доступу: <http://soskin.info/ea/2001/9/20010986.html>

4. Мандрик П. Особливості соціально-економічного розвитку Польщі після вступу до Європейського Союзу / Павло Мандрик [Електронний ресурс] // Сайт «Актуальні проблеми краєзнавчої науки». – режим доступу: <http://internationalconference2014.wordpress.com/2014/10/08/>

5. Human Development Report of Poland 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://hdr.undp.org>

6. Бублик Л. Імідж – по-польськи «візерунок». Як Польща підносить себе за кордоном / Людмила Бублик [Електронний ресурс] // Інститут професійного лобіювання та адвокати. – режим доступу: <http://lobbying.in.ua/content/чудова-стаття-українського-дипломата-про-імідж-польщі>

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ОДЕСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ
МІЖНАРОДНОЇ АСОЦІАЦІЇ СТУДЕНТІВ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

IV НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

ЧОРНОМОРСЬКІ ПОЛІТОЛОГІЧНІ ЧИТАННЯ

11-12 грудня 2015 року, м. Одеса

Видання та друк – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.

Телефон: +38 0552 399580

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 4392 від 20.08.2012 р.

Підписано до друку 15.12.2015 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.

Ум.-друк. арк. 10,46. Тираж 200. Замовлення № 1215-211

Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.